

Jäännöslopukkeen toteutuminen nykysuomessa
kyselytestimenetelmän avulla tarkasteltuna

Meri Lehtimäki

Tampereen yliopisto

Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö

Suomen kieli

Pro gradu -tutkielma

Lokakuu 2012

Tampereen yliopisto
Suomen kieli
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö

LEHTIMÄKI, MERI: Jäännösloppukkeen toteutuminen nykysuomessa kyselytestimenetelmän avulla tarkasteltuna

Pro gradu -tutkielma, 95 sivua + liitteet (5 kpl)
Syksy 2012

Tämä tutkielma käsittelee jäännösloppukkeen toteutumista ja siinä mahdollisesti tapahtumassa olevia muutoksia 20–30- ja 40–60-vuotiaiden pirkanmaalaisten kielessä. Tutkittavina ovat yleisimmin jäännösloppukkeelliseksi mainitut muotoryhmät (verbiin kielto- muodot, imperatiivi, A-infinitiivi, *nsA*-possessiivisuffiksi, allatiivi, komitatiivi, *e*-nominin sekä *e*-loppuiset epäsanat ja *sti*-, *ti*- ja *i*-adverbit sekä muut latiiiviset adverbit) ja aineisto on kerätty kyselytestillä, jossa jäännösloppukkeen toteutumista tarkastellaan sananrajalla *k:n*, *t:n*, *p:n* ja *s:n* edellä. Kyselytesti sisältää noin 50 lyhyttä yleiskielistä lausetta, jotka informantit lukevat ääneen nauhalle ja joissa esiintyy kontrolloidussa ympäristössä tutkittava sana tai sananmuoto. Mukana on myös epäsanoina, joiden avulla tarkastellaan jäännösloppukkeen produktiivisuutta sekä yhteyttä taivutustyyppiin tuototehtävissä. Mahdollisten muutosten ennustamisessa hyödynnetään näennäisaikamenetelmää vertailemalla kahta ikäryhmää keskenään.

Tutkimustulokset osoittavat, että jäännösloppuke on edelleen elävä ja produktiivinen piiri Pirkanmaan alueen kielessä. Variaatiota on kuitenkin runsaasti ja muotoryhmät eroavat toisistaan siinä, kuinka todennäköistä loppukahdennus niissä on. Seuraavissa muotoryhmissä jäännösloppukkeen asema on vahva eikä muutosta juuri ole havaittavissa: *sti*-adverbit, *e^x*-nominin, allatiivi, *nsa*-possessiivisuffiksi sekä verbimuodoista aktiivin ja potentiaalisen preesensin kieltomuodot, y. 2. p. imperatiivi ja A-infinitiivi. Hyvin harvoin jäännösloppuke toteutuu konditionaalissa sekä sanoissa *eli*, *ohi*, *halki* ja *kohti*. Muutoksen merkkejä näkyy *ti*- ja *lti*-adverbeissa, komitatiivissa sekä joissakin latiiivisissä adverbeissa (*kai*, *tai*, *vai*, *luo*, *ympäri*), ja yllättäen TU-partisiipin yhteydessä loppukahdennusta on informanttiryhmistä nuoremmassa enemmän.

Asiasanat: jäännösloppuke, loppukahdennus, rajageminaatio, sociolinguistiikka, näennäisaikamenetelmä, kyselytutkimus, kielenmuutos, puhekieli, Pirkanmaa, hämäläismurteet

Sisältö

1 Johdanto	1
2 Jäännöslopuke ilmiönä	3
2.1 Terminologiaa	3
2.2 Jäännöslopukkeelliset muotoryhmät	3
2.3 Jäännöslopukkeen esiintymisympäristö	4
2.4 Jäännöslopukkeen historiallinen tausta	5
2.4.1 Yleinen geminaattajärjestelmä	7
2.4.2 Osittainen geminaattajärjestelmä	8
2.5 Jäännöslopuke Pirkanmaan murteissa ja nykysuomen yleiskielessä . . .	9
2.5.1 Verbimuodot	10
2.5.2 Adverbit	11
2.5.3 e^x -nominat	12
2.5.4 allatiivi, possessiivisuffiksi <i>-nsa</i> ja komitatiivi	12
2.5.5 Jäännöslopuke yleispuhekielessä	13
2.6 Kielenmuutoksesta	13
2.7 Näennäisaikamenetelmä	17
3 Tutkimuskysymykset ja aineisto	19
3.1 Tutkimuskysymykset	19
3.1.1 Ensimmäinen vaihe: Jäännöslopuke yleispuhekielessä	19
3.1.2 Toinen vaihe: Jäännöslopuke syntyperäisillä pirkanmaalaisilla . .	21
3.2 Informantteina työikäiset ja opiskelijat sekä kielitieteilijät	22
3.2.1 Ensimmäinen vaihe: Murretaustaltaan hajanainen informanttiryhmä	22
3.2.2 Toinen vaihe: Pirkanmaalainen informanttiryhmä	24
3.3 Testilomake	25
3.3.1 Ensimmäinen vaihe: Jäännöslopuke yleispuhekielessä	26
3.3.2 Toinen vaihe: Jäännöslopuke syntyperäisillä pirkanmaalaisilla . .	27
3.3.3 Testien toteutus ja käsittely	30

4	Jäännöslopukkeen toteutuminen yleispuhekielessä	31
4.1	Jäännöslopukkeen toteutuminen verbien preesensin kieltomuodoissa . . .	31
4.1.1	Konditionaali, potentiaali ja imperatiivin m. 2. p.	32
4.1.2	Verbien preesensin kieltomuodot kielitieteilijöillä	33
4.2	Jäännöslopukkeen toteutuminen <i>e</i> -loppuisissa nomineissa	34
4.2.1	Frekventit <i>e</i> -substantiivit ja <i>viime</i>	34
4.2.2	Epäsanat <i>käpe</i> ja <i>ruune</i> sekä harvinainen <i>siitake</i>	36
4.2.3	Vapaa vaihtelu numeraalissa <i>kolme</i>	39
4.2.4	<i>e^x</i> -nominat kielitieteilijöillä	39
4.3	Jäännöslopukkeen toteutuminen <i>sti/lti</i> -adverbeissa	40
4.3.1	<i>sti/lti</i> -adverbit opiskelijoilla ja työikäisillä	41
4.3.2	<i>sti/lti</i> -adverbit kielitieteilijöillä	43
4.4	Jäännöslopukkeen toteutuminen <i>i/ti</i> -adverbeissa	44
4.4.1	<i>i</i> -loppuiset adverbit ja adpositiot	44
4.4.2	<i>ti</i> -loppuiset adverbit	47
4.4.3	<i>i/ti</i> -adverbit ja adpositiot kielitieteilijöillä	47
4.5	Kielitieteilijöiden käsityksiä jäännöslopukkeen toteutumisesta	49
4.5.1	Epäsanojen vieraus ja analogiset mallit	50
4.5.2	Informantin oman arvion epäluotettavuus ja rekisterin vaikutus	51
4.5.3	Äänneilmion automaattisuus ja ääntämisen outous	52
4.6	Yhteenvedo	52
5	Jäännöslopukkeen toteutuminen syntyperäisillä pirkanmaalaisilla	55
5.1	Jäännöslopukkeen toteutuminen verbimuodoissa	55
5.1.1	Verbimuodot työikäisillä	55
5.1.2	Verbimuodot opiskelijoilla	57
5.1.3	Ryhmien väliset erot verbimuodoissa	58
5.2	Jäännöslopukkeen toteutuminen päätteissä ja tunnuksissa	60
5.3	Jäännöslopukkeen toteutuminen <i>e^x</i> nomineissa	63
5.3.1	<i>e^x</i> -nominat ja <i>e</i> -loppuiset epäsanat työikäisillä	63
5.3.2	<i>e^x</i> -nominat ja <i>e</i> -loppuiset epäsanat opiskelijoilla	66
5.3.3	Epäsanojen taivutus työikäisillä	67
5.3.4	Epäsanojen taivutus opiskelijoilla	70
5.3.5	Ryhmien väliset erot <i>e^x</i> -nomineissa	72
5.4	Jäännöslopukkeen toteutuminen latiivisissa adverbeissa	76

5.4.1	Latiiviset adverbit työikäisillä	76
5.4.2	Latiiviset adverbit opiskelijoilla	78
5.4.3	Ryhmien väliset erot latiivisissa adverbeissä	81
5.5	Jäännöslopukkeen muutosprosessi idiolekteissa ja muotoryhmissä	84
5.5.1	Morfologinen diffuusio	84
5.5.2	Loppukahdentajaprofiilit	86
6	Lopuksi	91
	Lähteet	93
	Liitteet	96

1 Johdanto

Tutkin tässä työssä jäännöslopukkeen toteutumista suomen nykykielessä erityisesti Pirkanmaan alueella. Termi jäännöslopuke kuvaa äänneilmiötä, jossa kielenmuutoksen seurauksena tiettyjen aiemmin konsonanttiloppuisten sanojen tai sananmuotojen jäljessä seuraavan sanan alkukonsonantti kahdentuu (esim. *minä en tulek kotiin*) ja vokaalin edellä voi esiintyä glottaaliklusiilia (esim. *anna' 'olla*). Ilmiöstä voidaan käyttää myös muita nimityksiä, mm. loppu- tai alkukahdennus sekä rajageminaatio. (Ks. esim. ISK §34.)

Jäännöslopukkeen toteutuminen on jo vanhassa murreaineistossa vaihtelevaa sekä ääntämisen voimakkuuden, esiintymisympäristön että muotoryhmien suhteen, ja nykyäänkin jäännöslopukkeen reaalistuminen on esimerkiksi Ison suomen kieliopin (ISK §34) mukaan muotoryhmittäin epäsäännöllistä ja puhujasta riippuvaista ja siinä on myös runsaasti alueellista vaihtelua. Variaation esiintyminen on edellytys kielenmuutokselle (ks. esim. Kurki 2005: 11 ja siinä mainitut lähteet), ja myös arkisissa kielenkäyttötilanteissa voi havaita, että sitä jäännöslopukkeen toteutumisessa esiintyy. Osa vanhoista esiintymisympäristöistä on jo osin kadonnut, kuten esimerkiksi sanasta *ori*, josta on olemassa kaksi rinnakkaista muotoa: *ori^x : oriin* sekä *ori : orin*¹, lativisista ad-
verbeista (esim. *rikki, ympäri*) esiintyy sekä jäännöslopukkeellista että -lopukkeetonta varianttia, ja lisäksi jotkin muototyypit kuten esim. konditionaalin kieltomuodot (esim. *et lähtisik koskaan*) kuuluvat vain joillakin alueilla jäännöslopukkeellisiin muotoryhmiin (ISK §34). Puhutussa kielessä on myös tapauksia, joissa loppukonsonantti ei ole täysin kadonnut mutta jäännöslopukkeellinen muoto esiintyy rinnan loppukonsonanttilisen muodon kanssa, esim. NUT-partisiippi *mennys sinne, kuollul lintu* ja tunnuksen MA-infinitiivin illatiivi *pystyt tekeem mitään* (ISK §34).

Variaatio, jota jäännöslopukkeen toteutumisessa esiintyy foneettisesta, leksikaalisesta ja morfologisesta esiintymisympäristöstä riippuen, tekee kiinnostavaksi tutkia, miten ilmiö toteutuu nykysuomalaisen puheessa. Koska kyseessä on ajan kuluessa muuttunut ja muuttuva ilmiö, on perusteltua olettaa, että muutos on käynnissä edelleen. Tutkimukseni lähtökohtana onkin, että jäännöslopukkeen toteutumisessa voi olla tapahtumassa muutosta eikä aikaisempi tutkimus siksi välttämättä tarjoa enää ajantasaista tietoa sen nykytilasta. Nykytilanteen kuvaamisen lisäksi hyödynnän näennäisaikamenetelmää mahdollisen muutoksen ennustamiseen vertailemalla kahta ikäryhmää, 20–30-vuotiaita ja 40–60-vuotiaita, keskenään. Tutkittavana ovat lähes kaikki Pirkanmaan alueella jään-

¹Jäännöslopuke merkitään yleensä pienellä *x*:llä sanan perässä.

nöslopukkeelliseksi mainitut muotoryhmät sananrajaisessa asemassa äänteiden *k*, *p*, *t* ja *s* edellä. Aineiston olen kerännyt kyselytestin avulla.

Jäännöslopuketta on aiemmin tutkittu pääosin haastatteluaineistolla, jolloin muutujien kontrollointi on vaikeaa (ks. esim. Ronkainen 1997 ja Jalava 1982) ja useimpien loppukahdennussääntö esitetään vain äänneympäristön eikä muotoryhmien suhteen (ks. esim. T. Itkonen 1972). Tutkimukseni tarjoaakin uuden näkökulman kartoittamalla jäännöslopukkeen yleisyyttä eri muotoryhmissä ja kyselylomakkeen avulla kontrolloidussa ympäristössä. Tutkimalla ilmeisesti muuttumassa olevaa kielen ilmiötä on myös mahdollista saada tietoa yleisistä tendensseistä, joita kieli kehittyessään ja muuttuessaan noudattelee.

2 Jäännöslopuke ilmiönä

Suomen kielessä tiettyjen muotoryhmien jäljessä seuraavan sanan alkukonsonantti kahdentuu, esim. [*tilannep pahenee*] (ISK §34). Tarkastelen seuraavaksi kyseistä ilmiötä, loppukahdennusta, tarkemmin. Perustelen valitsemieni termien käyttöä ja esittelen muotoryhmät, joiden yhteydessä jäännöslopukkeen on aikaisemmassa tutkimuksessa katsottu esiintyvän, sekä sen, miten ympäristö vaikuttaa sen toteutumiseen.

Jäännöslopuketta on tutkittu paljon ja sen historiallisesta kehityksestä antaa tarkan selvityksen esimerkiksi Terho Itkonen (1964). Esittelen myös jäännöslopukkeen historiaa, koska se tarjoaa kontekstin nykyiselle mahdolliselle muutosprosessille, ja lisäksi esittelen havaintoja jäännöslopukkeen esiintymisestä Pirkanmaan alueen murteissa. Kerron myös, miten käynnissä olevaa kielenmuutosta on mahdollista tutkia ja esittelen siihen liittyvät termit, joita hyödynnän analyysissäni.

2.1 Terminologiaa

Loppukahdennusilmiöön on viitattu monilla eri termeillä. Näitä ovat mm. alkukahdennus, loppukahdennus, rajakahdennus, rajapidennys ja rajageminaatio (joista ISK käyttää termiä rajageminaatio). Termillä jäännöslopuke viitataan yleensä abstraktiin morfofoneemiin {x}, joka edustuu eri ympäristöissä tietyn säännön mukaan (esim. ei edustu tauon edellä). Edellä mainitut termit taas ovat nimityksiä tälle säännölle tai ilmiölle. Karlsson (1973) toteaa, että morfofoneemeille on tarpeetonta antaa nimityksiä; niiden reaalitumissäännöt on sen sijaan luonnollista nimetä.

Minä hyödynnän tutkimuksessani jäännöslopukkeen käsitettä, koska tutkin nimenomaan sitä, reaalistuuko jäännöslopuke sanoissa, joissa se historiallisesti on ollut, vai eikö, toisin sanoen, onko tutkimissani muotoryhmissä sitä morfofoneemia, joka laukaisi säännön. Termillä jäännöslopuke tarkoitan siis loppukahdennuksen mahdollisuutta, joka joko toteutuu tai ei toteudu sanan tai sananmuodon konkreettisessa esiintymässä. Jäännöslopukkeen konkreettista toteumaa kutsun nimellä loppukahdennus; ilmiö on siis loppukahdennus, sen abstrakti mahdollisuus jäännöslopuke.

2.2 Jäännöslopukkeelliset muotoryhmät

Seuraavat muotoryhmät esitetään useimmissa teoksissa (ks. esim. ISK §34, Hakulinen 1979: 51–52, Laaksonen & Lieko 2003: 24–26) jäännöslopukkeellisiksi:

1. e^x -nominien eli *tuote*-tyypin nominien yksikön nominatiivi (esim. [*hernekkeitto*]),

2. verbien kielteiset preesensmuodot (paitsi konditionaali): aktiivin indikatiivi (esim. [*en tulek kotiin*]), imperatiivi (esim. [*älä menes sinne*] ja potentiaali (esim. [*en pystynet tähän*]) sekä passiivin indikatiivi (esim. [*ei tullak kotiin*]), imperatiivi (esim. [*älkөөn tehtäkös sitä*]) ja potentiaali (esim. [*ei saatanes selvää*]),
3. imperatiivin yksikön 2. persoona (esim. [*tees se*]),
4. 1. infinitiivin lyhyempi muoto eli A-infinitiivi (esim. [*juostak kovaa*]),
5. allatiivi (esim. [*minullek kanssa*]),
6. 3. persoonan possessiivisuffiksi *-nsA*: [*vaimonsak kanssa*],
7. *sti-* ja *lti-*adverbit: [*runsaastik kermaa*],
8. prolatiivi- eli itse-adverbit (esim. [*postitsel lähetetty*]),
9. latiiviset adverbit (*luo, taa, sinne, kahtia, yhä, kotia* jne.), joihin ISK (§34) lukee vain *nne-*adverbit (esim. [*sinnet tänne*]), kun taas Laaksonen & Lieko (2003: 24–26) sisällyttää myös *irti-*tyypin,
10. possessiivisuffiksiton komitatiivi (esim. [*kylminek käsineen*])
11. *ti-*loppuiset adverbit (*kaiketi, peräti, huoleti, ääneti*) sekä
12. yksittäisiä sanoja: *kiinni, itse, kolme*.

ISK:n (§34, §395) mukaan jäännöslopuke toteutuu yleiskielisessä puheessa vähemmän säännöllisesti *lti-*adverbeissa, komitatiivissa sekä sanoissa *kolme* ja *irti* ja *ti-*loppuisissa adverbeissa. Harvinaisempana jäännöslopuke esiintyy joissakin muotoryhmissä lähinnä murteissa mutta myös yleiskielessä. Sellaisia ovat esimerkiksi kielteinen konditionaali [*et lähtisik koskaan*], translatiivi [*uudeksiv vuodeksi*], monikon 1. persoona [*mietimmes sitä*] sekä muita sanoja, kuten *kaikki, vielä, täällä*. (ISK §34.)

2.3 Jäännöslopukkeen esiintymisympäristö

Jäännöslopuke edustuu loppukahdennuksena sanan rajalla sekä sanan sisällä yhdyssanoissa ja liitepartikkelien ja *lAinen-* ja *mAinen-*adjektiivinjohdinten edellä (esim. [*otappas*], [*eläkelläinen*]) (ISK §34). Yleisintä loppukahdennus on liitepartikkelien edellä (T.

Itkonen 1964: 158–159). Seuraavan sanan tai morfeemin alkaessa konsonantilla jäännöslopuke toteutuu sinä konsonanttina, jolla kyseinen sana alkaa, ja sananrajalle syntyy näin geminaatta. Näin käyttäytyvät kaikki suomen konsonantit paitsi η , koska suomessa ei ole η :llä alkavia sanoja (Laaksonen & Lieko 2003: 24). Tässä ympäristössä esiintyvät siis myös geminaatat *hh*, *jj* ja *vv*, vaikka niitä ei muuten esim. sanan sisältä löydy (mp.). Eri konsonanttien käyttäytymisessä on kuitenkin alueellisia eroja: Lounais- ja peräpohjalaismurteissa vain soinnittomat klusiilit *k*, *p* ja *t* sekä *s* ovat alun perin osallistuneet loppukahdennukseen. Hämmäläis- ja eteläpohjalaismurteissa kaikki konsonantit voivat kahdentua, mutta *h*:n edellä on vaihtelua näissä murteissa kuten myös yleiskielisessä puheessa (ISK §35).

Kaikissa ympäristöissä jäännöslopuke ei toteudu. Näin on aina tauon edellä (esim. *rannassa on vene*), koska silloin jäännöslopukkeellista sanaa ei seuraa mikään äänne, jonka kahdentumana se voisi toteutua. Vokaalin edellä jäännöslopuke voi joko jäädä toteutumatta tai toteutua glottaaliklusiilina tai ns. lujana alukkeena, esim. [*anna olla*] vrt. [*anna' ’olla*]. Lujaa aluketta esiintyy vokaalialkuisten sanojen alussa sanan rajaa osoittavana rajasignaalina, jota ei varsinaisesti pidetä foneemina. Jäännöslopukkeellisen sananmuodon jäljessä se kuitenkin käyttäytyy konsonanttifoneemin tavoin ja kahdentuu. Glottaaliklusiili ja luja aluke ovat yleisiä erityisesti savolaismurteissa ja Pohjois-Pohjanmaan murteissa sekä osassa Keski-Pohjanmaan murteita. (Hakulinen 1979: 52.)

Tällä hetkellä loppukahdennus on kehittymässä yhä morfologisemmaksi ilmiöksi. Se on ollut alun perin fonologinen assimilaatioilmiö, mutta se ei nykyään ole enää säännönmukainen, koska tietyissä ympäristöissä jäännöslopuke edustuu nollana, esimerkiksi vokaalin, omistusliitteiden ja johtosuffiksien edellä. Siksi jäännöslopukkeen toteutuminen on nykyään yhä enemmän sidoksissa morfologiaan ja on esitetty, että loppukahdennus käy jatkuvasti harvinaisemmaksi tietyissä muotoryhmissä (Karlsson 1973: 25).

2.4 Jäännöslopukkeen historiallinen tausta

Jäännöslopukkeen katsotaan periytyvän myöhäiskantasuomen loppukonsonanteista, joita olivat *k* ja *h* sekä joissain tapauksissa *n* ja *t*. Nykysuomessa ei sananloppuisia *k*:ta tai *h*:ta enää esiinny, vaan ne ovat ajan kuluessa hävinneet. Tauon edeltä ne ovat kadonneet kokonaan mutta sananrajalla niiden jäänteinä näkyy loppukahdennus. (Hakulinen 1979: 51.)

Muotoryhmiä, joiden loppukonsonanttina on ollut *k*, on eniten. Niitä ovat 1) sellaiset *e*-loppuiset nominit kuin *aste*, *kaste*, *piste*, *side*, 2) jäännöslopukkeelliset verbien kieltö-

muodot, 3) A-infinitiivi, 4) possessiivisuffiksiton komitatiivi, 5) *nsA*-possessiivisuffiksi, 6) *sti-*, *liti-*, ja *ti-*loppuiset adverbit sekä *mikäli* ja *sikäli* sekä 7) monet latiiviset muodot, esimerkiksi prolatiivimuodot (*-itse*), allatiivi, translatiivi sekä monet partikkelit, joissa on alkujaan ollut latiivin päätte. (Mts. 52.)

h-loppuisia ovat olleet *e*-loppuisista sanoista sellaiset kuin *ahne*, *halme*, *herne*, *vene* sekä tapaukset *murhe* < *mureh*, *perhe* < *pereh* ym., joissa *h* on siirtynyt sanan sisään metateettisesti mutta jotka edelleen käyttäytyvät kuin *h*-loppuiset nomininit. Samoin *ori* palautuu muotoon **orih*, josta on olemassa metateettinen variaatio *orhi*. Sanasta *kiiru* on edelleen murteissa olemassa variantti *kiiruh*. (Mts. 52, 108–109.)

Nykyinen *e^x*-nomininjohdin on siis peräisin kahdesta erilaisesta päätteestä, *-eh* tai *-ek*, jotka nykyisessä yleiskielessä eivät eroa toisistaan. Suurin osa *e^x-johdoksista* kuuluu entisiin *eh*-loppuisiin. Vanhat lainasanat ovat myös mukautuneet tähän tyyppiin. Denominaalisen *ek*-johtimen olemassaolo on kyseenalaista ja *-k*-loppuiset *e*-nomininit ovatkin luultavasti analogioita runsaslukuisista verbikantaisista *ek*-johdoksista. Joka tapauksessa nykykielessä molemmat kuuluvat *e^x*-tyyppiin. (Mts. 119–120.)

Sanassa *kolme* jäännösloppuke on peräisin sananloppuisesta *t*:stä *kolme^x* < *kolmet*, joka saattaa olla alkujaan monikon nominatiivimuoto. Allatiivin päätteestä *-*llen* on kadonnut *n*, joka tosin tuskin on ääntenmuutos vaan paremminkin konsonantti on kadonnut *e*:n jäljestä analogisesti alkuperäisten *e*-loppuisten sanojen mallin mukaan. Osittain allatiivi on saattanut olla *k*-loppuinenkin. (Mts. 52.)

Savolaismurteissa loppu-*k* on säilynyt pisimpään, ja sen historiaa on voitu jäljittää 1800-luvun alkuun mm. kansanrunousaineistojen avulla. 1800-luvulla loppu-*k* esiintyi vielä kaikissa savolaismurteissa (T. Itkonen 1964: 238). Loppu-*k*:n ja jäännösloppukkeen asema oli silloin kaiken kaikkiaan vielä niin vahva, että kirjakieltä kehitettäessä kiisteltiin siitä, pitäisikö niitä merkitä kirjoitukseen; esimerkiksi Christfrid Ganander merkitsi 1700-luvulla keräämiinsä kansanrunoihin usein loppu-*k*:n (Palola 2009: 30). Terho Itkonen (1964: 198–199) kirjoittaa jäännösloppukkeen olleen 1960-luvulla katoamassa, mutta siihen asti sitä on esiintynyt keski-ikäisen ja vanhemman sukupolven puheessa, joskin harvalla säännönmukaisesti. 1940-luvulla *-k*:ta on tavattu Pohjois-Karjalan sekä Kuhmoisten alueella, ja niiden raja-alueilta se on kadonnut hieman aiemmin (mts. 202). Lännestä loppu-*k* on hävinnyt viimeistään keskiajalla, koska vanhassa kirjakielessä, joka perustuu länsimurteisiin, ei ole siitä jäänteitä (mts. 238).

Nykysuomen loppukahdennus liittyy siis kiinteästi loppu-*k*:n historiaan suomen murteissa: *k*:n katoaminen tuotti ilmiön, joka nykypäivänä tunnetaan loppukahdennuksena. Loppukahdennus on sandhi-ilmiö, joka siis esiintyy sananrajalla. Sananraja on sinänsä

poikkeuksellinen ympäristö, että siinä voi esiintyä äänneyhdistelmiä, joita ei sanan sisällä tunneta, mutta tällaiset kielen järjestelmälle epätyypilliset yhdistelmät pyritään yleensä sulauttamaan osaksi järjestelmää siirtymällä lähimpään vastaavaan tai ainakin helpommin äännettävään yhdistelmään (T. Itkonen 1964: 60–75). Terho Itkonen (1964) esittää, että loppu-*k*:n katoaminen konsonanttialkuisten sanojen edeltä kytkeytyy juuri tähän.

Loppu-*k*:n kadon fonologiseksi taustaksi on esitetty erilaisia teorioita. Todennäköisesti kehitys on kulkenut eri murteissa hieman eri tavoin, ja välivaiheiden esiintyminen on riippunut myös lausepainosta: mitä suurempi paino on seuraavalla, sanan aloittavalla tavulla, sitä vahvempi on erottava siirtymä sanojen välillä (1964: 242–244 ja lähteet). Seuraavassa alaluvussa esittelen Itkosen (1964) teoriaa jäännöslopukkeen kehittymisestä tarkemmin, koska se liittyy olennaisesti edelleen käynnissä oleviin muutosprosesseihin. Esimerkiksi NUT-partisiipissa (*kuollul lintu - kuollut lintu*) esiintyy samankaltaista variaatiota jäännöslopukkeellisen ja loppu-*t*:llisen muodon välillä kuin aikoinaan *k*-loppuisissa sanoissa.

2.4.1 Yleinen geminaattajärjestelmä

Varhaiskantasuomessa oli runsaasti *k*-alkuisia konsonanttiyhtymiä, joten *k*-loppuiset sanat eivät tuottaneet sananrajalla epätavallisia yhdistelmiä. Osa sanansisäisistä konsonanttiyhtymistä kuitenkin muuttui myöhäiskantasuomeen siirryttäessä, mikä aiheutti sen, että monet sananrajaiset *k*-alkuiset yhtymät esiintyivät vain sananrajalla. Sanan sisällä esiintyi enää yhtymiä *ks*, *kl*, *kr* ja *kj*. Myöhäiskantasuomessa ainoastaan sananrajalla esiintyivät *kt*, *kp*, *km*, *, *kh* ja distribuutioltaan hyvin rajoittuneita olivat *kn*, *kl*, *kr* ja *kj*. Koska ainoastaan sanarajalla esiintyvät äänneyhdistelmät ovat kielen äännejärjestelmän ulkopuolella ja siten vaikeita ääntää, niistä usein pyritään siirtymään pois mahdollisimman hyvin vastaavaan sanansisäiseen yhdistelmään. Yhtymien *kt* ja *kp* tapauksessa olikin olemassa sanansisäinen yhdistelmä, joka vastasi hyvin pitkälti ongelmallista limitaalia yhdistelmää. Vaihdos *kt* > *tt* ja *kp* > *pp* oli yksinkertainen, sillä äänneet olivat lähellä toisiaan, klusiili korvautui klusiililla, ja muutos sai tukea siitä, että geminaatta-*k* oli jo olemassa vastaavassa ympäristössä. Näin syntyi klusiilijärjestelmä, jossa sananloppuinen *k* assimiloitui seuraavaan klusiiliin. Systemin yksinkertaistamiseksi sama periaate levisi vähitellen myös muihin ympäristöihin, siis muilla konsonanteilla alkaviin sanoihin. Konsonanteista poikkeuksellisia ovat tosin *h*, joka lyhentyi ääntämisen vaikeuden ja suuren ilman kulutuksensa takia, sekä *f*, joka mukautui*

systemiin vasta myöhemmin *h:n* kaltaisesti, ja sananalkuiset konsonanttiyhtymät, jotka nekin ovat tulleet kieleen myöhemmin ja käytännössä mahdottomia kahdentaa. (T. Itkonen 1964: 60–75.)

Kyseinen muutos voidaan ajoittaa itämurteissa ajalle ennen savolaisekspansiota (1500-luvulla) ja länsimurteissa ennen hämäläisseutujen asuttamista, toisin sanoen toisen vuosituhannen ensimmäisille vuosisadoille. Ensimmäisen vaiheen eli klusiilisysteemin ajoituksesta on sen sijaan vaikea sanoa mitään tarkkaa; se kuitenkin ajoittuu myöhäiskantasuomeen ja edeltää vaihetta kaksi eli klusiilisysteemin laajentumista koskemaan muitakin konsonantteja. Laajentuminen on voinut tapahtua joko yhtäaikaisesti, peräkkäin tai välissä on voinut olla pitkäkin tauko. Myös sanan painoasema on vaikuttanut muutoksen toteutumiseen: ensin muutos on levinnyt sivupainollisten tavujen edelle kiinteissä lausekkeissa tai esim. yhdyssanoissa. (T. Itkonen 1964: 81–85.)

Näin syntyi siis systeemi, jota Itkonen (1964) kutsuu nimellä yleinen geminaattajärjestelmä. Siinä siis konsonanttien *k, t, p, s, n, m, l, r, j* ja *v* edellä alun perin loppuk:llisissa muotoryhmissä toteutuu geminaatio ja *h:n* edellä on vaihtelua. Järjestelmä on käytössä kaikissa Hämeen murteissa (sisältäen Satakunnan lukuun ottamatta Porin seutua ja paria Etelä-Hämeessä sijaitsevaa aluetta), Etelä-Pohjanmaalla, Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalla (paitsi Halsualla, Vetelissä ja Kaustisella) sekä savolaismurteissa ja siirtymämurteissa niiden länsireunalla (T. Itkonen 1964: 36–37). *h:n* edellä variaatio on suurta, vaikka Kettusen murrekartaston (1959) perusteella murteilla on katsottu olevan selkeä kanta asiaan. Hämeessä Urjalasta tehdyn selvityksen sekä Virtarannan tutkimuksen mukaan ei olisi geminaatiota *h:n* edellä, mutta Itkosen (1964) mukaan molempia, katoa ja geminaatiota, esiintyy (T. Itkonen 1964: 50–51 ja siinä mainitut lähteet).

2.4.2 Osittainen geminaattajärjestelmä

Yleisen geminaattajärjestelmän rinnalla murteissa esiintyy muitakin variaatioita, ns. osittainen geminaattajärjestelmä, jossa tilanne voi olla mitä tahansa geminaation ja nollaedustuksen täydennysjakauman ja vapaan vaihtelun väliltä. Osittaista geminaattasysteemiä esiintyy peräpohjolan murteissa, Kaustisen, Vetelin, Halsuan ja Perhon alueella Keski-Pohjanmaan eteläosassa ja Lounais-Suomessa. Näissä kaikissa *k:n*, *p:n*, *t:n* ja *s:n* edellä esiintyy geminaatio ja vokaalin edellä kato, muissa tapauksissa voi olla vapaata vaihtelua tai katoa. Lounaismurteissa osittaisen geminaattasysteemin syntyy kytkeytyä sanansisäisten geminaattojen *nn*, *mm*, *ll*, ja *rr* lyhenemiseen, jolloin osa ylei-

sessä geminaattajärjestelmässä olleista konsonanttiyhtymistä muuttui limitaaleiksi. (T. Itkonen 1964: 95–97, 123–127.)

Yleistä *k*:n katoa taas esiintyy Porin seudulla, Helsingin seudulla, Peräpohjolassa Vittangin, Jällivaaran, Inarin ja Finnmarkin pitäjissä, metsäsuomalaisten keskuudessa, kaakkoismurteiden alueella sekä Porvoon ja Iitin murteissa (T. Itkonen 1964: 122, 146, 151, 154, 160–161, 175). Geminaatio on osittain morfologisehtoista ja esim. Värmlänissä geminaatiota on vain liitepartikkeleiden edellä (mts. 154). Itkonen (1964: 118–119, 126, 154) esittää, että nollaedustus on yhteydessä kaksikielisyyteen. Kaikilla paikkakunnilla, joilla on käytössä osittainen geminaattasysteemi, on kaksikielistä väestöä: rannikkoseudulle ruotsinkielistä, Peräpohjolassa taas saamen, ruotsin ja norjankielistä (mp.). Ei-äidinkieliselle suomenpuhujalle loppukahdennussysteemi on ollut vaikea hahmottaa, ja niinpä on vain poimittu pienin yhteinen nimittäjä, siis *k*:ton muoto, jota on alettu soveltaa myös äidinkielisten keskuudessa (mp.).

Sanan lopusta *k* on ollut pitkään kadonnut lähes kaikkialla lukuun ottamatta joitakin alueita Savossa, lähinnä idässä, sekä Päijät-Hämeessä, ja sieltäkin *k* oli katoamassa jo 1960-luvulla (T. Itkonen 1964: 193–95). Vokaalin edellä *k* edustuu joko glottaaliklusiilina tai nollana, jotka voivat olla myös vapaassa vaihtelussa keskenään (mts. 216–222). Harvoilla alueilla myös *k*:n säilyminen on mahdollista (mts. 238). Glottaaliklusiili korostuu hitaassa ja selkeässä ääntämyksessä ja sitä esiintyy lähes kaikissa savolaismurteissa sekä niiden ympäristössä: itäisissä Keski-Hämeen murteissa, ts. Pirkanmaan itäosissa, Etelä-Pohjanmaan itäreunassa ja laajasti Keski-Pohjanmaalla (mts. 216–222). Glottaaliklusiilin synty liittyyneen savolaismurteissa ilmenneeseen innovaatioon selkeyttää sananrajaa vokaalialkuisten sanojen yhteydessä: C 'V ja CC _V tyyppit erottavat selvästi sanat toisistaan toisin kuin tyyppi C _V, joka on käytössä muissa murteissa (mts. 242–249, 255). Tämän jälkeen glottaaliklusiili geminoitiin geminaattasysteemin mukaisesti (mts. 267). Sanan lopusta *k* katosi savolaismurteissa, kun sen esiintyminen rajoittui enää yhteen ympäristöön ja näin ollen poimittiin kaikista eri tapauksista yhteinen nimittäjä; paljolti samoin kävi länsimurteissa, joissa *k* oli ainoastaan sananlopussa vaihtelematon (mts. 267–269).

2.5 Jäännöslopuke Pirkanmaan murteissa ja nyky-suomen yleiskielessä

Edellä olen esittänyt yleisen äänneympäristöstä riippuvaisen loppukahdennuskaavan, ts. Itkosen geminaattajärjestelmien levikin eri murteissa. Tässä alaluvussa paneudun

tarkemmin Pirkanmaan alueen murteisiin sekä eri muotoryhmien yhteydessä esiintyvään loppukahdennuksen. Lopuksi esittelen vielä tuoretta tutkimusta jäännösloppukkeesta yleiskielessä.

Kettusen (1959: kartta 28) murrekartaston mukaan Pirkanmaalla jäännösloppuke edustuu nykyään pääosin seuraavan säännön mukaisesti: vokaalien ja osittain myös *h:n* edellä on jäljetön kato, konsonanttien suhteen on käytössä yleinen geminaattajärjestelmä. Pirkanmaan itäosa edustaa täydellisimmän loppukahdennuksen tyyppiä, johon kuuluu glottaaliklusiili vokaalin edellä (Kettunen 1959: kartta 28). Pirkanmaan luoteisosissa esiintyy absoluuttisessa lopussa myös *t:tä* (mp.). Kaiken kaikkiaan Pirkanmaan alueen hämäläismurteet ovat jäännösloppukkeen käsittelyssään suhteellisen yhtenäisiä.

Jäännösloppukkeen yhteydestä muotoryhmiin eri murteissa on saatavissa niukasti tietoa. Seuraavassa esittelen Hämeenkyrön murrekirjasta (Lehtimäki 2002), Tampereen murrekirjasta (Virtaranta 1987) ja Kuoreveden ja Keuruun murretta -kirjasesta (T. Itkonen 1972) löytämiäni tapauksia sekä kirjallisuudesta löytyviä mainintoja jäännösloppukkeellisista muotoryhmistä. Murrekirjojen perusteella voi tietenkin todeta vain, että loppukahdenteista muotoa on esiintynyt murteessa. Negatiivisia tulkintoja ei voi tehdä, ja on pidettävä mielessä, että en ole paneutunut esiintymäfrekvensseihin, vaan olen vain etsinyt esimerkkejä. Muotojen esiintymisympäristö on myöskin kontrolloimaton. Voi olla, että kyseinen sana on esiintynyt ainoastaan vokaalialkuisen sanan edellä. Käyttökelpoisten esiintymien määrää rajoittaa myös se, että tauon edellä esiintyvät sanat eivät kerro loppukahdennuksesta mitään.

2.5.1 Verbimuodot

Ison suomen kieliopin (ISK: §124, §34) mukaan verbimuodoista jäännösloppukkeellisia ovat aktiivin ja passiivin preesensin kieltomuodot indikatiivissa (*nouse, nousta*) ja potentiaalissa (*nousse, noustane*) sekä imperatiivin yksikön toinen persoona myönteisenä ja kielteisenä (*nouse*) ja kielteinen monikon toinen persoona (*nousko*). Myös A-infinitiivi on jäännösloppukkeellinen, mutta TU-partisiippi esitetään jäännösloppukkeettomaksi kuten myös konditionaali (mp.).

Hämeenkyrön murrekirjasta (Lehtimäki 2002) ja Tampereen murrekirjasta (Virtaranta 1987) löytämiäni esimerkkien perusteella kaikki jäännösloppukkeellisiksi yleensä mainitut verbimuodot ovat vanhastaan olleet Hämeessä loppukahdenteisia: Kieltomuodoista ja A-infinitiivistä löytyy lukuisia esimerkkejä: *en minä sitä niin tiäs sanoo; sai tehräs sitte; se sai koskeem maahan, kunnan minä olek koulun penkkiä hivutellu* (Hä-

meenkyrö); *en käyk kyllä, ettei saas sorrettua sortaa, aljettiin siirtyäv vähä* (Tampere). Imperatiivia ei ymmärrettävistä syistä haastatteluaineistossa juuri esiinny. Konditionaalien jäännösloppukkeellisuudesta on kiistelty (ks. esim. Palola 2009: 66–67 ja lähteet) ja osa tutkijoista kiistääkin sen jäännösloppukkeellisuuden. Hämeessä se on kuitenkin ilmeisesti ollut loppukahdenteinen muotoryhmä, ja Palola (2009: 66–67) antaa esimerkin jopa myönteisestä konditionaalien yksikön 3. persoonasta: *tarttisis syärä*. Hämeenkyrön murrekirjassa konditionaali vaikuttaa loppukahdenteiselta: *ei oltis saanup puhuas siitä, en minä vaan surkeisim mennä*. TU-partisiipista löytyy Hämeenkyrön aineistosta ainakin jäännösloppukkeettomia esiintymiä: *että me olis huomattu mutta; keskelle pantu kivi*.

2.5.2 Adverbit

Tapaa ilmaisevat *sti*-adverbit on muodostettu pääosin johtimella adjektiiveista, ja johdin on sekä produktiivi että perinteisesti jäännösloppukkeellinen (ISK §373). Hämeenkyrön murrekirjassa (Lehtimäki 2002) siitä löytyy jäännösloppukkeellisia esimerkkejä: *täylellisestik kivellä, kovastip pestiin* ja Kuorevedeltä *kovastin näin* sekä Keuruulta *monastis saatiinki* (T. Itkonen 1972) ja Tampereelta *kovastil liukasta* (Virtaranta 1987).

Latiiviset adverbit mainitaan kirjallisuudessa yhtenä jäännösloppukkeellisena muotoryhmänä. Latiivin päätteitä ovat *-k*:sta kehittynyt jäännösloppuke (esimerkiksi *luo, taa, kotia, tänne, yli, ympäri* sekä A-infinitiivi) ja *-i*, joka edelleen esiintyy sulautuneena varatalon loppuvokaaliin ja jonka yhteydessä jäännösloppuketta myös esiintyy (esim. *kohti, läpi, puhki, rikki, irti*) sekä *-s* (esim. *alas, kauemmas*) ja *-n* (esim. *kohden* sekä genetiivin, illatiivin ja allatiivin päätteessä vanhastaan) (Hakulinen 1979: 93–95). Prolatiivin päätte *-ittsek* (*maitse, puhelimitse*) palautuu *k*-latiiviin ja on siten nykyään jäännösloppukkeellinen (Hakulinen 1979: 93–95). Seuraavat latiiviset päätteet on kirjallisuudessa luokiteltu jäännösloppukkeellisiksi: *-ti, -lti, -eli, -ri, -nne, -i* (Räisänen 1998: 170–171).

Latiivisia adverbejä löytyy tutkimistani murrekirjoista kaiken kaikkiaan vähän. Loppukahdenteisia esiintymiä on seuraavista adverbeista: *alitse* (Hämeenkyrö: *alittej ja*), *asti* (Kuorevesi: *Petäjäveeltä astit toivat*; Keuruu: *asti' 'aina*, Hämeenkyrö: *astis sitte*), *eli* (Keuruu: *isäntä' 'eli emäntä*), *sinne* (Keuruu: *sinnet tul*; Kuorevesi: *tainnut tulla sinnek kyllä*, Tampere: *sinnej ja*), *luokse* (Hämeenkyrö: *luaksekki*), *kiinni* (Hämeenkyrö: *kiinnij ja, pantas kiip pian*, Tampere: *kiinnij jos*), *kai/tai/vai* (Hämeenkyrö: *kais sen; tai huanoo, tail lakkasi; vais saako*, Tampere: *taj jos; kais semmosta*), *tykö* (Hämeenkyrö: *tyköj ja*), *ympäri* (Hämeenkyrö: *ympäriv viärikuntia*, Tampere: *ympärit*

tää Tampere).

Seuraavat adverbit esiintyvät ilman loppukahdennusta: *irti* (Hämeenkyrö: *lehmäki irki yällä, irti ja*; Keuruu: *irti mutta*, Tampere: *irki ku*), *ilmi* (Hämeenkyrö: *varkaan ilmi toi*), *halki* (Hämeenkyrö: *halaki sitten*, Tampere: *halki tuata*). *auki* (Keuruu: *auki niin*; Kuorevesi: *auki ja*; Hämeenkyrö: *auki niin*), *eli* (Hämeenkyrö: *löysi eli ei*), *juuri* (Hämeenkyrö: *juuri ku*). *läpi* (Hämeenkyrö: *läpi yän, läpi kälen*; Keuruu: *läpi vuorokauet*), *poikki* (Hämeenkyrö: *poikki taikka*), *liki* (Hämeenkyrö: *liki Laitilaa*, Kuorevesi *liku myllyä, liki ruahikkoo; mutta liki meijär rantaa*), *yli* (Hämeenkyrö: *yli puolen metrin, yli kolmen*; Kuorevesi: *yli taivaan*).

Näin ollen loppukahdenteisia vaikuttaisivat vanhastaan olevan *asti, kiinni, alitse, eli, tai, vai, kai, sinne, luokse, tykö* ja *ympäri*. Ilman loppukahdennusta vaikuttaisivat esiintyvän useimmat *i*-loppuiset adverbit: *irti, ilmi, halki, auki, eli, juuri, läpi, poikki, liki* ja *yli*. Huomattavaa on, että sanasta *eli* löytyy Keuruulta loppukahdenteinen muoto ja Hämeenkyrön esiintymistä loppukahdennus puuttuu. Muista adverbeista ei löydy esimerkkejä.

2.5.3 e^x -nominit

e^x -nomineihin kuuluu pääosin eri johtimin muodostettuja substantiiveja sekä muutama adjektiivi, nimittäin *ahne, kade, maire, terve* (Hakulinen 1979) sekä *tuore* ja *tiine* (ISK § 68). *e*-johdosten lisäksi tyyppiin kuuluvat *-nne-*, *-ke-*, *-Ue-*, *-re/le-* ja *-ine-*johtimella muodostetut sanat sekä yksittäiset sanat *viime, itse* ja *kolme* (Laaksonen, ISK §34, §179–205). e^x -nominit ovat pääosin loppukahdenteisia: Hämeenkyrö *ahnem miäs, vehjek kans*, Keuruu *huonehharja, kärmek kävi*, Tampere *kortek kuivattiin*. Myös sanat *kolme* ja *itse* vaikuttaisivat olevan Hämeessä loppukahdenteisia: Hämeenkyrö *ittet teki, kolomem mullikkaa*; Keuruu *kolmen neljä, ittek kumminki*. Sanassa *viime* ei kuitenkaan esiinny loppukahdennusta: Hämeenkyrö *viime talvenaki*.

2.5.4 allatiivi, possessiivisuffiksi *-nsa* ja komitatiivi

Allatiivin päätteen jäännöslopukkeellisuus periytyy *k*-päätteisestä latiivista (Hakulinen 1979: 93–95) ja muotoa pidetään nykyään jäännöslopukkeellisena (ISK §34). Hämeessä se vaikuttaisi myös olevan loppukahdenteinen: Hämeenkyrö *pyäröllek kule, syvällem maahan*, Tampere *taivaallem merkiksi, toisellej jonkinlaista villaa*.

nsA-possessiivisuffiksi on myös jäännöslopukkeellinen sekä kirjallisuudessa (ISK §34) että murreaineistossa: Hämeenkyrö *naamojansap peittänees sit, leivänsäj joukkoon*, Tam-

pere *kaverinsak kanssa*; kuitenkin myös jäännösloppukkeetonta muotoa esiintyy: Hämeenkyrö *lensi perseellensä ja, veti sen puukon taah kouraansa mennesänsä*.

Komitatiivia pidetään yleisesti jäännösloppukkeellisena (ISK §34), mutta muodon käyttäytymisestä Hämeessä ei löydy tietoja.

2.5.5 Jäännösloppuke yleispuhekielessä

Tuoreimpia tietoja jäännösloppukkeen tilanteesta tarjoavat television uutistoimittajien kielestä tehty tutkimus (Ronkainen 1997) sekä loppukahdennusta Helsingissä käsittelevä tutkielma (Jalava 1982). Kummassakin on tosin se ongelma, että ilmiötä on tutkittu haastatteluaineistosta, jolloin esiintymämäärät ovat pienehköjä eikä esiintymisympäristöä ole voitu kontrolloida. Uutistoimittajien kielessä loppukahdennus vaikuttaisi kuitenkin olevan yleistä verbimuodoissa (yli 90 %, paitsi konditionaalissa 25 %), e^x -nomineissa (92,4 %) ja allatiivissa (91,3 %) (Ronkainen 1997: 37; laskelmat on tehty klusiilien ja $s:n$ edellä olevista tapauksista). Myös *sti*-adverbit ovat useimmiten loppukahdenteisia (85,2 %) ja *-nsa*-suffiksikin aiheuttaa loppukahdennusta vähän yli puolessa tapauksista (57,1 %). Muista adverbeista prolatiivi aiheuttaa loppukahdennusta kaikissa tapauksissa, *-nne*-adverbit 3/4 tapauksista, *kiinni* 6/7 tapauksesta, ja *tai* vain harvoin ja *yhä* ei ollenkaan (Ronkainen 1997: 37, laskelmat tehty konsonanttien edellä olevista tapauksista). Ronkainen (1997: 75) on myös havainnut, että samalla toimittajalla samassa muotoja äänneympäristössä esiintyy sekä kahdentuneita että kahdentumattomia muotoja.

Helsingin puhekielessä loppukahdenteiset muodot ovat niukasti yleisempiä kuin kahdentamattomat (59,4 %), variaatiota on paljon ja yllättäen nuorilla ja keski-ikäisillä esiintyy enemmän loppukahdennusta kuin vanhoilla ihmisillä (Jalava 1982: 120–123). Loppukahdennuksen esiintyminen muotoryhmissä vastaa yleisyysjärjestykseltään Ronkaisen (1997) tutkimusta: yleisimmin loppukahdennusta esiintyy e^x -nomineissa (71,9 %), verbimuodoissa (65–70 %) ja allatiivissa (63,9 %) (Jalava 1982: 46–118). *sti*-adverbit ovat n. puolessa tapauksista loppukahdenteisia, ja yleisemmin kahdentamattomina esiintyvät *-nsa* (43,2 %), prolatiivi (30,8 %) sekä partikkelit (47,8 %) (Jalava 1982: 46–118). Näin ollen tyypillisesti loppukahdenteiset muodot vaikuttaisivat olevan samat riippumatta siitä, miten pitkälle jäännösloppukkeen katoaminen on edennyt.

2.6 Kielenmuutoksesta

Kuten edellä on nähty, jäännösloppuke on kehittynyt suuntaan, joka näyttäisi viittaavan siihen, että sen käyttö olisi vähenemässä, ja nykyään jäännösloppukkeen käytössä

esiintyy runsaasti variaatiota. Kielessä esiintyvä variaatio ja vapaa vaihtelu ovat usein merkki käynnissä olevasta kielenmuutoksesta, jonka tutkiminen on yksi kielitieteen tärkeimmistä tehtävistä. Sociolingvistiikka keskittyy paitsi tietyllä ajan hetkellä esiintyvään variaatioon myös mahdolliseen kielenmuutokseen. 1960-luvulle asti muuttumista tutkittiin perinteisesti vertaamalla samasta kielimuodosta eri aikana tehtyjä havain-toja ja kielimuoto nähtiin varioimattomana kokonaisuutena. Sociolingvistiikan synnyn myötä tuli kuitenkin mahdolliseksi tutkia myös käynnissä olevaa muutosta, erityisesti näennäisaikamenetelmän avulla (näennäisaikamenetelmästä ks. lukua 2.7). (Ks. esim. Kurki 2005: 23 ja siinä mainitut lähteet²).

Kielenmuutos on prosessi, joka voidaan jakaa erilaisiin vaiheisiin varianttien välisen suhteen perusteella. William Labovin (1994: 79–82) mukaan niitä on viisi tyyppiä: a) toteutuneet muutokset, b) loppuvaihetta lähestyvät muutokset, c) keskivaiheen muutokset, d) uudet ja elinvoimaiset muutokset ja e) orastavat muutokset. Jäännöslopukkeen tilanteessa limittyy useampi muutosprosessi: Historiallisen loppu-*k*:n kato tauone-tisessä asemassa on länsimurteissa ollut pitkään toteutunut muutos ja itämurteissakin loppu-*k*:n esiintyminen alkoi jo 1960-luvulla olla harvinaista (T. Itkonen 1964: 198–199). Sananrajaisessa asemassa muodostuneen loppukahdennussysteemin Itkonen arvelee toteutuneen viimeistään keskiajalla (mts.: 82–83). Tällä hetkellä vanhastaan loppukahdenteisen muodon rinnalla esiintyy monessa muotoryhmässä myös kahdentamatonta muotoa (esim. *liti*-adverbit) ja tämän variaation voisi tulkita kertovan käynnissä olevasta muutosprosessista. Analyysiosassa selvitänkin, missä muutosprosessin vaiheessa jäännöslopuke mahdollisesti on.

Kielenmuutos alkaa aina yksilönkielestä ja leviää puhujalta toiselle (E. Itkonen 1968). Alueellisesti edetessään se samalla etenee myös sociolingvistisesti, leksikaalisesti ja lingvistisesti (ks. esim. Kurki 2005: 26–27 ja siinä mainitut lähteet). Yksi merkittävimmistä muutoksen leksikaalista etenemistä kuvaavista malleista on leksikaalisen diffuusion malli, joka sopii hyvin kuvaamaan myös jäännöslopukkeen toteutumisen tapahtuvaa muutosta (ks. esim. Kurki 2005: 26–27 ja siinä mainitut lähteet). Mallia on suomen kieleen soveltanut mm. Aila Mielikäinen, jonka mukaan on tarkoituksenmukaisempaa puhua morfologisesta diffuusiosta, sillä suomen kielessä innovaatiot etenevät tyypillisesti morfeemista toiseen (Mielikäinen 1995). Diffuusiomallissa innovaatio leviää leksikossa asteittain toisin kuin perinteinen nuorgrammaatikkojen äännelaki, joka toteu-

²Kielenmuutoksesta ovat Suomessa ja ulkomailla kirjoittaneet monet tutkijat (mm. William Labov, James Milroy, J. K. Chambers, Aila Mielikäinen ja Heikki Paunonen), mutta käytän lähteenäni Tommi Kurkea, koska hän esittelee tiiviisti nykyisen käsityksen pääkohdat.

tuu samanaikaisesti kaikissa lekseemiryhmissä ja ympäristöissä (ks. esim. Kurki 2005: 26–27 ja siinä mainitut lähteet). Äännelaki onkin prosessina ominainen muutoksen alkuvaiheille, jolloin muutos on vielä kieliyhteisössä tiedostamatonta (ks. esim. Kurki 2005: 26–27 ja siinä mainitut lähteet), kun taas edellä on jo nähty, että jäännöslopukkeen nykytilanteessa tapahtuva muutos on puhujien mahdollista tiedostaa ja se on selkeästi riippuvainen äänneympäristöstä ja muotoryhmästä. Leksikaalisen diffuusion ohella puhutaan myös leksikaalisesta väistymisestä, mikä saamieni tulosten mukaan saattaisi myöskin sopia jäännöslopukkeen tilanteeseen. Mallissa muutos ei etene tasaisesti koko sanastossa vaan saneiden joukko, jossa varianttia esiintyy, kaventuu koko ajan (ks. esim. Kurki 2005: 190 ja siinä mainitut lähteet). Tästä voi havaita viitteitä esimerkiksi *liti*-adverbeissa, joissa jäännöslopuke toteutuu hieman useammin harvinaisissa sanoissa (ks. lukua 4.3).

Muutoksen nopeutta kuvataan yleensä ns. S-käyrän mukaiseksi, eli alku- ja loppuvaiheessa muutos etenee suhteellisen hitaasti kun taas keskivaiheessa muutoksen toteuttua n. 20-prosenttisesti vauhti kiihtyy (Kurki 2005: 26). Muutos alkaa usein tietystä muototyypistä ja leviää siitä diffuusiomallin mukaan, mutta muutoksen etenemisaikana jokin sanatyyppeistä voi muuttua toista suosivammaksi, jolloin diffuusiohierarkia muuttuu (Kurki 2005: 239). Tätä kutsutaan kiihdytykseksi.

Muutoksen maantieteellistä leviämistä voi kuvata joko aaltomallin tai hierarkkisen diffuusion avulla. Aaltomallissa muutos etenee syntyaalueeltaan aaltomaisesti joka suuntaan, mikä sopiikin hyvin kuvaamaan osittaisen geminaattajärjestelmän syntyä ruotsinkielisen väestön vaikutuksesta (ks. tarkemmin luku 2.4). Toisaalta muutos voi myös levitä hierarkkisesti suurkaupungista toiseen ja vasta niistä pikkukaupunkeihin, sillä suurkaupunkien keskinäiset yhteydet ovat usein vilkkaampia ja merkittävämpiä innovaatioiden leviämislle kuin niiden suhteet lähiympäristöönsä. (ks. esim. Kurki 2005: 27–28 ja siinä mainitut lähteet.) Tämän perusteella voisi olettaa, että esimerkiksi Helsingin puhekielen malli, jossa jäännöslopukkeen käyttö on vähäisempää kuin Hämeessä perinteisesti (Jalava 1982: 46–118), voisi vaikuttaa loppukahdennusta vähentävästi nimenomaan tamperelaisten kieleen.

Sosiolingvistisesti muutoksen leviämiseen vaikuttavat sekä yksilö- että yhteisötason tekijät. Yhteisössä muutos on useimmiten tiedostamatonta, mutta puhujat voivat myös omaksua tietoisesti uusia aineksia kieleensä, jolloin motivoivana tekijänä on tietyn variantin prestiisiasema (ks. esim. Kurki 2005: 28–29 ja siinä mainitut lähteet). Usein ajatellaan, että tietoiset muutokset etenevät sosiaalisessa hierarkiassa ylhäältä alaspäin, sillä yläluokan kielellä on usein prestiisiasema, ja tiedostamattomat alhaalta ylöspäin,

mutta on tapauksia, joissa tilanne voi olla päinvastainen (ks. esim. Kurki 2005: 28–29 ja siinä mainitut lähteet). Mitä tulee jäännösloppukkeeseen, loppukahdenteisilla muodoilla näyttäisi olevan kieliyhteisössä prestiisiasema. Nikkinen-Piraccini (2011: 50–56, 76–85) esittää, että verkkokeskusteluissa loppukahdennuksen puuttuminen näyttäisi herättävän enemmän negatiivisia kuin positiivisia tunteita. Loppukahdennuksen puuttuminen assosioidaan usein ei-äidinkieliisiin suomenpuhujiin, hienostelijoihin, uutistenlukijoihin ja homoihin (Nikkinen-Piraccini 2011: 50–56, 76–85). Näihin ryhmiin liitetyt affektit ovat pääasiassa negatiivisia, joskin uutistenlukijoihin ja hienostelijoihin liittyvä hyperkorrektius on joissakin puheenvuoroissa positiivinenkin piirre (Nikkinen-Piraccini 2011: 50–56, 76–85).

Yksilötasolla uudennosten keksijöistä ja välittäjistä on esitetty erilaisia teorioita. William Labovin näkemys innovaattorista perustuu prestiisiin ja sosiaaliseen statukseen, kun taas James ja Lesley Milroy painottavat sosiaalista verkostoa ja sosiaalisia kytkentöjä (ks. esim. Kurki 2005: 29–30 ja siinä mainitut lähteet). Päin vastoin kuin Labov, Milroyt katsovat, että innovaatiot leviävät verkostosta toiseen löyhien sosiaalisten kytkentöjen kautta, kun taas tiiviit suljetut sosiaaliset verkostot torjuvat uusia vaikutteita (mp.). Milroyden teorian mukaan siis Tampere olisi suurena kaupunkina alttiimpi uusille vaikutteille kuin jokin pieni Pirkanmaan kunta. Toisaalta myös Tampereen lähikunnat ovat pääosin muuttovoittokuntia, jonne jatkuvasti tulee uusia asukkaita ja näin ollen vaikutteita ulkopuolelta. Tutkimukseni kuitenkin keskittyy niihin ihmisiin, jotka ovat jääneet asumaan lähelle kotiseutuaan, joten voisi olettaa, että heillä on keskimääräistä kiinteämmät suhteet murreyhteisönsä. Toinen Milroyden keskeinen käsite on varhaisomaksuja: innovaattorit välittävät uutuudet kieliyhteisöön, mutta varhaisomaksujalla on olennainen rooli niiden levittämisessä. Kun uudennos on tavoittanut varhaisomaksijat, se jatkaa leviämistään koko ryhmään ja saavutaan S-käyrän keskivaiheeseen (mp.).

Kielenmuutoksen synnylle on sekä kielensisäisiä että -ulkoisia edellytyksiä ja rajoituksia, eivätkä kielessä olevat rakenteelliset potentiaaliset muutokset eivät välttämättä toteudu elleivät sosiaaliset tekijät ole suotuisat (ks. esim. Kurki 2005: 25 ja siinä mainitut lähteet). Nuorgrammaattisen teorian mukaan tärkeimmät muutosta motivoivat seikat ovat äänneympäristön vaikutus ja analogia (E. Itkonen 1968). Pääasiallisesti muutoksia aiheuttaa se, että tavoitellaan helppoa ääntämistä, sillä ihmisellä on taipumusta veltoon ääntämiseen; näin selittyvät assimilaatio, dissimilaatio, reduktioilmiöt, sandhi-ilmiöt, pikapuhemuodot jne. (E. Itkonen 1968). Toinen vaikuttava seikka on systeemin paine: esim. fonologinen systeemi pyrkii sisäiseen tasapainoon ja näin kontrolloii

yksittäisten foneemien rakennetta (E. Itkonen 1968). Itkosen (1968) mukaan psykologispohjaiset ääntenmuutokset ovat useimmiten analogian aiheuttamia. Näihin luetaan myös hyperkorrektius, kansanetymologia ja kontaminaatio, jotka kaikki syntyvät sanan assosioituessa johonkin toiseen sanaan tai muotoon, jonka vaikutuksesta äännös muuttuu (Itkonen 1968). Kurki (2005: 25) korostaa, että tämän lisäksi huomioon on otettava myös ne sosiaaliset syyt, jotka ovat muutoksen laukaisseet.

Näihin teorioihin palaan seuraavissa analyysiosissa, erityisesti luvussa 5.

2.7 Näennäisaikamenetelmä

Käytän tutkimuksessani näennäisaikamenetelmää, joka on sosiolingvistisen tutkimuksen perusmenetelmä. Sen perusajatuksena on, että ikäryhmittäiset erot heijastavat kieliyhteisössä meneillään olevia muutoksia: sosiaalisesti ja kielellisesti suhteellisen stabiilissa yhteisössä esimerkiksi nykyisten 20-vuotiaiden kieli heijastaa 40-vuotiaiden kieltä 20 vuoden kuluttua. Näennäisaikamenetelmän etuna verrattuna reaaliaikamenetelmään on se, että aineiston kerääminen ei vie yhtä paljon aikaa, eikä tarvitse tavoittaa samoja informantteja uudestaan kuten paneelitutkimuksessa. (Ks. esim. Kurki 2005: 33–37 ja siinä mainitut lähteet³.)

Menetelmää pidetään yleisesti luotettavana, kunhan sen käytössä otetaan huomioon tietyt seikat. Kielen ilmiöistä näennäisaikamenetelmän on todettu sopivan parhaiten fonologisten ja morfosyntaktisten piirteiden tarkasteluun, ja näin ollen sen pitäisi soveltua myös jäännöslopukkeen tutkimiseen. Koska tavoitteena on tehdä ennusteita tulevaisuuden kielestä, olennainen hypoteesi on, että idiolektit eivät juuri muutu ihmisen elämän aikana. Tietylle ikävaiheelle, esim. nuoruudelle, voi olla ominaista tietynlainen kieli, mutta yleensä kielen katsotaan muotoutuvan lapsuudessa ja pysyvän nuoruusiän jälkeen suhteellisen stabiilina. Voimakkainta muutos on ennen 50 ikävuotta, ja lähinnä iän myötä muuttuvat tiedostetut kielen piirteet. Fonologiset piirteet pysyvät yleensä stabiileina, ja Labov on esittänyt niiden vakiintuvan n. 17-vuotiaana. Jäännöslopukkeen voisi olettaa fonologisena piirteenä olevan idiolektissa suhteellisen muuttumaton piirre, ja joka tapauksessa 20–30-vuotiaat opiskelijat lienevät jo vakiinnuttaneet idiolektinsa nuoruusiän murrosvaiheen jälkeen. Toinen hypoteesin luotettavuuteen vaikuttava tekijä on yhteisön stabiilius: hypoteesi on luotettava, jos kielellinen ja sosiaalinen tilanne

³Käytän päälähteenä Tommi Kurjen väitöskirjaa. Näennäisaikamenetelmä on kielentutkimuksessa paljon käytetty menetelmä ja siitä ovat Suomessa kirjoittaneet monet muutkin, mm. Palander (1987), Paunonen (2005) ja Mustanoja (2011). Termin on tehnyt tunnetuksi William Labov (ks. esim. Labov 1963, 1966 ja 1994).

yhteisössä pysyvät muuttumattomana. (Ks. esim. Kurki 2005: 33–37 ja sinä mainitut lähteet.) Pirkanmaa on tässä mielessä hieman hankala tutkittava, sillä suurella alueella kieliyhteisöstä siinä mielessä, että kaikki olisivat kontaktissa keskenään, ei voida puhua, ja muuttovoittokuntina suuri osa alueesta altistuu suurelle määrälle ulkoisia vaikutteita ja väki vaihtuu. Tämä kehitys on toisaalta jatkunut alueella jo pitkään ja sinänsä kehitys jatkunee samansuuntaisena.

Kullakin kielitieteen metodilla on omat rajoituksensa ja niillä saadaan selville vain tiettyjä seikkoja tutkittavasta ilmiöstä. Näin on näennäisaikamenetelmänkin kohdalla. William Labov (1994: 83) esittää neljä mahdollista tilannetta, joita kieliyhteisössä voi vallita: a) stabiilissa tilanteessa sekä yksilö että yhteisö pysyvät kielellisesti muuttumattomina, b) muuttuminen iän myötä tarkoittaa sitä, että idiolekti muuttuu yksilön elämän aikana, c) sukupolvittaisessa muutoksessa yksilön kieli säilyy muuttumattomana läpi elämän mutta uuden variantin käyttö yleistyy sukupolvittain, ja d) yhteisöllisessä muutoksessa koko yhteisö muuttaa kielenkäyttöään yhtäaikaaisesti. Näennäisaikamenetelmällä voidaan saada tietoa iän myötä muuttumisesta ja sukupolvittaisesta muutoksesta mutta näitä kahta tilannetta ei pysty erottamaan toisistaan, vaan siihen tarvittaisiin tueksi reaaliaikamenetelmiä. (Ks. esim. Kurki 2005: 33–37 ja sinä mainitut lähteet.) Omassa tutkimuksessani otan tämän huomioon ja pyrin eron tekemiseksi vertaamaan saamiani tuloksia vanhaan murreaineistoon. Se on tietenkin ongelmallista siksi, että informantit on valittu ja aineisto kerätty eri perustein, joten suoraa vertailua ei voi tehdä. Esiintymiä jäännöslopukkeesta on lisäksi suhteellisen vähän.

Ihanteellisesti näennäisaikamenetelmän tutkimuskohde olisi hyvin stabiili ja sulkeutunut murreyhteisö, tyypillisesti sellainen, jota vanha murteentutkimuskin tutki. Perinteisesti informanteiksi kelpuutettuun vain kouluttamattomia paikallaan pysyneitä vanhoja ihmisiä. Kurki (2005: 58) toteaa, että nykyään tällainen ihminen on poikkeusyksilö, joten rajaus on ongelmallinen. Jos halutaan tutkia todellista vallitsevaa tilannetta, on otettava huomioon, että nykyihminen liikkuu, muuttaa työn ja opiskelujen perässä ja on tekemisissä eri paikkakunnilta olevien ihmisten kanssa. Niinpä pirkanmaalaisinformanttiryhmäni heijastaakin toivoakseni todellisuutta, vaikka näennäisaikamenetelmän kannalta olisi ideaalia tutkia pieniä kiinteitä yhteisöjä.

3 Tutkimuskysymykset ja aineisto

Tarkastelen jäännöslopukkeen toteutumista nykykielessä kahdessa osassa: ensimmäisessä kartoitan jäännöslopukkeen tilannetta yleispuhekielessä (ks. lukua 4) ja toisessa paneudun ensimmäisessä vaiheessa esiin nousseisiin kysymyksiin pirkanmaalaisaineiston avulla (ks. lukua 5). Informantteina on kummassakin osassa kaksi ryhmää: opiskelijat (20–30-vuotiaat) ja työikäiset (40–60-vuotiaat), joita vertailemalla sovellan näennäisaiamenetelmää (tarkemmin luvussa 2.7). Ensimmäisessä osassa on lisäksi mukana pieni ryhmä kielitieteilijöitä. Eri vaiheisiin osallistuvat eivät ole samoja henkilöitä.

Molemmissa tutkimusvaiheissa informantit lukevat testilomakkeen (ks. liitteet Testilomake 1 ja Testilomake 2), jolla tutkitaan mahdollisesti jäännöslopukkeellisia muotoja sanarajalla $k:n$, $p:n$, $t:n$ ja $s:n$ edellä. Taulukossa 1 on tiivistetty vaiheiden pääpiirteet.

Taulukko 1: Tutkimuksen vaiheet.

Vaihe 1	Vaihe 2
50 informanttia	50 informanttia
20 opiskelijaa, 20 työikäistä, 10 kielitieteilijää	25 opiskelijaa, 25 työikäistä
asuinpaikka: Pirkanmaa	asuinpaikka: Pirkanmaa
syntymäpaikka: ei rajattu	syntymäpaikka: Pirkanmaa
Kyselytesti 1	Kyselytesti 2
48 mahd. jäännöslopuketta	61 mahd. jäännöslopuketta
yleisimmät jäännöslopukkeelliset	lisäksi epäsanot ja
muotoryhmät	harvinaisempia muotoja

3.1 Tutkimuskysymykset

3.1.1 Ensimmäinen vaihe: Jäännöslopuke yleispuhekielessä

Tutkimuksen ensimmäisessä osassa tutkittavat muotoryhmät ovat 1) verbien preesensin kieltomuodot (indikatiivin preesensin y. 1. p. ja y. 3. p., imperatiivin preesensin y. 2. p. ja m. 2. p. potentiaalinen preesensin y. 3. p., potentiaalinen ja indikatiivin passiivin preesens sekä konditionaalinen preesensin y. 2. p.), 2) *i*-loppuiset adverbit ja adpositiot (*rikki, puhki, irti, poikki, halki, katki, ympäri, yli, ohi, läpi, kiinni, auki, ilmi, julki, kohti, asti*) sekä *ti*-loppuiset adverbit (*kaiketi, peräti*), 3) *sti/lti*-loppuiset adverbit (*varovasti, runsaasti, kohteliaasti, alasti, paksultti, pitkältti, kosolti, viljalti*) sekä 4) *e*-loppuiset nominit (*perhe, tilanne, käpe, aste, todiste, turve, siitake, ele, ruune, tekele, rouhe*), joihin liitän myös sanat *viime* ja *kolme*.

Verbien kieltomuodoissa, ISK:n (§35) mukaan erityisesti indikatiivin preesensissä sekä toisen persoonan imperatiivissa, jäännöslopuke toteutuu säännönmukaisimmin. Siksi verbimuodot toimivatkin vertailuryhmänä, jossa oletettavasti jäännöslopuke reaalistuu kaikkein useimmin. *e*-loppuiset nominatit ovat kiinnostava ryhmä, koska jäännöslopuke toteutuu aikaisemman tutkimuksen mukaan niissä melko säännöllisesti (ISK §34) ja ryhmään kuuluu frekvenssiltään erilaisia sanoja. *sti*-loppuiset adverbit ovat myös vahvasti jäännöslopukkeellisenä pidetty ryhmä, mutta *liti*-adverbeissa vaikuttaisi arkihavaintojeni perusteella olevan vaihtelua. *i*-loppuisisten adverbien ja adpositioiden jäännöslopukkeellisuutta on kiinnostavaa selvittää, koska niistä ei ole kovin kattavaa tietoa saatavilla.

Tarkastelen jäännöslopukkeen toteutumista edellä mainituissa muotoryhmissä sanarajalla *k:n*, *p:n*, *t:n* ja *s:n* edellä. Aikaisempi tutkimus esittelee tietyt muotoryhmät, joissa jäännöslopuke toteutuu yleiskielessä käytännössä aina. Tutkin, pitävätkö nämä tulokset edelleen paikkansa. Yleisesti ajatellaan, että kielen käyttö ja oppiminen perustuvat analogioihin. Sillä perusteella voisi olettaa, että samaan kategoriaan kuuluvat muodot aina käyttäytyisivät samalla tavalla, mutta näin ei kaikissa tapauksissa välttämättä ole. Tarkastelen, millaisia säännönmukaisuuksia jäännöslopukkeen toteutumisessa on havaittavissa ja miten mahdollinen epäsäännönmukaisuus on selitettävissä. Vertailen kahden eri-ikäisten tutkittavien ryhmän, opiskelijoiden ja työikäisten, puhunnoksia keskenään sekä kvalitatiivisin että kvantitatiivisin menetelmin, ja selvitan, näkyykö ikäryhmien välillä eroja. Lisäksi analysoin kielitieteilijöiden ryhmän puhunnoksia siitä kansanlingvistiksestä näkökulmasta, vaikuttaako kielitieteellinen koulutus kielenkäyttöön ja miten informantit perustelevat kielellisiä valintojaan.

Tutkimuskysymykseni ovat ensimmäisessä vaiheessa seuraavat:

- Miten jäännöslopuke toteutuu valitsemisani muotoryhmissä?
- Onko ajallista muutosta havaittavissa, ts. edustuuko jäännöslopuke eri-ikäisten ihmisten puheessa eri tavoin?
- Kuinka säännönmukaista toteutuminen on muotoryhmän sisällä?
- Miten vastaukset eroavat siitä, mitä aikaisemman tutkimuksen perusteella voisi olettaa?
- Kiinnittävätkö kielitieteilijät huomiota jäännöslopukkeen toteutumiseen ja miten he perustelevat kielellisiä valintojaan?

Näihin kysymyksiin vastaan luvussa 4.

3.1.2 Toinen vaihe: Jäännöslopuke syntyperäisillä pirkanmaalaisilla

Tutkimuksen toisessa vaiheessa syvennyn tarkemmin ensimmäisessä vaiheessa esiin nousseisiin kysymyksiin. Tutkittavat muotoryhmät ovat 1) verbien preesensin kielto muodot (indikatiivin preesensin y. 1. p. ja y. 3. p., imperatiivin preesensin y. 2. p. ja m. 2. p. potentiaalın preesensin y. 3. p., potentiaalın ja indikatiivin passiivin preesens sekä konditionaalın preesensin y. 2. p., 2) A-infinitiivi, 3) TU-partisiippi, 4) imperatiivin preesensin y. 2. p., 5) allatiivi, 6) komitatiivi, 7) *nsA*-possessiivisuffiksi, 8) *e*-nominin ja 9) *sti*- ja *i*-adverbit sekä muut latiiviset adverbit.

Käytän edelleen kontrollimuotoryhmänä samoja verbien preesensin kielto muotoja kuin ensimmäisessä vaiheessakin, mutta lisäksi olen ottanut A-infinitiivin, imperatiivin preesensin myönteisen y. 2. persoonan (*lähde kotiin*) sekä TU-partisiipin, joka arkihavaintojen perusteella on odotusten vastaisesti Pirkanmaalla jäännöslopukkeellinen. TU-partisiippia sanahahmoltaan muistuttava *raamattu* on mukana, koska siinäkin arkihavaintojen perusteella esiintyy analogisesti loppukahdennusta ja se voi siten paljastaa jotakin uutta loppukahdennussäännön toteutumisesta. Allatiivi, *nsA*-possessiivisuffiksi ja komitatiivi sekä edellä mainitut ryhmät on valittu pyrkimyksenä luoda ensimmäistä vaihetta kattavampi kuva jäännöslopukkeesta eri muotoryhmissä. Samasta syystä on mukana myös muutamia *sti*-adverbejä, jotka eroavat kantasanaltaan ensimmäisessä vaiheessa tutkituista.

Koska jäännöslopukkeen käyttäytyminen *e*-loppuisissa epä sanoissa vaikuttaa ensimmäisessä vaiheessa kiinnostavalta, niiden tarkempi tutkiminen muodostaa suuren osan toisesta vaiheesta. Olemassa olevista *e*-nomineista otan mukaan adjektiiveja, jotka puuttuvat ensimmäisestä vaiheesta, sekä esimerkin kustakin yleisestä johtimesta (*-e*, *-ke*, *-nne*, *-Ue*). Epä sanoissa tarkastelen sanassa esiintyvän johtimen ja astevaihtelun tai sen puuttumisen vaikutusta jäännöslopukkeeseen sekä sitä, vaikuttaako sanan mahdollinen tulkinta olemassa olevaksi mutta itselle tuntemattomaksi jäännöslopukkeen toteutumiseen. Lisäksi tutkin, minkä taivutustyyppin mukaan sanoja taivutetaan ja päteekö vanha jako jäännöslopukkeelliseen *tuote*-tyyppiin ja jäännöslopukkeettomaan *nal-le*-tyyppiin vai noudatetaanko sekatyyppejä (kuten esim. sanassa *itse*). Vanhan loppukahdennussäännön analogista soveltamista tutkin myös epä lauseilla, joissa esiintyy *e*-loppuisten nominien lisäksi *sti*-adverbejä, allatiivia sekä *i*-latiivi.

Latiivisissa adverbeissä on ensimmäisen vaiheen perusteella paljon variaatiota, mi-

kä lienee merkki kielenmuutoksesta. Niinpä tutkin ensimmäisessä vaiheessa yleisimmin loppukahdenteisten i-adverbien (*kiinni, asti, ympäri, kohti, halki, ohi*) lisäksi myös vanhastaan Pirkanmaan alueen murteissa jäännöslopukkeellisia latiivisia adverbijä (ks. murrekartoituksesta tarkemmin luvusta 2.5). Näin on mahdollista nähdä ajallista muutosta sekä tutkia, onko aineistosta löydettävissä muutoksen eri vaiheeseen profiloituvia informantteja, esimerkiksi varhain jäännöslopukkeen kadon omaksuneita (varhaisomaksujista tarkemmin luvussa 2.6).

Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

- Miten jäännöslopuke toteutuu tutkittavissa muotoryhmissä?
- Miten loppukahdennussääntöä sovelletaan uusiin sanoihin ja mitkä tekijät siihen vaikuttavat?
- Miten jäännöslopuke ja *e*-nominien taivutustyyppit ovat yhteydessä toisiinsa?
- Onko ikäryhmien välillä havaittavissa eroja ts. millainen ennuste näennäisaikamenetelmän perusteella on mahdollista tehdä?
- Miten jäännöslopukkeen kato etenee morfologisen diffuusion näkökulmasta?
- Erottuuko informanteista erilaisia puhujatyyppejä (varhaisomaksuja tms.)?

Näihin kysymyksiin vastaan luvussa 5

3.2 Informantteina työikäiset ja opiskelijat sekä kielitieteilijät

Tutkimukseni molemmissa osissa käytän kahta informanttiryhmää: 40–60-vuotiaita työikäisiä ja 20–30-vuotiaita opiskelijoita, jotka toimivat vertailukohtina toisilleen. Molemmissa osissa on yhteensä 50 informanttia: Ensimmäisessä osassa 20 opiskelijaa, 20 työikäistä ja 10 kielitieteilijää, toisessa osassa 25 opiskelijaa ja 25 työikäistä. Ensimmäisessä kyselytestissä informanttien murretaustaa on rajattu vain sillä perusteella, että he asuvat haastatteluhetkellä Pirkanmaalla; toisen testin informantit taas ovat myös alun perin kotoisin Pirkanmaalta.

3.2.1 Ensimmäinen vaihe: Murretaustaltaan hajanainen informanttiryhmä

Ensimmäisessä kyselytestissä käytän opiskelijoiden (20 informanttia) ja työikäisten (20 informanttia) lisäksi kolmantena informanttiryhmänä kielitieteen ammattilaisia, joita

on yhteensä 11, 6 miestä ja 5 naista. Tässä ryhmässä olen ensisijaisesti kiinnostunut heidän käsityksistään jäännöslopukkeen toteutumisesta omassa puheessaan.

Haastattelut on kerätty vuonna 2010. Kaikki ensimmäisessä testissä haastateltavat asuivat haastatteluhetkellä Pirkanmaalla, mutta en ole tehnyt rajausta syntymäpaikkakunnan tai murretaustan perusteella. Jäännöslopukkeen edustumisessa on alueellisia eroja ja se on harvinaista erityisesti lounaismurteissa (ISK §35), mutta koska haluan saavuttaa kuvan suomen yleispuhekielestä ja välttää tekemästä liikaa oletuksia, olen ottanut myös lounaismurteiden edustajat mukaan. Työikäisistä 8 on asunut lounaismurteiden alueella, opiskelijoista 2 ja kielitieteilijöistä 2. En usko, että tämä on kuitenkaan vaikuttanut vääristävästi tuloksiin, sillä monen turkulaistaustaisen puheessa esiintyy loppukahdennusta useammin kuin vaikkapa tamperelaisen. Haastateltaville ei kerrottu etukäteen, mitä lomakkeella oli tarkoitus tutkia, ja useimmille opiskelijoille sekä työikäisille jäännöslopuke oli tuntematon termi.

Työikäisten haastattelut on kerätty Tampere-talon aulasta sekä Sampolan kirjastosta Tampereelta. Haastateltavat ovat syntyneet vuosina 1949–69. Miesten keski-ikä on 48 vuotta ja naisten 53 vuotta. Kukaan heistä ei ole opiskellut yleistä kielitiedettä tai suomen kieltä (paitsi yksi henkilö yleisen kielitieteen peruskurssin). Koulutustaso vaihtelee ammattikoulutuksesta ylempään korkeakoulututkintoon. Informantit ovat asuneet Pirkanmaan lisäksi seuraavilla murrealueilla: pääkaupunkiseutu, Turku ja Pori, Savo, Häme sekä Etelä- ja Pohjois-Pohjanmaa.

Opiskelijoiden ryhmä koostuu Tampereen yliopistojen opiskelijoista, jotka ovat syntyneet vuosina 1981–91. Naisten keski-ikä on 23 vuotta ja miesten 26 vuotta. Asuinpaikkojen joukossa on Pirkanmaan lisäksi pääkaupunkiseutu, Oulun seutu, Pohjanmaa ja Savo sekä Turun ja Porin seutu. Informanteista 7 opiskelee pääaineinaan vieraiden kielten filologiaa tai käännöstiedettä, 3 puheviestintää ja loput psykologian ja kasvatustieteiden alaa, matemaattisia aineita tai politiikkaa. Kieltenlukijat ovat pääsääntöisesti käyneet kolmen opintopisteen laajuisen kielitieteen peruskurssin, mutta kukaan informanteista ei ole lukenut kielitiedettä tai suomen kieltä sivuaineena.

Kielitieteen ammattilaiset ovat Tampereen yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitoksen lehtoreita ja professoreja. Heidän ikäjakaumansa on varsin suuri: miehistä 5 on syntynyt vuosina 1945–52 ja yksi 1970-luvulla, naisten syntymäajat jakautuvat välille 1947–77. Suurin osa heistä on asunut Pirkanmaan, Hämeen ja pääkaupunkiseudun alueella, mutta asuinpaikkojen joukossa on myös Pohjois-Suomi, Keski-Suomi, Pori, Vaasa ja Joensuun ympäristö. Ryhmää yhdistävä tekijä on koulutus. Heistä 2 on suomen kielen lehtoreita ja muut 9 vieraiden kielten ja yleisen kielitieteen. Yksi lehtoreista on

kaksikielinen.

3.2.2 Toinen vaihe: Pirkanmaalainen informanttiryhmä

Toisessa kyselytestissä käytän informantteina Pirkanmaalla kasvaneita ja siellä edelleen asuvia opiskelijoita ja työkäisiä. Haastattelut on kerätty vuonna 2012. Opiskelijat ovat syntyneet 1981–1991 ja heidän keski-ikänsä on haastatteluhetkellä 25 vuotta. Työkäisten keski-ikä on 52 vuotta ja he ovat syntyneet vuosina 1951–1971.

Pääsääntöisesti kaikki informantit ovat alun perin kotoisin Pirkanmaalta ja asuvat siellä tutkimushetkellä. Olen lukenut Pirkanmaaksi nykyisten kuntarajojen mukaan Pirkanmaahan kuuluvat kunnat ja näin ollen esim. Vammala ja Karkku, jotka nykyisin ovat osa Sastamalaa, on kelpuutettu mukaan. Työkäisistä 1 on syntynyt muualla kuin Pirkanmaalla (Itä-Suomessa), mutta muuttanut sinne alle 1-vuotiaana. Opiskelijoista 2 on syntynyt Pirkanmaan ulkopuolella: 1 on syntynyt Jyväskylässä, mutta asunut 3-vuotiaasta asti Pirkanmaalla, ja 1 on kotoisin Keuruulta 5 km päästä Pirkanmaan rajasta ja asunut opiskeluaikansa Tampereella. Kyseisen informantin olen hyväksynyt mukaan sillä perusteella, että miespuolisista informanteista oli todella pulaa. Vastausten perusteella edellä mainittujen informanttien lievästi erilainen asumistausta ei näyttäisi vaikuttavan jäännöslopukkeen toteutumiseen.

Suurin osa sekä opiskelijoista että työkäisistä on asunut lähes koko elämänsä Pirkanmaalla (ks. taulukkoa 2; taulukossa eivät ole mukana muualla syntyneet informantit). Vain 3 työkäistä on asunut muualla yli 5 vuotta ja opiskelijoista ei yksikään. Informanttien asuinpaikkoja en käsittele tämän enempää, sillä lyhyet oleskelut muissa osissa suomea eivät merkittävästi näyttäisi vaikuttavan jäännöslopukkeen toteutumiseen, kun murretausta on kuitenkin pirkanmaalainen.

Taulukko 2: Informanttien asuinpaikat.

	Aina Pirkanmaalla	Muualla alle 5 v.	5–10 v.	yli 10 v.	yli 20 v.
Työkäiset	19	3	1	1	1
Opiskelijat	15	8	0	0	0

Informanttien koulutustaustaa olen eritellyt taulukossa 3. Opiskelijoiden ryhmä on luonnollisesti homogeeninen: kaikki informantit opiskelevat tamperelaisissa korkeakouluissa. Heistä 9 on jo suorittanut alemman korkeakoulututkinnon, 2 ylemmän ja 14:llä on valmiina vasta ylioppilastutkinto. Työkäisten ryhmässä on enemmän hajontaa, mutta koulutustaustan jakautuminen voisi kuvitella noudattelevan suunnilleen koulutusta-

son jakautumista ikäluokassa yleensä. Yleisin on ammattikoulutasoinen koulutus (11), alempi korkeakoulututkinto on 6:lla ja ylempi 4:llä informantilla. 1 on käynyt vain peruskoulun ja 3 lukion. Informanttien koulutustaustaa en käsittele tämän enempää, sillä se ei vaikuttane merkittävästi jäännöslopukkeeseen.

Taulukko 3: Informanttien koulutustausta.

	Opiskelijat	Työikäiset
peruskoulu	0	1
ammattikoulu	0	11
lukio/ylioppilastutkinto	14	3
alempi korkeakoulututkinto	9	6
ylempi korkeakoulututkinto	2	4

3.3 Testilomake

Olen valinnut aineistonkeruumenetelmäksi kyselytestin, sillä se on tarkoituksenmukaisin loppukahdennuksen kaltaisen morfofonologisen ilmiön tutkimiseen. Vapaassa haastattelussa informanttien puheessa esiintyisi jäännöslopukkeellisia muotoja satunnaisesti ja harvakseltaan ja niiden esiintymisympäristö olisi kontrolloimaton (T. Itkonen 1964: 51), kun taas kyselytestillä on mahdollista tutkia tiettyä tarkkarajaista ilmiötä hallitussa kontekstissa ja sen avulla tutkittavien tapausten määrä on suurempi. Koska on kyse morfofonologisesta ilmiöstä, tutkittavien asenteet tai tehtävien tulkinta tuskin vaikuttavat tuloksiin. Tutkijan ennakko-oletuksien vaikutusta tosin on vaikea sulkea kokonaan pois. Tutkimusaineiston olen kerännyt kahdella eri kyselytestillä ja eri informanttiryhmittä.

Molemmat testilomakkeet koostuvat lyhyistä yleiskielisistä lauseista, jotka informantit lukevat ääneen. Menetelmä asettaa tietysti omia rajoituksiaan ja tarkastelu rajoittuu pakostakin yleiskieleen. Loppukahdennus on tiedostamaton ilmiö, joka edustuu yleiskielessä, ja myös murreilmiöiden, esimerkiksi yleis- ja erikoisgeminaation, on havaittu edustuvan yleiskielistä tekstiä ääneen luettaessa (Palander 1987: 212). Vastauksia nauhoittaessani olen havainnut, että jäännöslopukkeen lisäksi ääneen luetussa tekstissä esiintyy muitakin sandhi-ilmiöitä (esim. *häl lenkkeilee*) ja esim. diftongin avartumista (*huanoine silmineen*). Näin ollen menetelmän pitäisi soveltua jäännöslopukkeen tutkimiseen.

Loppukahdennusilmiöön vaikuttaa sanan muotoryhmän lisäksi moni muukin seikka, joita kyselytestissä toisin kuin vapaassa puheaineistossa on mahdollista kontrolloi-

da. Jäännöslopuke saattaa käyttäytyä eri tavoin yhdyssanan rajalla tai liitepartikkelin yhteydessä (ks. esim. T. Itkonen 1964: 158–159), samoin seuraava konsonantti saattaa vaikuttaa edustumiseen. Alkuaan jäännöslopuke on aiheuttanut kahdennuksen lounais- ja peräpohjalaismurteissa vain soinnittomien konsonanttien, klusiilien *k*, *p* ja *t* sekä *s*:n yhteydessä (ISK §34, §35), ja muillakin alueilla esiintyy lyhyttä konsonanttia lip-sahduksena muiden kuin soinnittomien klusiilien ja sibilantin yhteydessä, joiden asema sandhi-ilmiössä on erityisen vakaa (T. Itkonen 1964: 144). Vaihtelua kontrolloidakseen olen rajannut jäännöslopukkeellisen muodon esiintymiskontekstia niin, että seuraava sana alkaa joko soinnittomalla klusiililla tai *s*:llä, eikä muoto esiinny liitepartikkelin kanssa tai yhdyssanan alkuosana.

3.3.1 Ensimmäinen vaihe: Jäännöslopuke yleispuhekielessä

Ensimmäinen testilomake (ks. liite: Testilomake 1) koostuu 48 lyhyestä lauseesta (48 mahdollista jäännöslopuketta), jotka informantit lukevat ääneen. Neljästä tutkittavasta jäännöslopukkeellisesta muotoryhmästä on kustakin noin 10–20 lausetta.

Verbien kieltomuodoista on yksi lause kustakin tyypillisesti jäännöslopukkeellisesta tapauksesta (y. 1. p. ja y. 3. p. preesens, imperatiivin y. 2. p. ja m. 2. p. potentiaalinen y. 3. p. preesens, potentiaalinen ja indikatiivin passiivin preesens sekä y. 2. p. konditionaali).

i-loppuiset adverbit ja adpositiot olen koonnut pääasiassa ISK:n listasta (§395, §34), johon olen lisännyt adverbit *asti* ja *kohti* (Hakulinen 1999: 29, 32). *ti*-loppuisista adverbeista on 2 esimerkkitapausta. *sti*- ja *liti*-adverbeista on 4 esimerkkisanaa kummastakin, joista *viljaliti* on frekvenssiltään harvinaisempi kuin muut *liti*-loppuiset ja *alasti* on kiinnostava, koska se on nykykielessä rakenteeltaan jakamaton mutta alun perin *ti*-loppuinen sana (ISK §395).

e-nomineista olen valinnut sanat *perhe*, *tilanne*, *aste*, *todiste*, *turve*, *siitake*, *ele*, *tekele*, *rouhe* Suomen kielen taaajuussanaston (Saikkonen et al. 1979) avulla sekä lisännyt listaan epäsanat *käpe* ja *ruune*. *e*-loppuiset substantiivit muodostavat jatkumon erittäin frekventistä sanasta *tilanne* harvinaiseen sanaan *siitake* ja täysin epäfrekventteihin epäsanoihin *käpe* ja *ruune*. Lisäksi mukana ovat adverbi *viime* ja numeraali *kolme*, joka esiintyy lomakkeessa kahdessa erilaisessa tapauksessa, eksistentiaalilauseessa (*Pihalla kasvaa kolme koivua*) ja subjekti-NP:nä (*Kolme poliisia saapui paikalle*).

Olen pyrkinyt tekemään lauseista mahdollisimman lyhyitä, luontevia ja yksinkertaisia, jotta ne olisi helppo lukea ääneen. Silti monella keski-ikäisellä miehellä oli vaikeuksia lauseiden lukemisessa. Erityisesti epäsanat ja vähemmän tutut sanat, kuten

siitake, aiheuttivat vaikeuksia niin, että lausetta ei saatu luettua ilman taukoja. Pyysin informanttia toistamaan lauseen, mutta jos vielä kolmannella tai neljännellä toistolla tuli tauko jäännöslopukkeellisen sanan jälkeen, hylkäsin kyseisen vastauksen. Joissain tapauksissa tauon pitäminen on ilmeisesti lauseen teema–reema-rakenteen vuoksi informantille luontainen tapa lukea lause, koska toistoista huolimatta tauko tuli aina samaan kohtaan. Näistä syistä tai nauhan häiriöiden vuoksi hylättyjä vastauksia on ensimmäisessä testissä kaikkiaan 24 (vastausten kokonaismäärästä 2448).

Kielitieteilijöitä pyysin vielä lisäksi perustelemaan kohtia, joissa he olivat yleisestä poikkeavasti toteuttaneet jäännöslopukkeen tai jättäneet sen toteuttamatta. Pääasiassa kysymykset koskivat epäsanon ja sanaa *siitake* sekä *lti-* ja *i-*adverbejä.

3.3.2 Toinen vaihe: Jäännöslopuke syntyperäisillä pirkanmaalaisilla

Toinen testilomake koostuu 53 lauseesta (61 mahdollista jäännöslopuketta) sekä tuototehtävästä (ks. liite: Testilomake 2).

Verbimuodoista lauseet 1–8 ovat samat kuin ensimmäisessä testissä ja lisäksi on otettu imperatiivin myönteinen y. 2. p. (lause 9), A-infinitiivi (lauseet 10 ja 24) sekä TU-partisiippi (lause 11). Sana *raamattu* on mukana, koska se muistuttaa sanahahmoltaan TU-partisiippiä ja arkihavaintojen perusteella siitä esiintyy loppukahdenteista varianttia. Allatiivi esiintyy 2 lauseessa (lauseet 13 ja 42) ja *nsA*-possessiivisuffiksista ja atribuuttina toimivasta komitatiivista on yksi lause kummastakin.

Latiivisista adverbeistä *ympäri*, *kohti*, *kiinni*, *halki*, *asti* ja *ohi* esiintyvät samoissa lauseissa kuin ensimmäisessä testissä. Lisäksi on murrekartoituksen perusteella valittu *vai*, *kai*, *tai*, *eli*, *tänne*, *luo*, *taakse* sekä prolatiivit *alitse* ja *puhelimitse*, joista on kustakin yksi testilause. *sti*-adverbeistä on 4 esimerkkisanaa, jotka ovat kantasanaltaan erilaisia (numeraali: *kahdesti*, adjektiivi: *helposti*, kiteytymä: *hyvästi* ja verbi: *tietysti*).

tuote-tyypin nomineista tutkittavana on tällä kertaa adjektiiveja (*tuore*, *terve*), eri johtimilla muodostettuja sanoja (*joukkue*, *lomake*, *jyrkänne*) sekä epäsanon, yksi testilause kustakin. Lauseet on sijoitettu testilomakkeeseen niin, että johtimelliset epäsanat ovat ennen vastaavia todellisia sanoja, jotta testilomakkeessa olevien sanojen malli vaikuttaisi mahdollisimman vähän. Lauseita muotoillessani olen ottanut huomioon epäsanon johtimen merkityksen: esimerkiksi *-nne* ilmaisee useimmiten paikkaa, joten *salanne* vaikuttaa lauseessa olevan jokin paikka. Olen pyrkinyt myös tekemään uskottavuuseroja lauseisiin: Sekä astevaihtelullisesta että astevaihteluttomasta epäsanatyypistä on kaksi lausetta, joista toinen tarjoaa selityksen sille, miksi sana ei ole tuttu (ks. esim.1

ja3), toisesta käy taas selkeästi ilmi, että sana pitäisi tuntea (ks. esim. 2 ja4).

- (1) Sienistä piine sopii parhaiten keittoon.
- (2) Nerokas puure kuuluu jokaiseen kotiin.
- (3) Puun kuoresta saatava kuute kelpaa moneen tarkoitukseen.
- (4) Tämä site saattaa pelastaa päiväsi.

Lauseet 49–53 ovat ns. epälauseita, jotka on muodostettu suomen kielen sääntöjen mukaan, mutta ne eivät tarkoita mitään (ks. esim. 5).

- (5) Rute kapistelee uukelosti surki tiilon.

Epälauseissa esiintyy 5 eri johtimin muodostettua *e*-nominia (*kilanne, kinake, rute, taane, kenu*), 3 *sti*-adverbiä (*noileasti, uukelosti, terheästi*), 2 allatiivia (*tuunille, kalille*) ja 1 lattiivinen adverbi (*surki*). Epäsanojen muodostamisessa noudatetuista periaatteista kerron tarkemmin myöhemmin.

e-loppuisten epäsanojen taivutusta testataan tuottotehtävässä, jossa sanoja pitää taivuttaa partitiivissa ja genetiivissä. Sanat on sijoitettu lauseisiin, jotka noudattelevat pääosin samaa kaavaa (ks. esim. 6ja 7).

- (6) Minä ostin yhden (tulake) kaupasta.
- (7) Matilla on kaksi (tulake) pihalla.

Jotta sanat taivutettaisiin mahdollisimman itsenäisesti, epäšana sijaitsee lauseen keskellä ja subjekti sekä epäsanana ja verbin määreet vaihtelevat.

Epäsanojen luomiseen liittyi lukuisia äänteellisiä seikkoja, jotka oli otettava huomioon. Pyrin siihen, että sanat olisivat mahdollisimman tyyppillisiä ja uskottavia suomen kielen sanoja, joten minun oli otettava huomioon ainakin äänteiden distribuutio, astevaihtelu sekä verbien kohdalla eri taivutustyyppien yleisyys. Seuraavassa esittelen tarkemmin epäsanojen luomisessa käytettyjä ehtoja.

Epälauseissa esiintyvät verbit kuuluvat kahteen suomen kielen yleisimpään taivutustyyppiin: *kertoa*- ja *tulla*-tyyppiin. *Kertoa*-tyypissä on ISK:n (§ 76) mukaan *o*- ja *u*-loppuisia verbejä 2228 ja *a*-loppuisia (*nukahtaa*) 2714. Epäverbeistä *tinkoa* ja *saikoa* kuuluvat *o*-loppuiseen *kertoa*-tyyppiin ja *purahtaa* *a*-loppuiseen tyyppiin. *Tulla*-tyypissä *le*-loppuisia on 1329 (ISK: §76). Tähän tyyppiin kuuluvat epäverbit *pulla* ja *kapistella*.

sti-adverbeista suurin osa on adjektiivikantaisia (ISK: §373) ja siksi pyrin luomaan ne mahdollisimman uskottavista adjektiiveista. Epäadjektiivien luomisessa on se ongelma, että ekspressiivisiä sanoja syntyy jatkuvasti, joten on vaikea löytää uskottavia adjektiiveja, joita kukaan ei olisi koskaan käyttänyt. Niinpä sekä adverbeista *terheästi* että *noileasti* löytyy esiintymiä Googlen hakutoiminnon avulla: *terheästi* 4 esiintymää, joista 3 samassa blogissa, *terheä/terhee* 0 esiintymää, *noileasti* 0 esiintymää, *noileesti* runsaasti esiintymiä, *noilea/noilee* 0 esiintymää (Google 17.3.2012). *Uukelo* tai *wukelosti* ei tuota yhtään hakutulosta.

Epälauseissa käytetyt substantiivit, jotka eivät ole *e*-nomineja, olen luonut olemassa olevista sanoista vaihtamalla yhden kirjaimen toiseksi: *verho erho, lokki pokki, piilo tiilo, talo kalo, kari kali, wuni tuuni, tyyppi syypyi*. Vaihtoehtoja rajoittaa melko paljon se, että useimmista tyypillisistä sanahahmoista on käytetty jo *k*-, *t*-, *p*- ja *s*-alkuiset versiot (esim. *talo, salo, palo, *kalo*) ja koska epälauseissa lähes jokainen sana sisältää potentiaalisen jäännöslopukkeen, seuraavan sanan on tutkimuksen periaatteiden mukaan alettava kyseisillä kirjaimilla. Niinpä osa esikuvana toimivista sanoista on alun perin lainasanoja (*wuni, tyyppi*). Oma tapauksensa on adverbi *surki* koelauseessa 51: *Rute kapistelee wukelosti surki tiilon*. Se on tarkoitus tulkita *rikki*-tyyliseksi *i*-latiiviksi, ja näin tekevät ainakin pilottina toimineet informantit.

e-nomineihin kuuluvat epäsanat olen luonut erityisellä huolella. *e*-loppuiset nominit voivat kuulua joko *tuote*- tai *nalle*-tyyppiin, joista ensimmäiseen kuuluu pääasiassa vanhoja kotoperäisiä sanoja ja jälkimmäiseen uudehkoja lainasanoja (ISK: §64–68). *tuote*-tyypin sanat ovat astevaihtelussa ja niissä on nominatiivissa heikko aste, kun taas *nalle*-tyypistä astevaihtelu voi puuttua (katso esimerkkiä 8 ja 9).

(8) psyyke: psyyken

(9) tuote: tuotteen

Kirjoitetussa suomen kielessä yleisimmät vokaalit ovat *a, i, e, o, u* ja konsonantit *t, n, s, l, k* Matti Pääkkösen (1991) tilastojen mukaan, joissa tosin vaikuttaa se, että esim. *n* ja *i* ovat yleisiä taivutustunnuksissa. Pyrin käyttämään pääosin näitä äänteitä, mutta muut rajoitteet pakottivat muuttamaan äännevalikoimaa. Kun konsonanteista rajaa pois astevaihtelussa olevat äänteet *k, j, v, p, t, d, ll, rr, nn, mm* (ISK: §42), sanan sisällä voivat esiintyä *s, n, r, h* ja *m*; sanan alussa käyvät periaatteessa kaikki konsonantit.

Kahteen sanaan olen tarkoituksella lisännyt mahdollisuuden astevaihteluun: näitä ovat *site* ja *kuute*. Eniten on lekseemejä, joissa esiintyy *t* : *tt*- tai *tt* : *t*-vaihtelua.

(ISK: §42). Vokaaleista olen *e*-nomineissa käyttänyt sekä pitkiä että lyhyitä kestoasteita. Pitkistä vokaaleista muut kuin *ee*, *oo* ja *öö* ovat yleisiä 1. tavussa (ISK: §18). Etuja takavokaaleja koskien en tehnyt rajoitusta vaan olen käyttänyt molempia vokaaliharmonian mukaisesti. *tuote*-tyypin nominit ovat lähes järjestään johdoksia, joten olen ottanut tämän huomioon myös epä sanoissa. Ryhmän johtimista olen valinnut yleisimmät, jotka sekä Laaksonen (2003) että ISK (2004) mainitsevat jäännöslopukkeellisiksi: *-e*, jota ei välttämättä mielletä johtimeksi, sekä *-Ue*, *-ke* ja *-nne*. *-Ue* on kollektiivijohdin, joka ei ole enää produktiivi (ISK: §179). *-nne*-johdokset ilmaisevat usein paikkaa ja muodostavat pienen myöskin epäproduktiivisen johdostyyppin (ISK: §187). Kaksitaivukseen heikkoon vokaalivartaloon liittyvä *-ke* sen sijaan on edelleen produktiivi ja se liittyy ja se ilmaisee useimmiten välinettä. (ISK: §201.) Muita jäännöslopukkeen sisältäviä johdoksia ovat *askar/askare*-tyyppiset, sekä *-ne*- ja *le*-loppuiset (esim. *väline*) (ISK: §174–206).

3.3.3 Testien toteutus ja käsittely

Testitilanteessa informantit ovat ensin tutustuneet testilomakkeeseen muutaman minuutin ajan ja sen jälkeen lukeneet koelauseet nauhalle ohjeistuksena mukava ja sujuva lukunopeus. Sellaisissa tapauksissa, joissa lauseen keskelle on tullut kriittiseen paikkaan tauko, olen pyytänyt informanttia lukemaan lauseen uudelleen ilman taukoa.

Olen kuunnellut testitilanteessa tehdyt nauhoitukset itse ja litteroinut jäännöslopukkeen toteutumisen korvakuulolta. En ole erotellut mahdollisia eri pituusasteita, vaan merkinnyt ainoastaan, toteutuuko jäännöslopuke vai ei. Omassa murteessanikin (hämäläismurteet, Kangasalan ja Tampereen alue) loppukahdennusta esiintyy, joten pystyn erottelemaan esiintymät korvakuulolta. Tarkempi foneettinen tarkastelu ei mielestäni ollut tarpeen, sillä tutkimuksen painopiste ei ole foneettisten aste-erojen selvittämisessä vaan karkeammin siinä, toteutuuko jäännöslopuke vai ei. Olen luokitellut myös lyhentyneet geminaatat toteutuneeksi jäännöslopukkeeksi.

4 Jäännöslopukkeen toteutuminen yleispuhekielessä

Tässä luvussa käsittelen tutkimuksen ensimmäisen vaiheen: Tarkastelen verbien preesensin kieltomuotojen, *e*-loppuisten nominien, *sti/lti*-adverbien sekä *i/ti*-loppuisten adverbien ja postpositioiden käyttäytymistä aineistossa sananrajalla *k:n*, *t:n*, *p:n* ja *s:n* edellä. Analysoin ensin loppukahdennuksellisten muotojen frekvenssejä työikäisten ja opiskelijoiden informanttiryhmässä ja niitä mahdollisesti selittäviä syitä sekä jäännöslopukkeen edustumisen systemaattisuutta eri puhujilla. Lisäksi käsittelen kunkin muoto ryhmän yhteydessä myös kielitieteilijöiden vastaukset. Lopuksi tarkastelen vielä kielitieteilijöiden ryhmää erikseen ja esittelen kansanlingvistikseen näkökulmasta heidän arvioitaan jäännöslopukkeen edustumisen tietoisesta ohjailusta. Informanttien valinnasta ja tutkimuksen toteutuksesta on kerrottu tarkemmin luvuissa 3.2.1 ja 3.3.1.

4.1 Jäännöslopukkeen toteutuminen verbien preesensin kieltomuodoissa

Verbien preesensin kieltomuodot näyttäisivät olevan ryhmä, jossa jäännöslopuke edustuu säännönmukaisesti lähes kaikissa muodoissa. 95–100 prosentilla opiskelijoista esiintyy loppukahdennusta kaikissa muodoissa paitsi konditionaalissa ja sama määrä työikäisistä ääntää jäännöslopukkeen indikatiivin yksikön 1. ja 3. persoonan, imperatiivin y. 2. p., potentiaalisen aktiivin ja passiivin sekä indikatiivin passiivin preesensin kieltomuodoissa. Poikkeavia tapauksia ovat imperatiivin monikon 2. persoonan kieltomuoto (*älkää tehkö tätä*), jossa jäännöslopuke jää puuttumaan 25 prosentilta työikäisistä, ja konditionaali (*toivon, ettet lähtisi koskaan*), johon 25 prosenttia työikäisistä ääntää jäännöslopukkeen. Työikäisten ryhmässä on siis yllättäen enemmän hajontaa kuin opiskelijoiden. (ks. taulukkoa 4.)

Taulukko 4: Jäännöslopukkeen toteutuminen verbien preesensin kieltomuodoissa.

	Työikäiset						Opiskelijat					
	%	Hyväksytyt			Hylätyt		%	Hyväksytyt			Hylätyt	
		f	M	N	M	N		f	M	N	M	N
<i>Minä en tule kotiin.</i>	100	20	10	10	0	0	100	19	10	9	0	1
<i>Hän ei pystyne kaikkeen yksin.</i>	100	19	9	10	1	0	95	19	9	10	0	0
<i>Täällä ei puhuta pahaa toisista.</i>	100	20	10	10	0	0	100	19	10	9	0	1
<i>Hän ei hakkaa puita.</i>	95	19	10	9	0	0	95	19	9	10	0	0
<i>Älä mene sinne.</i>	95	19	10	9	0	0	95	19	9	10	0	0
<i>Tulosta ei saatane tänään.</i>	95	19	9	10	0	0	100	20	10	10	0	0
<i>Älkää tehkö tätä.</i>	75	15	5	10	0	0	90	18	9	9	0	0
<i>Toivon, ettet lähtisi koskaan.</i>	25	5	3	2	0	0	0	0	0	0	0	0
Informantteja yhteensä		20	10	10				20	10	10		

4.1.1 Konditionaali, potentiaali ja imperatiivin m. 2. p.

Aikaisempi tutkimus on osoittanut, että konditionaali on jäännöslopukkeellinen muoto vain harvojen puhujien kielessä ja joillakin alueilla, lähinnä Pohjanmaalla (ks. esim. ISK §34). Tässä aineistossa sen esiintyminen ei näyttäisi riippuvan murretaustasta, sillä vain yhdellä informanteista, joilla konditionaalissa on loppukahdennus, on pohjalaistaustaa. Mielenkiintoista on, että Turussa asunut informantti, jolla potentiaalın passiivin kieltomuoto (*tulosta ei saatane tänään*) on jäännöslopukkeeton, kuitenkin ääntää konditionaaliin loppukahdennuksen. Ainakaan kyseisen informantin puheessa jäännöslopukkeen reaalistuminen ei siis ole säännönmukaista, vaan jäännöslopuke saattaa reaalistua harvinaisissa muodoissa ja jäädä pois hyvin tavallisesta esiintymisympäristöstään, kuten tulee esiin myös *e*-loppuisten nominien kohdalla. Opiskelijoista yksikään ei äännä loppukahdennusta konditionaaliin, vaikka tässä ryhmässä neljällä informantilla esimerkiksi melkein kaikki *i*-adverbit ovat jäännöslopukkeellisia.

Imperatiivin monikon 2. persoona on opiskelijoilla lähes yhtä säännönmukaisesti jäännöslopukkeellinen kuin muutkin muodot konditionaalia lukuun ottamatta, mutta työikäisten ryhmässä siinä on vaihtelua. Niistä viidestä tapauksesta, joissa muoto on jäännöslopukkeeton, yksi selittyy informantin lounaismurteisella taustalla, mutta muut neljä ääntävät muissa muotoryhmissä jäännöslopukkeen säännönmukaisesti enemistön kaltaisesti.

Voisi ajatella, että tietyn sanan tai muototyypin yleisyys vaikuttaisi jäännöslopukkeen säilymiseen positiivisesti. *e*-loppuisten nominien kohdalla näkyy, että osalla puhujista epäsanat, jotka siis ovat äärimmäisen epäfrequenttejä, voivat ääntyä jäännöslo-

pukkeettomina, vaikka frekventimmät *e*-nominat saavat loppukahdennuksen⁴. Kuitenkin verbimuodoista potentiaali, joka on sekä puhutussa että kirjoitetussa kielessä hyvin harvinainen (Leino 1989: 80), on säilyttänyt jäännöslopukkeen paremmin kuin yleisempi m. 2. p. imperatiivi.

Pieni vaihtelu yleisesti jäännöslopukkeellisten muotojen kohdalla selittyy sillä, että molemmissa ryhmissä on yksi informantti, jolla muodot ovat jäännöslopukkeettomia ilmeisesti lounaismurteiden vaikutuksesta johtuen. Voitaneen siis olettaa, että taulukon 4 muotoryhmät konditionaalia ja m. 2. p. imperatiivia lukuun ottamatta ovat yleiskielessä aina jäännöslopukkeellisia. Imperatiivin monikon toisen persoonan kohdalla vaihtelu saattaa kertoa käynnissä olevasta muutoksesta. Tosin tätä vastaan puhuu se, että jäännöslopukkeeton muoto näyttäisi olevan yleisempi vanhemmalla ikäpolvella kuin nuorempien puheessa. Näin pienessä aineistossa sattuman osuus on suuri, mutta on mielenkiintoista, että kaikki viisi, joilla imperatiivin m. 2. p. on jäännöslopukkeeton, ovat miehiä.

4.1.2 Verbiin preesensin kieltomuodot kielitieteilijöillä

Verbiin kieltomuodoissa jäännöslopuke toteutuu kielitieteilijöistä 10–11:lla, eli kaikilla tai lähes kaikilla, kaikissa muodoissa konditionaalia lukuun ottamatta. Konditionaalissa loppukahdennus on kuultavissa 2 informantilla. (Ks. taulukkoa 5.)

Taulukko 5: Jäännöslopukkeen toteutuminen verbiin preesensin kieltomuodoissa kielitieteilijöillä.

	%	Kielitieteilijät				
		Hyväksytyt			Hylätyt	
		f	M	N	M	N
<i>Hän ei hakkaa puita.</i>	100	11	6	5	0	0
<i>Älkää tehkö tätä.</i>	100	11	6	5	0	0
<i>Tulosta ei saatane tänään.</i>	100	10	5	5	1	0
<i>Minä en tule kotiin.</i>	90	10	6	4	0	0
<i>Älä mene sinne.</i>	90	10	6	4	0	0
<i>Hän ei pystyne kaikkeen yksin.</i>	90	10	6	4	0	0
<i>Täällä ei puhuta pahaa toisista.</i>	90	10	5	5	0	0
<i>Toivon, ettet lähtisi koskaan.</i>	18	2	2	2	0	0
Informantteja yhteensä		11	6	5		

Tämä tulos vastaa sekä aikaisempaa tutkimusta että opiskelijoiden ryhmästä saatuja

⁴Ks. *e*-nomineista tarkemmin luvusta 4.2

tuloksia.

Kielitieteilijöiden ryhmässä voisikin olettaa olevan vähemmän vaihtelua kuin vaikkapa vähemmän koulutettujen työkäisten ryhmässä, koska kyseessä ovat kielen ammattilaiset, jotka lisäksi puhuvat paljon julkisesti. Toisaalta ryhmän ikäjakauma on suuri, mikä tekee ryhmästä hieman hajanaisen, mutta koska opiskelijoiden ja työkäisten ryhmien puhunnosten välillä ei näytä olevan suurta iästä johtuvaa eroa, voidaan olettaa, ettei sitä tässäkään ryhmässä merkittävästi ole. Työkäisten ryhmä taas on koulutustaustaltaan hajanaisin, mikä saattaa osaltaan selittää ryhmässä esiintyvää hajontaa. Pääosin jäännöslopuke vaikuttaisi harvinaisimmissa tapauksissa reaalistuvan melko yksilöllisesti kunkin idiolektista riippuen, koska esimerkiksi ne 2 kielitieteilijää, joilla jäännöslopuke toteutuu konditionaalissa, ovat asuneet vain Tampereella ja Helsingissä, missä se ei ole murteen erityispiirre.

4.2 Jäännöslopukkeen toteutuminen *e*-loppuisissa nomineissa

e-loppuisten sanojen ryhmässä on runsaasti vaihtelua sekä prosentuaalisesti eri sanojen että saman informantin eri lausumien välillä. Lisäksi tässä ryhmässä on poikkeuksellisen paljon hylättyjä tapauksia. Kuten edellä jo mainitsin, erityisesti keski-ikäisille miehille epäsanon ja muiden vieraiden sanojen lukeminen näyttäisi tuottavan suuria vaikeuksia, ja toisaalta lauseiden rytmi on ilmeisesti vaikuttanut siihen, että niin moni informantti pitää tauon mahdollisesti jäännöslopukkeellisen sanan jälkeen, jolloin on mahdotonta sanoa, toteutuisiko jäännöslopuke tauottomassa puheessa.

Tarkasteltavana on *e*-loppuisia substantiiveja ja epäsanonja sekä erityistapaukset *viime* ja *kolme*, joissa jäännöslopukkeen toteutumisessa on aikaisemmankin tutkimuksen mukaan vaihtelua (ks. esim. ISK §34). *kolme* esiintyy koelauseissa kahdessa eri lauseasemassa, mihin palaan myöhemmin.

4.2.1 Frekventit *e*-substantiivit ja *viime*

e-substantiiveista frekventeimmissä jäännöslopuke myös toteutuu yleisimmin: sanojen *tilanne*, *perhe*, *aste*, *todiste*, *turve*, *rouhe* ja *tekele* jälkeen 89–100 prosentilla informanteista tapahtuu loppukahdennus. Frekventeistä sanoista erityisesti työkäisillä eniten vaihtelua on sanassa *ele*: vain 84 prosentilla työkäisistä se on loppukahdenteinen, opiskelijoilla 90 prosentilla. (Ks. taulukkoa 6.)

Taulukko 6: Jäännösloppukkeen toteutuminen *e*-loppuisissa sanoissa.

	Työikäiset						Opiskelijat					
	%	Hyväksytyt			Hylätyt		%	Hyväksytyt			Hylätyt	
		f	M	N	M	N		f	M	N	M	N
<i>todiste</i>	100	20	10	10	0	0	90	18	9	9	0	0
<i>turve</i>	100	20	10	10	0	0	95	19	9	10	0	0
<i>aste</i>	95	18	9	9	0	1	89	17	9	8	0	1
<i>tilanne</i>	95	19	10	9	0	0	90	18	9	9	0	0
<i>tekele</i>	94	17	8	9	1	1	95	18	8	10	1	0
<i>perhe</i>	90	18	8	10	0	0	95	18	9	9	0	1
<i>rouhe</i>	89	17	8	9	1	0	95	19	9	10	0	0
<i>ele</i>	84	16	8	8	0	1	90	18	9	9	0	0
<i>siitake</i>	70	12	5	7	3	0	70	14	7	7	0	0
<i>ruune</i>	68	13	6	7	1	0	90	18	10	8	0	0
<i>käpe</i>	42	8	3	5	1	0	70	14	6	8	0	0
<i>kolme (eksistentiaalilause)</i>	40	8	3	5	0	0	10	2	0	2	0	0
<i>kolme (subjekti-NP)</i>	35	7	2	5	0	0	35	7	4	3	0	0
<i>viime</i>	15	3	2	1	0	0	10	2	1	1	0	0
Informantteja yhteensä		20	10	10				20	10	10		

Vaikka ero ei ole kovin suuri, siihen on mielestäni syytä kiinnittää huomiota, sillä e^x -nomineita on yleensä pidetty yhtenä muotoryhmistä, joissa jäännösloppuke toteutuu kaikkein säännönmukaisimmin (ISK §34). *Ele* on vähemmän yleinen kuin muut tutkittavat sanat lukuun ottamatta sanoja *tekele* ja *rouhe* (Saukkonen et al. 1979) sekä myös näistä kaikkein lyhyin, mikä saattaisi selittää vaihtelua. Toisaalta kvalitatiivisessa analyysissä paljastuu, että informantti, jolla *tilanne* on jäännösloppukkeen, ääntää loppukahdennuksen sanan *ele* jälkeen ja päinvastoin. Työikäisistä yhdellä informantilla *ele* (samoin kuin sanat *rouhe* ja *käpe*) on jäännösloppukkeen mutta esimerkiksi epä-sana *ruune* ja muut *e*-substantiivit jäännösloppukkeellinen, ja yhdellä vain *ele* ja *käpe* ovat jäännösloppukkeettomia. Muotoryhmän sisällä on siis samalla informantillakin paljon vaihtelua, mitä tarkastelen tuonnempana tarkemmin.

Sanassa *viime* ei tule esiin mitään yllättävää. Kuten oli odotettavissakin, loppukahdennus on harvinaista, mutta sitä esiintyy: 15 prosenttia työikäisistä ja 10 prosenttia opiskelijoista ääntää sanan loppukahdenteisena.

4.2.2 Epäsanat *käpe* ja *ruune* sekä harvinainen *siitake*

Informanttiryhmien välillä ei siis frekventeissä *e*-substantiiveissa ole merkittäviä prosentuaalisia eroja, lukuun ottamatta sanaa *ele*, jossa on työikäisillä enemmän vaihtelua. Epäsanat *käpe* ja *ruune* sekä harvinainen *siitake* sen sijaan käyttäytyvät eri tavoin työikäisillä ja opiskelijoilla. Opiskelijoilla *ruune* on yhtä yleisesti jäännöslopukkeellinen kuin muutkin *e*-substantiivit: 90 % ääntää sen jälkeen loppukahdennuksen. *Käpe* on jäännöslopukkeellinen 70 prosentilla opiskelijoista. Työikäisillä luvut ovat merkittävästi pienemmät: sanassa *ruune* on jäännöslopuke 68 prosentilla ja sanassa *käpe* 42 prosentilla.

Jäännöslopukkeen toteutuminen epäsanana jälkeen liittyy taivutustyyppin valintaan. *e*-loppuisille nomineille on suomessa kaksi eri taivutuskategoriata: *nalle*-tyyppi eli *e*-tyyppi, jossa ei ole jäännöslopuketta sekä vanhastaan jäännöslopukkeellinen *tuote*-tyyppi, *e^x*-tyyppi (ISK §34, §65, §68). Epäsanana kohdalla puhujan on valittava, kumpaan taivutustyyppiin sana sijoittuu, koska aikaisempaa tietoa asiasta ei ole, toisin kuin tuttujen sanojen kohdalla, joiden tavanomainen taivutustyyppi on opittu. Epäsanat näyttäisivät edelleen suurimmalla osalla informanteista asettuvan taivutuslategorialtaan *tuote*-tyyppiin, mutta vaihtelua on huomattavasti. Työikäisistä hieman alle puolet, 42 % näyttäisi sijoittavan sanan *käpe* jäännöslopukkeelliseen taivutustyyppiin. Yhden muodon perusteella on kuitenkin mahdotonta määrittellä taivutustyyppiä varmasti. Toisessa analyysiosassa tutkinkin, ovatko aikaisemmin jäännöslopukkeelliset *tuote*-nominat siirtymässä *nalle*-kategoriaan, vai onko jäännöslopuke katoamassa *tuote*-tyypistä (ks. lukua 5). Jälkimmäistä vaihtoehtoa puoltaa se, että *tuote*-tyyppiin kuuluvia sanoja on huomattavasti enemmän (820) kuin *nalle*-tyyppiin kuuluvia (101) (ISK §69).

Jäännöslopukkeen toteutuminen epäsanoina todistaa, että jäännöslopuke on edelleen produktiivi valtaosalla informanteista. Työikäisten ryhmässä loppukahdennus on kuitenkin epäsanoina huomattavasti harvinaisempaa kuin opiskelijoilla, mikä puhuu ajallista muutosta vastaan. Vaihtelua saattaisi selittää jäännöslopukkeen mieltäminen murrepiirteeksi. Kieleen vaikuttavat myös kulttuuriset arvot sekä koulutus, ja 50–60-luvuilla syntyneiden koulutuksessa on saatettu korostaa murteetonta yleiskieltä enemmän kuin nykyajanana. Joka tapauksessa jäännöslopukkeen edustumisessa on tässäkin huojuntaa.

Huojunnasta kertoo myös se, että epäsanat *ruune* ja *käpe* käyttäytyvät keskenään eri tavalla. Merkittävästi suurempi osa informanteista, työikäisistä 38 % (5 informantia) enemmän ja opiskelijoista 22 % (4) enemmän, toteuttaa jäännöslopukkeen sanassa *ruune* kuin sanassa *käpe*. Kuten sanottu opiskelijoilla *ruune* on yhtä vahvasti jäännöslo-

pukkeellinen kuin frekventit *e*-substantiivit. Syynä sanojen erilaiseen käyttäytymiseen voi olla sanahahmon erilaisuus tai ero koelauseen rakenteessa tai uskottavuudessa.

Kyseisten sanojen tai lauseiden rakenne-erot eivät ole kovin suuria. Molemmat sanat voi mieltää verbijohdoksiksi, jotka on muodostettu johtimella $-e^x$ (esim. *ruunata* : *ruune*). Yhtenä merkittävimpänä muodollisena erona voi pitää alkutavun vokaalin pituutta, joka saattaa vaikuttaa myös lauseen rytmiiin. Itkonen (1964: 249) on huomannut, että painotus vaikuttaa jäännöslopukkeen reaalistumiseen erityisesti ennen vokaa-
lialkuista sanaa: mitä vahvempi paino seuraavalla tavulla on, sitä vahvempana tämä sanoja erottava ilmiö toteutuu (vahvimmillaan glottaaliklusiilina ja heikoimmillaan ei ollenkaan). Molemmat koelauseet noudattavat samaa kaavaa: tutkittava sana on subjek-
tina substantiivi-NP:n osana, johon kuuluu etumäärite ja jota seuraa predikaattiverbi (ks. esim. 10).

(10) Tämä käpe kieltäytyy taas toimimasta.

(11) Valkokukkainen ruune kasvaa useimmiten kuusikossa.

Koska esimerkin 10 lause ilmaisee turhautumista tai suuttumusta, sanalle *käpe* tulee todennäköisesti vahvaho paino, jolloin seuraava sana jäisi vähemmän painolliseksi. Esimerkissä 11 taas voisi ajatella painotettavan verbiä, jolloin siis epäsanana seuraava sana olisi painollinen. Käytännössä kuitenkin useimmat informantit painottavat tuntematon-
ta sanaa, jolloin painotusympäristö on molemmissa lauseissa suunnilleen samanlainen.

Tärkeimpänä erottavana tekijänä lauseiden välillä pidän niiden uskottavuutta. Esimerkissä 10 epäsanana vaikuttaa tarkoittavan jonkinlaista arkipäivän konetta, esimerkiksi tietokonetta tai tulostinta, jonka nimen lukija olettaa tietävänsä arkikokemuksen perusteella. Esimerkissä 11 taas vaaditaan kasvitieteen tuntemusta: kyseessä on selkeästi kasvin nimi, jolloin sanan outouden voi selittää sillä, että kaikkia kasveja ei voi tun-
tea. Tämä kävi myös ilmi haastattelutilanteessa, jossa useimmat informantit kysyivät lauseita lukiessaan, mikä *käpe* oikein on, kun taas *ruune* ei herättänyt monenkaan huomiota ja moni sanoi kuvitelleensa, että se on tuntematon kasvi. Näin ollen epäsanaksi tunnistettu *käpe* käyttäytyy siis eri tavalla kuin kielen vanhaksi ainekseksi oletettu *ruu-
ne*. Vaikuttaisi siltä, että osalla kielenkäyttäjistä saattaa olla jonkinlainen taju kielen muuttumisesta: loppukahdennus on vanhaan sanaan kuuluva piirre, uuteen sanaan se ei kuulu. *e*-loppuisista taivutustyypeistä *nalle*-tyyppiin kuuluukin paljon juuri lainasano-
ja kuten *genre* ja *joule* (ISK §65).

Toinen tärkeä sanoja *ruune* ja *käpe* erottava piirre on astevaihtelu. Sanassa *ruune* ei ole astevaihtelun piiriin kuuluvia konsonantteja. Sen sijaan, mikäli sana *käpe* kuuluisi

tuote-nomineihin, siinä olisi harvinainen käänteinen astevaihtelu eli se taipuisi *käpe* : *käppeen*. Sanoja, joissa on *p:n* käänteinen astevaihtelu, on perussanakirjassa vain 106, kun taas esimerkiksi *t:n* suoraa astevaihtelua on 2980 sanassa ja käänteistä 1290 sanassa (ISK §42). Sana *käpe* ei siis tämänkään vuoksi vaikuta alkuperäiseltä suomenkieliseltä sanalta, mikä myös ohjaa sijoittamaan sen jäännöslopukkeettomaan *nalle*-tyyppiin.

Harvinainen sana *siitake*, joka itse asiassa on suora laina japanin kielestä, käyttäytyy samalla tavalla molemmissa informanttiryhmissä: se on jäännöslopukkeellinen 70 prosentilla. Syynä jäännöslopukkeellisen muodon yleisyyteen on todennäköisesti se, että sana sopii suomen äännerakenteeseen ja sen voi mieltää *ke*-johdokseksi, johon kuuluu jäännöslopuke (vrt. *kostuke*, *sytyke*). Kuitenkaan kaikki eivät selvästikään miellä sanaa näin, koska 30 % informanteista ääntää sanan ilman loppukahdennusta. Havaittavissa on siis horjuntaa, vaikka tapaus todistaakin, että jäännöslopuke on edelleen produktiivi.

Tarkemmassa analyysissä paljastuu, että yksittäinen informantti ei systemaattisesti äännä kaikkia *e*-nomineja tai kaikkia vähemmän frekventtejä sanoja joko jäännöslopukkeellisina tai -lopukkeettomina, vaan vaihtelua esiintyy. Kaikki sanoista *ruune*, *käpe* ja *siitake* ovat jäännöslopukkeellisia vain 4:llä työikäisistä ja 8:lla opiskelijoista. Seuraavaksi yleisin tapaus *ruune*^x, *siitake*^x, *käpe* esiintyy 5:llä informantilla kummassakin ryhmässä. Tämä noudattelee edellä todettua tendenssiä. Lopuilta informanteilta löytyy kuitenkin lähes jokaiselta omanlaisensa yhdistelmä, joissa yksi tai kaksi sanoista on jäännöslopukkeellinen ja loput jäännöslopukkeettomia. Kaikki sanoista ovat jäännöslopukkeettomia 2:lla työikäisistä.

Yllättäen epäsanat saattavat joillakin puhujilla olla jopa vahvemmin loppukahden- teisia kuin frekventit *e*-nominat. Näin on esimerkiksi kahdella Porissa asuneella informantilla: epäsanoina jäännöslopuke toteutuu, muissa ei. Toisella heistä jäännöslopuke ei edustu lauseissa, joissa jäännöslopukkeellista sanaa seuraava sana alkaa *s*:llä, siis sanojen *tilanne*, *todiste*, *aste* ja *siitake* jälkeen (sanassa *tekele* jäännöslopuke kuitenkin edustuu). Tämä saattaisi viitata siihen, että *s* käyttäytyy loppukahdennuksessa eri tavalla kuin klusiilit, ts. se lyhenee helpommin, mikä selittynee sillä, että sibilanttia on friktioäänteenä helpompi pidentää tai lyhentää portaattomasti toisin kuin klusiileja⁵. Tarkka foneettinen analyysi saattaisi paljastaa geminaatan keston lyhenemistä muissakin tapauksissa. Vaikuttaa siltä, että jäännöslopukkeen katoaminen saattaa edetä sitä kautta, että loppukahdennuksen kesto heikkenee, kunnes se on enää yksinäiskonsonantin mittainen.

⁵Lisää *s:n* mahdollisesta vaikutuksesta luvussa 4.3.1

4.2.3 Vapaa vaihtelu numeraalissa *kolme*

Numeraali *kolme* on mielenkiintoinen tapaus. Aineistossa sana esiintyy kahdessa lauseessa, joista toisessa se on subjekti-NP:n osa ja toisessa eksistentiaalilauseen lopussa subjektina (ks. esim. 12 ja 13).

(12) Pihalla kasvaa kolme koivua.

(13) Kolme poliisia saapui paikalle.

Sanassa *kolme* jäännöslopuke toteutuu työikäisistä 45 prosentilla ja opiskelijoista 35 prosentilla. Kuitenkin esimerkin 12 tapauksessa työikäisistä 40 % ja opiskelijoista vain 10 % ääntää sanaan loppukahdennuksen. Esimerkissä 13 vastaava luku on molemmissa ryhmissä 35 % (ks. taulukkoa 6).

Jäännöslopukkeen toteutuminen riippuu siis lauseesta. Opiskelijoiden ryhmässä kaikki, joilla muoto esiintyy jäännöslopukkeellisena, ääntävät loppukahdennuksen jälkimmäiseen lauseeseen; heistä vain kaksi molempiin. Työikäisillä taas loppukahdennus on tilastollisesti lähes yhtä yleinen molemmissa lauseissa, joskin informanttien välillä on vaihtelua. Kolmella informantilla työikäisistä jäännöslopuke edustuu vain toisessa lauseesta: yhdellä jälkimmäisessä ja kahdella ensimmäisessä. Vaikuttaisi siltä, että jäännöslopukkeellinen ja jäännöslopukkeeton muoto ovat vapaassa vaihtelussa keskenään sekä kielessä yleensä että myös yksilön idiolektissa, mikä kertoo muutoksesta kyseisen piirteen kohdalla.

4.2.4 e^x -nominit kielitieteilijöillä

Kielitieteilijöillä jäännöslopukkeen toteutuminen e -loppuisissa sanoissa on paljon säännömukaisempaa kuin muissa ryhmissä. 11 informantista 9–10:llä esiintyy loppukahdennusta kaikissa e^x -nomineissa lukuun ottamatta epäsanuja *käpe* ja *ruune* (ks. taulukkoa 7).

Taulukko 7: Jäännöslopukkeen toteutuminen *e*-loppuisissa sanoissa kielitieteilijöillä.

	Kielitieteilijät					
	%	Hyväksytyt			Hylätyt	
		f	M	N	M	N
<i>tekele</i>	90	10	5	5	0	0
<i>rouhe</i>	90	10	5	5	0	0
<i>aste</i>	90	10	5	5	0	0
<i>todiste</i>	90	10	5	5	0	0
<i>perhe</i>	90	10	5	5	0	0
<i>ele</i>	90	10	5	5	0	0
<i>tilanne</i>	82	9	5	4	0	0
<i>turve</i>	82	9	4	5	0	0
<i>siitake</i>	82	9	4	5	0	0
<i>käpe</i>	64	7	3	4	0	0
<i>ruune</i>	64	7	2	5	0	0
<i>kolme (eksistentiaalilause)</i>	18	2	2	0	0	0
<i>kolme (subjekti-NP)</i>	18	2	2	0	0	0
<i>viime</i>	0	0	0	0	0	0
Informantteja yhteensä		11	6	5		

Toisin kuin työikäisillä ja opiskelijoilla tässä ryhmässä *siitake* siis käyttäytyy kuten frekventit *e^x*-nominit. Huomattavaa on, että jäännöslopukkeen toteutumisessa ei epäsanojen välillä ole eroa. Korkeampi koulutus saattaa näkyä jäännöslopukkeen systemaattisessa toteutumisessa: yli puolella tästä ryhmästä eli 6 informantilla kaikkiin *e^x*substantiiveihin tulee loppukahdennus, ja molempiin epäsanoihin sen jättää ääntämättä 3 informanttia. Vain 2 informantilla epäsanat käyttäytyvät siis keskenään eri tavalla. Systemaattisuus näkyy myös sanassa *kolme*, joka on jäännöslopukkeellinen 2 informantilla, joista molemmat toteuttavat sen kummassakin lauseessa.

4.3 Jäännöslopukkeen toteutuminen *sti/lti*-adverbeissa

Sekä *sti*- että *lti*-loppuiset adverbiset ovat aikaisemman tutkimuksen mukaan muotoryhmä, jossa jäännöslopuke säännöllisesti toteutuu. ISK:sta (§34) löytyy viitteitä siitä, että *lti*-adverbeissa jäännöslopuke ei aina edustu, ja tämä kehitys ilmenee myös aineistostani.

4.3.1 *sti/lti*-adverbit opiskelijoilla ja työikäisillä

sti-adverbit ovat aineistossa vahvasti loppukahdenteisia: työikäisistä 80—85 prosentilla ja opiskelijoista 89—100 prosentilla. *lti*-johdin on jäännöslopukkeellinen 40 prosentilla työikäisistä ja 37 prosentilla opiskelijoista, mutta jäännöslopukkeen toteutumisessa on vaihtelua eri sanojen välillä. (Ks. taulukkoa 8.)

Taulukko 8: Jäännöslopukkeen toteutuminen *sti/lti*-loppuisissa adverbeissa.

	Työikäiset						Opiskelijat					
	%	Hyväksytyt			Hylätyt		%	Hyväksytyt			Hylätyt	
		f	M	N	M	N		f	M	N	M	N
<i>varovasti</i>	85	17	7	10	0	0	100	20	10	10	0	0
<i>kohteliaasti</i>	85	17	7	10	0	0	95	18	8	10	1	0
<i>runsaasti</i>	84	16	6	10	1	0	89	17	9	8	0	1
<i>alasti</i>	80	16	7	9	0	0	95	19	9	10	0	0
<i>paksulti</i>	35	7	2	5	0	0	30	6	3	3	0	0
<i>pitkälti</i>	35	7	2	5	0	0	30	6	3	3	0	0
<i>viljalti</i>	40	8	3	5	0	0	37	7	5	2	1	0
<i>kosolti</i>	20	5	1	4	0	0	20	4	2	2	0	0
Informanteja yhteensä		20	10	10				20	10	10		

Tässä muotoryhmässä tulee selkeästi esiin, että on tarpeellista tehdä ero abstraktin jäännöslopukkeen ja sen konkreettisen ilmentymän välillä. Sekä *sti*- että *lti*-adverbit on molemmat muodostettu johtimella. Taulukosta 8 näkyy, että *sti*-johtimessa on jäännöslopuke valtaosalla informanteista, mutta se ei välttämättä toteudu loppukahdennuksena kaikissa sanoissa: Kaikilla opiskelijoilla, 100 %, toteutuu jäännöslopuke sanassa *varovasti*, mikä todistaa, että *sti*-johdin on heillä jäännöslopukkeellinen. Kuitenkin sanassa *runsaasti* loppukahdennuksen jättää tekemättä 2 opiskelijaa. Jostain syystä jäännöslopuke siis edustuu joissakin sanoissa yleisemmin kuin toisissa. Sanan *runsaasti* erilaiseen käyttäytymiseen saattaa olla syynä se, että se on neljästä käsiteltävästä *sti*-adverbista ainoa, joka ilmaisee määrää eikä tapaa (vrt. *laitan paljon kermaa kahviini*). Työikäisillä poikkeavammin käyttäytyy *alasti*, joka eroaakin rakenteeltaan muista kolmesta sanasta. Vaikka se näyttää pääsääntöisesti käyttäytyvän kuten *sti*-loppuiset, se kuuluu alun perin *ti*-loppuisiin adverbeihin (ISK §395). Nykykielessä se on kuitenkin rakenteeltaan jakamaton (mp.). Yhdellä työikäisistä lounaismurretaustaisista informanteista *alasti* käyttäytyy selkeästi eri tavalla kuin muut ryhmän sanat: 8:sta tutkittavasta sanasta vain se saa loppukahdennuksen.

lti-johdin on epäproduktiivi ja *lti*-tyyppiin kuuluu vain joitakin kymmeniä sanoja,

mikä varmaankin selittää eroa yleiseen ja produktiiviin *sti*-tyyppiin (ISK §373, §377). *lti*-adverbeissa myös vaihtelua on enemmän. Yllättäen niistä kaikkein harvinaisin, *viljalti*, on vahvimmin loppukahdenteinen: 37 prosentilla opiskelijoista ja 40 prosentilla työkäisistä. Harvinainen sana näyttäisi siis säilyttävän katoavan piirteen hieman paremmin kuin yleisemmin käytössä olevat sanat, mikä on yllättävää, koska usein harvinaiset sanat käyttäytyvät yleisemmän mallin mukaan. Voi kysyä, onko *lti*-johdin siis näillä informanteilla jäännöslopukkeellinen vai onko *viljalti* harvinaisuutensa vuoksi loppukahdennuksen säilyttänyt kiteytymä, jota ei enää mielletä tyyppiin kuuluvaksi.

Kosolti saa loppukahdennuksen kaikkein harvimminkin, kun taas *paksulti* ja *pitkälti*, joilla molemmilla on kantasana helpeksi tunnistettava adjektiivi, kulkevat käsi kädessä: sama informantti ääntää loppukahdennuksen joko molempiin tai ei kumpaankaan. Todennäköisesti ainakin osasyynä sanojen *kosolti* ja *viljalti* erilaiseen käyttäytymiseen on se, että niiden molempien kantasana on epäselvä (ISK §377), mikä kaiketi vaikeuttaa *lti*-johtimen hahmottamista. Myös sanan frekvenssi näyttäisi vaikuttavan jäännöslopukkeeseen reaalistumiseen. Kuitenkin on mielenkiintoista, että *kosolti* ja *viljalti*, jotka edellä mainitun perusteella muistuttavat toisiaan ja ovat samanlaisen rakenteen osana lauseessa, sijoittuvat jäännöslopukkeeseen toteutumisessa vaihteluvälin eri päihin. Toisin kuin em. sanat, *paksulti* ja *pitkälti* esiintyvät koelauseissa, joissa niitä seuraava sana alkaa *s*:llä. Käsittelin *s*:n eroavuutta klusiileista jo e^x -nominien kohdalla (ks. lukua 4.2), missä se vaikutti edistävän loppukahdennuksen katoa. Jos *s*:llä on vaikutusta, se näyttäisi tässä kuitenkin olevan jäännöslopuketta vahvistava.

Vaikka vaihtelua ryhmien sisällä esiintyy, yleisin tapa ääntää *sti/lti*-adverbit on silti ääntää loppukahdennus kaikkiin *sti*-loppuisiin ja jättää se pois kaikista *lti*-loppuisista. Näin tekee 11 opiskelijoista ja 7 työkäisistä. Johdonmukaisesti molempiin tyyppeihin loppukahdennuksen ääntää 5 työkäistä ja 4 opiskelijaa, ja kummastakin ryhmästä 1 kaikkiin muihin paitsi sanaan *kosolti*.

Jäännöslopukkeeseen edustumisessa *lti*-loppuisissa sanoissa voi aineiston perusteella tulkita olevan pientä ajallista muutosta. Opiskelijoiden ryhmässä loppukahdennus on niissä hieman harvinaisempaa kuin työkäisillä, vaikka kyseessä on kuitenkin vain yhden informantin ero. Enemmän muutos näkyy mielestäni kuitenkin siinä, että loppukahdennus on muotoryhmässä harvinaista ja ryhmän sisällä on vaihtelua. *sti*-adverbeissa opiskelijat taas toteuttavat jäännöslopukkeeseen useammin, mutta tässä voi näkyä lounasmurteisten suuremman määrän vaikutus työkäisten ryhmässä.

4.3.2 *sti/lti*-adverbit kielitieteilijöillä

sti-adverbit käyttäytyvät kielitieteilijöillä paljolti samoin kuin opiskelijoilla. Sanoissa *varovasti* ja *alasti* on kaikilla informanteilla loppukahdennus, sanassa *kohteliaasti* 10:llä ja sanassa *runsaasti* 9:llä (ks. taulukkoa 9).

Taulukko 9: Jäännöslopukkeen toteutuminen *sti/lti*-loppuisissa adverbeissa kielitieteilijöillä.

	Kielitieteilijät					
	%	Hyväksytyt			Hylätyt	
		f	M	N	M	N
<i>varovasti</i>	100	11	6	5	0	0
<i>alasti</i>	100	11	6	5	0	0
<i>kohteliaasti</i>	90	10	5	5	0	0
<i>runsaasti</i>	82	9	4	5	0	0
<i>paksulti</i>	67	7	4	3	0	0
<i>pitkälti</i>	67	7	5	2	0	0
<i>kosolti</i>	55	6	5	1	0	0
<i>viljalti</i>	55	6	4	2	0	0
Informanteja yhteensä		11	6	5		

Kuten edellä on todettu *runsaasti* eroaa muista siinä, että se ilmaisee määrää eikä tapaa, mikä saattaa vaikuttaa jäännöslopukkeen reaalistumiseen esimerkiksi lauseen rakenteen kautta. Ero on kuitenkin pieni. *sti*-adverbit vaikuttavat siis myös tässä ryhmässä vahvasti jäännöslopukkeellisilta.

lti-adverbien kohdalla kielitieteilijöiden ryhmä poikkeaa kahdesta muusta siinä, että jäännöslopukkeen toteutuminen on huomattavasti yleisempää. Vain 2 informantilla ei muotoryhmässä ole ollenkaan loppukahdennusta. 4 informanttia toteuttaa jäännöslopukkeen kaikissa *lti*-adverbeissa ja loppuisissa tapauksissa jäännöslopukke toteutuu esimerkiksi vain sanassa *viljalti* tai *paksulti*. Kuten *ti*-loppuisissa adverbeissa tässäkin näkyy, että kielitieteilijöillä loppukahdennus on yleisempää kuin muilla ryhmillä. Vaikka he eivät tietoisesti yritä vaikuttaa asiaan, tässä kaiketi ilmenee jonkinlainen pyrkimys selkeään ja yleiskieliseen puheeseen. Tietoisien ohjailun puutteesta kertoo se, että kielitieteilijöiden puheessa on vapaata vaihtelua kuten muillakin *lti*- ja *ti*-päätteiden loppukahdenteisuudessa.

4.4 Jäännösloppukkeen toteutuminen *i/ti*-adverbeissa

i-loppuiset adverbit ja adpositiot ovat sekalainen ryhmä, jonka jäännösloppukkeellisuudesta aikaisempi tutkimus ei kovinkaan kattavasti kerro. *Kiinni* ja *asti* mainitaan jäännösloppukkeellisina (ISK §34, §395) samoin kuin latiiviset adverbit (Hakulinen 1979: 51). Selvitän seuraavassa muotoryhmän jäännösloppukkeellisuutta aineistoni perusteella. *ti*-loppuiset adverbit käsittelen erikseen, koska ne ovat paljon yhtenäisempi ryhmä.

4.4.1 *i*-loppuiset adverbit ja adpositiot

Useimmissa *i*-loppuisissa sanoissa loppukahdennus on harvinainen, mutta kuten aineistosta näkyy, kuitenkin mahdollinen kaikissa tutkittavissa sanoissa. Aikaisemman tutkimuksen esiin nostamat *kiinni* ja *asti* ovat säilyttäneet edelleen jäännösloppukkeensa. Niissä jäännösloppuke toteutuu selkeästi yleisimmin, lähes aina, ja ne mainitaankin usein ainoina jäännösloppukkeellisina tältä listalta. *Kiinni* on loppukahdenteinen 95 prosentilla työkäisistä ja 85 prosentilla opiskelijoista; *asti* taas yleisemmin opiskelijoilla, 90 %, kuin työkäisillä, 74 %. (Ks. taulukkoa 10.)

Taulukko 10: Jäännöslopukkeen toteutuminen *i/ti*-loppuisissa adverbeissa ja postpositioissa.

	Työikäiset						Opiskelijat					
	%	Hyväksytyt			Hylätyt		%	Hyväksytyt			Hylätyt	
		f	M	N	M	N		f	M	N	M	N
<i>kiinni</i>	95	19	10	9	0	0	85	17	10	7	0	0
<i>asti</i>	74	14	6	8	1	0	90	18	9	9	0	0
<i>ympäri</i>	40	8	3	5	0	0	37	7	3	4	0	1
<i>kaiketi</i>	35	7	2	5	0	0	30	6	4	2	0	0
<i>peräti</i>	25	5	1	4	0	0	20	4	2	2	0	0
<i>kohti</i>	15	3	1	2	0	0	30	6	3	3	0	0
<i>halki</i>	10	2	1	1	0	0	25	5	3	2	0	0
<i>ohi</i>	10	2	1	1	0	0	20	4	3	1	0	0
<i>auki</i>	10	2	1	1	0	0	15	3	2	1	0	0
<i>irti</i>	5	1	1	0	0	0	26	5	4	1	0	1
<i>katki</i>	5	1	0	1	0	0	20	4	3	1	0	0
<i>yli</i>	5	1	0	1	0	0	15	3	2	1	0	0
<i>poikki</i>	0	0	0	0	0	0	20	4	3	1	0	0
<i>ilmi</i>	0	0	0	0	0	0	20	4	3	1	0	0
<i>julki</i>	0	0	0	0	0	0	20	4	3	1	0	0
<i>puhki</i>	0	0	0	0	0	0	20	4	3	1	0	0
<i>rikki</i>	0	0	0	0	0	0	15	3	2	1	0	0
<i>läpi</i>	0	0	0	0	0	0	10	2	1	1	0	0
Informantteja yhteensä		20	10	10				20	10	10		

Hakulinen (1999: 29) vertaa partikkeleita *kiinni* ja *asti* rakenteellisesti toisiinsa: niiden suhde korrelaattiverbiinsä lienee samanlainen (*astua – asti, kiintyä – kiinni*). Hakulinen (mp.) pitää sanaa *asti* tällä perusteena *k*-latiivina tai *i*-johdoksesta, mutta ISK (§395) luokittelee sen *ti*-adverbiksi. Samanlainen alkuperä saattaa siis selittää sanojen samanlaista käyttäytymistä, vaikkakin toisaalta esimerkiksi *ki*-loppuisten (*rikki, puhki, poikki, halki, katki, auki*) ryhmä, joka on myös semanttisesti suhteellisen yhtenäinen ja merkitsee useimmiten hajoamista (ISK §395), ei käyttäydy yhdenmukaisesti. Sen sijaan lähisyronymiset *ilmi* ja *julki* käyttäytyvät aina samalla informantilla keskenään samalla tavoin. Työikäisistä yksikään ei toteuta niissä jäännöslopuketta, kun taas opiskelijoista 20 prosentilla jäännöslopuke niissä edustuu.

Tutkittavia sanoja voi siis jakaa ryhmiin semanttisen tai rakenteellisen samankaltaisuuden perusteella. Osa adverbeista voi esiintyä postpositiona samoin kuin postpositiot voivat joskus toimia adverbeinä. Pääasiallisesti postpositioita tutkittavista sanoista ovat latiiivit *ympäri, yli, ohi, läpi* ja *asti*. Adverbejä ovat *rikki, puhki, irti, katki, au-*

ki, ilmi ja *julki*. Molemmissa rooleissa toimivat *poikki* (esim. *tie on poikki* vrt. *pellon poikki*), *halki*, *kiinni* ja *kohti*. Ilmeisesti tällaiset jaottelut eivät kuitenkaan ilmene jäännösloppukkeen toteutumisessa, jossa näyttäisi tässä muotoryhmässä olevan hyvin vähän säännönmukaisuutta.

Yllättäen kolmanneksi yleisimmin jäännösloppuke toteutuu sanassa *ympäri*, jossa toteutuu loppukahdennuksen työikäisistä 40 %:lla ja opiskelijoista 37 %:lla. Se on tutkitavista *i*-loppuisista ainoa kolmitavuinen, mikä saattaa vaikuttaa painotusympäristöön ja sitä kautta jäännösloppukkeen reaalistumiseen.

Opiskelijoilla jäännösloppuke reaalistuu tässä muotoryhmässä yleisemmin kuin työikäisillä, ja opiskelijoistakin eniten miehillä. Kyse saattaa olla sattuman vaikutuksesta informanttien valinnassa ja heidän erilaisista murretaustoistaan. Näyttäisi siltä, että jäännösloppukkeen vahva reaalistaminen on joillakin informanteilla idiolektin piirre; toisaalta jäännösloppukkeen toteutuminen vaihtelee ja loppukahdennusta esiintyy satunnaisesti yksittäisissä harvinaisissa sanoissa sellaisellakin puhujalla, jolla ei muuten ole taipumusta vahvaan reaalistamiseen.

Kiinni, asti ja *ympäri* ovat siis yleisimmin loppukahdenteisia. Lisäksi on monia muotoja, joissa loppukahdennusta esiintyy joillakin puhujista: 0–15 prosentilla työikäisistä ja 10–30 prosentilla opiskelijoista (ks. taulukkoa 10). Yksi opiskelija tekee loppukahdennuksen järjestään kaikkiin ryhmän sanoihin ja 3 muuta niistä yli 10:een, mutta joukossa on myös informantteja, jotka toteuttavat jäännösloppukkeen em. yleisissä sanoissa sekä yhdessä harvinaisemmassa. Tyypillisin tapaus on jäännösloppukkeen edustuminen sanoissa *kiinni* ja *asti* (6 aikuista, 5 opiskelijaa) tai *kiinni, asti* ja *ympäri* (3 aikuista, 2 opiskelijaa). Kuitenkin myös seuraavanlaisia tapauksia esiintyy: sanojen *kiinni* ja *asti* lisäksi yksi sana on loppukahdenteinen, esim. *yli, ohi* tai *kohti*. Aina sama informantti ei myöskään tee loppukahdennusta sekä sanaan *asti* että *kiinni*: 5 aikuista ja 5 opiskelijaa toteuttaa jäännösloppukkeen vain toisessa sanoista, hieman yleisemmin sanassa *kiinni*.

Syitä näin voimakkaalle hajonnalle saattaa löytyä äännehistoriasta. On huomattavaa, että kaikki nykyään *i*-loppuisista latiiiveista eivät ole aiemmin olleet konsonanttiloppuisia (siis *k*-latiiveja) eikä niistä siis ole kadonnut konsonanttia, jolloin niissä ei myöskään historiallisesti ole jäännösloppuketta (Hakulinen 1979: 108–111). *k*-latiiveja ovat todennäköisesti ainakin *asti* ja *ympäri*, *i*-latiiveja taas *julki, kohti, läpi, ohi, poikki, puhki, auki, halki, ilmi, irti* ja *rikki* (mp., ks. myös Hakulinen 1999: 29). Näin ollen loppukahdennus olisi itse asiassa useimmissa ryhmän sanoissa analogiaa aikaisemmin *k*-loppuisista, nykyään jäännösloppukeellisista sanoista. Vanhat latiiivin päätteet *-k* ja

-n ovat useimmissa tapauksissa kadonneet (esim. sanasta **astik*, allatiivin päätteestä *-*len* ja prolatiivista *-*ittsek*), kun taas *i*-latiivi on säilynyt sellaisenaan (mp.). Latii-
vin tunnuksiksi on siis useimmiten tullut jäännöslopuke, jolloin on luonnollista, että
alunperin pelkkiin *i*-latiiveihin on omaksuttu sama tunnus. Tämä selittäisi vaihtelua
i-loppuisten sanojen loppukahdenteisuudessa sekä myös sen, miksi *ympäri* yllättäen
nousee vahvemmin jäännöslopukkeelliseksi kuin useimmat muut ryhmän sanat. Ne sa-
nat, joissa on ”oikea” jäännöslopuke, olisivat siis vahvemmin loppukahdenteisia, kun
taas ne sanat, joissa ilmenee loppukahdennusta analogian seurauksena mutta joissa ei
varsinaisesti ole jäännöslopukeita ainakaan historialliselta kannalta katsottuna, saisivat
loppukahdennuksen vain satunnaisesti.

4.4.2 *ti*-loppuiset adverbit

ti-loppuiset adverbit ovat jäännöslopukkeellisia noin kolmanneksella informanteista (ks.
taulukkoa 10), mikä on aikaisemman tutkimuksen kanssa yhtäpitävä tulos. Työikäisistä
35 % ja opiskelijoista 30 % ääntää loppukahdennuksen sanaan *kaiketi*; sanassa *peräti*
loppukahdennus on kummassakin ryhmässä n. 30 % harvinaisempaa, toisin sanoen 2
informanttia vähemmän ääntää sanaan loppukahdennuksen. Työikäisistä 5:llä jäännös-
lopuke siis edustuu molemmissa sanoissa ja 2:lla vain sanassa *kaiketi* ja opiskelijoista
taas vastaavasti 4:llä molemmissa ja 2:lla sanassa *kaiketi*. Jälleen tulee siis ilmi, että sa-
man muotokategorian sanat eivät aina käyttäydy keskenään samalla tavalla samankaan
informantin puheessa.

ti-adverbit ovat pieni ryhmä, jossa osassa sanoista *ti*-aines ilmaisee abessiivinkal-
taista merkitystä (esim. *ääneti* vrt. *äänettä*) (ISK §395). Tutkittavissa sanoissa *kaiketi*
ja *peräti* näin ei kuitenkaan ole. Niiden erilainen käyttäytyminen saattaisi johtua siitä,
että *ti*-ainesta ei mielletä kaikissa sanoissa samaksi päätteeksi, joka olisi säännönmukai-
sesti jäännöslopukkeellinen. Helposti näin käynee nykykielessä rakenteeltaan jakamat-
tomissa sanoissa kuten *asti*, *alasti* ja *heti*. Toisaalta saattaa olla, että kyse on jälleen
vapaasta vaihtelusta, jossa molemmat muodot, *-ti* ja *-ti^x*, mielletään oikeiksi.

4.4.3 *i/ti*-adverbit ja adpositiot kielitieteilijöillä

i-loppuisissa adverbeissa ja adpositioissa jäännöslopukkeen toteutuminen on kielitietei-
lijöillä harvinaista. *kiinni* (9 informanttia 11:sta) ja *asti* (8 informanttia) ovat tässäkin
ryhmässä yleisimmin jäännöslopukkeelliset. Muita loppukahdennuksen saavia sanoja
ovat *kohti* (4), *ympäri* (3), *irti* (3), *ohi* (1) ja *auki* (1). Tässä *ympäri* ei siis erotu

yleisemmin loppukahdenteisena kuten muissa ryhmissä. Toisaalta ryhmässä on paljon vaihtelua: yksi informantti toteuttaa jäännöslopukkeen vain sanoissa *irti* ja *kohti*, ei siis tyypillisissä *kiinni* ja *asti*, joissa molemmissa jäännöslopuke toteutuu 7:llä informantilla. (Ks. taulukkoa 11.)

Taulukko 11: Jäännöslopukkeen toteutuminen *i/ti*-loppuisissa adverbeissa ja postpositioissa kielitieteilijöillä.

	Kielitieteilijät					
	%	Hyväksytyt			Hylätyt	
		f	M	N	M	N
<i>kiinni</i>	82	9	4	5	0	0
<i>asti</i>	73	8	5	3	1	0
<i>kaiketi</i>	55	6	4	2	0	0
<i>peräti</i>	55	6	4	2	0	0
<i>irti</i>	27	3	1	2	0	0
<i>ympäri</i>	27	3	1	2	0	0
<i>kohti</i>	36	4	2	2	0	0
<i>yli</i>	9	1	1	0	0	0
<i>ohi</i>	9	1	0	1	0	0
<i>auki</i>	9	1	1	0	0	0
<i>rikki</i>	0	0	0	0	0	0
<i>puhki</i>	0	0	0	0	0	0
<i>läpi</i>	0	0	0	0	0	0
<i>katki</i>	0	0	0	0	0	0
<i>ilmi</i>	0	0	0	0	0	0
<i>julki</i>	0	0	0	0	0	0
<i>poikki</i>	0	0	0	0	0	0
<i>halki</i>	0	0	0	0	0	0
Informantteja yhteensä		11	6	5		

Kielitieteilijöidenkin aineiston perusteella voidaan siis todeta, että *i*-adverbeissa jäännöslopukkeen toteutuminen on yleistä sanoissa *kiinni* ja *asti* ja muuten puhujasta riippuvaista ja melko harvinaista.

ti-adverbeissä loppukahdennus on kielitieteilijöillä yllättäen yleisempi kuin muilla ryhmillä. 8 informantilla 11:sta *ti*-päätte on ilmeisesti jäännöslopukkeellinen, joskin 2 toteuttaa jäännöslopukkeen vain sanassa *kaiketi* ja 2 vain sanassa *peräti*. Vain 3 informantilla loppukahdennus jää kokonaan puuttumaan. Vaikka ryhmän pienuuden vuoksi sattuman vaikutus on suuri, on silti mielenkiintoista, että *ti*-adverbit ovat näin vahvasti jäännöslopukkeellisia. Ilmiö saattaisi liittyä puheen selkeyden tavoitteluun

4.5 Kielitieteilijöiden käsityksiä jäännöslopukkeen toteutumisesta

Seuraavaksi tarkastelen, miten kielenpuhujat perustelevat kielellisiä valintojaan jäännöslopukkeeseen liittyen. Kansanlingvistiikassa on jo pitkään oltu kiinnostuneita myös maallikoiden käsityksistä kielestä: lähtökohtana on, että maallikko ja kielitieteilijä ilmaisevat käsityksiään kielestä eri tavoin (ks. esim. Palander 1982 ja 2001, Mielikäinen & Palander 2002). Maallikoiden käsityksiä jäännöslopukkeesta on aiemmin tutkinut pro gradu -tutkielmassaan Jenni Nikkinen-Piraccini (2011) kieli-ideologisten käsitysten ja asenteiden sekä ilmiön tiedostamisen näkökulmasta. Nikkinen-Piraccinin (2011: 97–98) mukaan parhaiten tiedostettu muotoryhmä olisi e^x -nominin ja maallikoiden antamisessa esimerkeissä geminoituva äänne olisi useimmiten soinniton klusiili. Myös Palander (2005: 303–305) toteaa, että yleiset kielenpiirteet tiedostetaan yleensä parhaiten.

Omassa aineistossani kielitieteen ammattilaisten antamien vastauksien perusteella näyttäisi siltä, että jäännöslopuke on kielen piirre, johon puhuja ei yleensä kiinnitä tietoisesti huomiota ja jonka toteutumiseksi tai toteutumatta jäämiselle on vaikea antaa perusteita. Kuten voi olettaa, yliopiston lehtorit ja professorit kertovat joutuvansa kiinnittämään huomiota puheensa yleiskielisyyteen, mutta pääasiallisen huomion kohteena ovat ääntämisessä paino ja intonaatio eikä niinkään loppukahdennus. Tyypillisin vastaus kysyttäessä, miksi informantti ääntää tietyn sanan loppukahdenteisena tai sitä ilman, on ”en osaa sanoa, se vain tuli”.

Toisaalta vaikuttaa, että loppukahdennusta on kuitenkin mahdollista haluttaessa ohjailla. Yksi informantti toteaa julkisessa tilanteessa huomaavansa, jos loppukahdennus vahingossa jää omassa puheessa puuttumaan. Toinen kertoo loppukahdennuksen olevan ilmiö, jota on jonkin verran pohtinut ja josta keskustellut, ja että sillä voi pelillä. Tämä kertoisi siitä, että kuten esimerkiksi jotkin murrepiirteet, loppukahdennus on matkittavissa ja sitä on mahdollista tietoisesti ohjailla.

Ilmeisesti jäännöslopuketta on myös joskus yritetty ohjailla normatiivisen kielenhuollon keinoin, vaikkakaan esim. Suomen kielioppi (Leino 1989: 81), ei siihen viittaa kuin y. 2. p. imperatiivin yhteydessä. Yksi informanteista nimittäin kertoo nuorena saaneensa puheopin kurssilla palautetta, että käyttää loppukahdennusta liian heikosti. Nyt hänen mukaansa jäännöslopuke tuntui tulevan vahvasti, mikä onkin oikea havainto, ja hän kertoi sanoneensa tahallaan vahvan loppukahdennuksen. Toisaalta *i*-adverbien kohdalla sama informantti totesi, että niissä loppukahdennus ei ollut tietoista, vaan asiaan todennäköisesti vaikutti oma murretausta.

4.5.1 Epäsanojen vieraus ja analogiset mallit

Epäsanojen ääntämykselleen informantit antavat eniten perusteluja, erityisesti ne heistä, jotka eivät äännä sanoihin loppukahdennusta. Informanteista 2 kertoo lukeneensa mekaanisesti niin kuin kirjoitetaan, koska sanat ovat vieraita. Jos sanaa ei tunne, ei niihin lähde lisäämään mitään, kun taas mikäli ne olisivat oikeita sanoja, niihin kuuluisi loppukahdennus. Toinen informanteista pitää ensimmäisellä lukukerralla tauon mutta pyydettäessä lukee lauseen yhteen, ilman loppukahdennusta. Hän kertoo, että tauon pitämällä välttää valinnan loppukahdennuksen ja sen pois jättämisen välillä. Edellä mainitun perusteella vaikuttaisi, että näille henkilöille loppukahdennus on jossain määrin tietoisesti ohjailun alainen ilmiö. Toisaalta molemmat toteavat myös, ettei ratkaisu lukiessa ollut tietoinen, vaikka sitä voikin jälkikäteen selittää. Toinen heistä pitää luktapaansa tässä koetilanteessa erilaisena kuin normaalisti, epäluontevana.

Informantit etsivät perusteluja ääntämykselleen myös kyseessä olevaa sanaa muistuttavista sanoista. Tässä mielestäni näkyy, että kielenpuhujat jossain määrin tiedostavat analogian vaikuttavan sanojen käyttäytymiseen puheessaan. Toisaalta informanttien antamat esimerkit vaikuttavat ontuvilta, joten ne tuskin ovat niitä todellisia malleja, joiden mukaan jäännöslopuke on saattanut koetilanteessa käyttäytyä. Eräs informantti, joka ei toteuta jäännöslopukeutta sanassa *käpe*, vertaa sitä sanaan *käpy*, ”eihän siinäkään ole loppukahdennusta”. Sanat kyllä muistuttavat toisiaan, mutta juuri jäännöslopukkeen kannalta olennainen loppuvokaali on eri. Toisaalta jäännöslopukkeettomana *käpe* kuuluu *nalle*-tyyppiin, joka on yksivartaloinen kuten *katu*-tyyppikin ja siis käyttäytynee samalla tavoin, vaikka vartalon loppuvokaali onkin eri (ks. esim. 14 ja 15).

(14) käpe : käpen : käpeä : käpeen : käpejen : käpejä : käpeihin

(15) käpy: kävyn : käpyä : käpyyn : käpyjen : käpyjä : käpyihin

Voi siis kysyä, missä määrin kielenkäyttötilanteessa vaikuttanut analogia ja jälkeensä mieleen tullut selitys ovat sama ilmiö. Kyseinen informantti kuitenkin toteaa myös, että äänsi sanan *käpe* jotenkin oudosti. Sanaan *ruune* hän ääntää loppukahdennuksen ja kertoo luulleensa sitä kukaksi.

Kielenpuhujat eivät useinkaan luotettavasti osaa sanoa, toteuttivatko he jäännöslopukkeen vai eivät. Informantti, joka on ääntänyt sanan *ruune* ilman loppukahdennusta, sanoo tehneensä siihen loppukahdennuksen, koska sehän on kasvi ihan niin kuin *maite*, johon myös kuuluu loppukahdennus. Tämä sinänsä todennäköinen analogia ei kuitenkaan toteudu hänen puheessaan. Toinen informantti vertaa sanoja *siitake* ja *hake*, joista

molempiin kuuluu hänen mielestään loppukahdennus; kuitenkin hän ei sitä koetilanteessa sanaan *siitake* äännä.

Ne informantit, jotka toteuttavat jäännöslopukkeen epäsanoissa, vastaavat useammin, että eivät kiinnittäneet ääntämiseen huomiota. Perusteluja he eivät osaa antaa (6 informanttia ei edes yritä perustella).

Kuten aiemminkin on todettu, osa informanteista pitää ensilukemalla tauon joidenkin jäännöslopukkeellisten sanojen jälkeen. Taipumus pitää tauko näkyy erityisesti epäsanoissa ja sanassa *siitake* sekä lauseissa, joissa jäännöslopukkeellinen substantiivi on yksinään teemapaikalla lauseessa, siis lähinnä sana *turve*. 2 informanttia toteaa, että tauon pitäminen selkeyttää pääasiaa (*turve*) tai nimeä (*siitake*) eikä lauseen ääntäminen tauotta ole yhtä luontevaa. Tämän perusteella voi kyseenalaistaa toistettujen lauseiden ääntämyksen luonnollisuutta: jos informantti joutuu ikään kuin pakottamaan itsensä tauon yli, onko tuloksena saatu äännös pätevä?

4.5.2 Informantin oman arvion epäluotettavuus ja rekisterin vaikutus

i-, *ti-*, *sti-* ja *lti-*adverbeissa vain harva informantti osaa perustella vastauksiaan, ja nekin jotka yrittävät, muistavat oman puhuntansa väärin, mistä näkyy esimerkkejä myös edellä epäsanojen perusteluissa. Informantti, joka toteuttaa jäännöslopukkeen vain toisessa *ti*-loppuisista adverbeista, perustelee vastausta sillä, että aina sanoo niin. Loppukahdennus ei tässä siis ilmeisestikään ole kovin tietoista, mistä kertoo myös se, että se esiintyy vain toisessa sanoista. Sanassa *auki* jäännöslopukkeen toteuttanut informantti perustelee loppukahdennusta lukuvirheeksi. Näin voi tietysti olla, mutta nauhalla koko lause kuulostaa luontevalta, eikä loppukahdennus vaikuta johtuvan esimerkiksi seuraavan sanan viivästyemisestä taketelun seurauksena. Tuleekin mieleen, missä määrin lukuvirheeksi mielletyissä ääntämyksessä tulee näkyviin omassa kielessä aiemmin esiintynyt piirre, joka on siinä nykyisin harvinainen.

Ilmeisesti myös sanan tyylillinen sivumerkitys saattaa vaikuttaa sen ääntämiseen. Sana *viljalti* saa yhdellä kielitieteilijöistä ainoana *lti*-loppuisena loppukahdennuksen. Informantti toteaa, että sana on tyylillisesti toisenlainen, mistä johtuen siinä on loppukahdennus. Tämä havainto voisi selittää myöskin työikäisten ja opiskelijoiden ryhmissä esiintyneitä tapauksia, joissa *viljalti* käyttäytyy eri tavalla kuin muut saman ryhmän sanat. Vaikuttaisi siltä, että ainakin kyseisen informantin kielitajussa sanaan *viljal-ti* liittyvä tyylillinen sivumerkitys on muodollinen tai juhlava ja näin loppukahdennus liittyisi ylätyyliseen tai juhlavaan rekisteriin.

Sanassa *kolme* 2 informanttia toteuttaa jäännöslopukkeen. Toinen heistä perustelee sitä painotuksella: numeraalille tuleva paino aiheuttaa loppukahdennuksen. Toisen mielestä loppukahdennus kuuluu yleiskieleen, mutta karjalassa sitä ei äännetä. Tämä on mielenkiintoista, koska ilmeisesti tämän informantin kielitajussa loppukahdennuksella on erittäin vahva asema: hän mieltää loppukahdennuksen puuttumisen ”vääräksi” tai tiettyyn murteeseen liittyväksi sanassa, jossa sitä esiintyy enää hyvin harvalla puhujalla ja osalla heistäkin vain joissakin tilanteissa. Vastaavasti informantti, joka ei toteuta jäännöslopuketta sanassa *kolme*, kertoo kuulleensa radiossa ilmauksen [*kolmekkymmentä*], mikä kiinnitti huomiota, koska se ei kuulu omaan idiolektiin.

4.5.3 Äänneilmiön automaattisuus ja ääntämisen outous

Kaiken kaikkiaan vaikuttaa siltä, että loppukahdennus on edelleen melko automaattinen äänneilmiö, jonka esiintymiseen kielenpuhujia ei useimmiten pysty vaikuttamaan. Pyydettyä siihen pystyy jossain määrin kiinnittämään huomiota, mutta perusteluja tietylle ääntämykselle on vaikea antaa. Moni informantti, joka ei toteuta jäännöslopuketta epäsanoina, sanoo jälkeinpäin ääntäneensä sanat jotenkin oudosti tai epäluontevasti. Jollain tasolla loppukahdennus siis mielletään *e*-loppuisiin sanoihin kuuluvaksi, vaikka kielenpuhujien on vaikea kohdentaa huomiotaan nimenomaan jäännöslopukkeen, vaan vaikutelmana on vain yleinen outous ja loppukahdennuksen puuttumisen syitä haetaan esim. painotuksesta tai ympäristöstä. Useimmiten informantit myös tiedostavat, että on olemassa toinenkin ääntämisvaihtoehto kuin se, jota he itse käyttivät, mutta että heidän kielitajunsa mukaan toinen on oikein. Perustelukeinona käytetään usein analogiaa, vaikka tarjotut mallit eivät aina sovikaan omaan puhunnokseen. Automaattisuus näkyy kaikkein vahvimmin tutuissa sanoissa: kieleen kuuluviksi miellettyihin sanoihin loppukahdennus automaattisesti kuuluu eikä sitä osata perustella, kun taas vieraista sanoista se jää pois, koska ne eivät kielenpuhujien mielestä ole oikeita sanoja, vaikkakin ne loppukahdennuksen puuttuessa kuulostavat puhujista jotenkin oudolta.

4.6 Yhteenveto

Yleiskielisen aineiston analyysissä tässä tutkimukseni ensimmäisessä vaiheessa käy ilmi, että jäännöslopukke toteutuu edelleen useissa vanhastaan jäännöslopukkeellisina pidetyissä muotoryhmissä. ISK:n (§34) mukaan se toteutuu säännöllisimmin verbien indikatiivin preesensin kieltomuodoissa, 2. p. imperatiivissa sekä *tuote*-tyypin nomineissa. Näin on verbien kohdalla myös tässä tutkimuksessa, joskin imperatiivin monikon 2.

persoonasta (*älkää tehkö tätä*) esiintyy myös jäännösloputteen muoto. Konditionaali on pääasiallisesti jäännösloputteen, kuten aiemmissakin tutkimuksissa on havaittu, mutta joillakin puhujilla siinäkin esiintyy loppukahdennusta. *tuote*-tyypin nomineissa jäännöslopute toteutuu yleisesti, mutta epäsanat ja harvinaisemmat sanat saattavat yhtä hyvin sijoittua *nalle*-taivutustyyppiin, jolloin loppukahdennusta ei ole. Jäännösloputteen edustuminen ei samankaan informantin puheessa useinkaan ole systemaattista vaan esimerkiksi sanasta *kolme* on olemassa kaksi erilaista vapaassa vaihtelussa olevaa muotoa.

Aikaisempi tutkimus pitää sekä *sti*- että *liti*-adverbeja jäännösloputteellina (ks. esim. Hakulinen 1979: 51–52, Laaksonen & Lieko 2003: 24–26). *sti*-adverbeissa onkin edelleen jäännöslopute useimmilla puhujilla ja se myös edustuu valtaosassa tapauksista. *liti*-adverbit kuitenkin ovat useammin jäännösloputteettomia kuin jäännösloputteellisia, ja vaikka *liti*-johdin tietyllä puhujalla esiintyisikin useimmiten loppukahdennuksellisenä, siitä voi toisessa ympäristössä olla myös jäännösloputteen variantti. Yleisimmin loppukahdennuksen saa harvinainen sana *viljalti*, noin kolmanneksella informanteista.

Vain muutamia vuosia sitten julkaistu Suomen kielen äänne ja muoto-oppi (Laaksonen & Lieko 2003: 24–26) esittelee *ti*-adverbit jäännösloputteellisena muotoryhmänä. Näyttää siltä, että jäännöslopute on tästä ryhmästä katoamassa, sillä se edustuu tutkimusaineistossani enää noin kolmanneksella puhujista. Poikkeuksellisesti kielitieteilijöiden ryhmässä kyseisessä päätteessä on selkeästi jäännöslopute suurimmalla osalla informanteista, mutta heilläkin se reaalistuu vain joissakin ympäristöissä.

i-loppuisista adverbeista ja adpositioista aikaisempi tutkimus ei anna kattavaa tietoa, vaikkakin useimmissa listoissa mainitaan jäännösloputteellina eräät adverbit, mm. latiiivit (ks. esim. Hakulinen 1979: 51–52, Laaksonen & Lieko 2003: 24–26). Kaikissa tutkimissani *i*-adverbeissa ja adpositioissa jäännöslopute on mahdollinen mutta harvinainen, paitsi sanoissa *kiinni* ja *asti*, joissa se toteutuu lähes kaikilla puhujilla. Noin kolmanneksella loppukahdenteinen on myös *ympäri*. Muissa sanoissa jäännösloputteen reaalistuminen näyttäisi olevan puhujasta riippuvainen idiolektin piirre: toiset ovat vahvempia reaalistajia kuin toiset, ja toisaalta jäännöslopute toteutuu usein vain yksittäisessä *i*-adverbissa tai muutamassa niistä, eikä säännönmukaisesti kaikissa tai ei missään.

Jäännösloputteen toteutumiseen vaikuttaa moni tekijä. Epäsanojen kohdalla näistä ilmeisin on sanan tuttuus tai vieraus. Useimmiten jäännöslopute mielletään kuuluvaksi tuttuun, omaperäiseen sanaan. Sanan yleisyys voi vaikuttaa toisinkin: *liti*-adverbeista harvinaisin *viljalti* on säilyttänyt jäännösloputteen muita paremmin ja yksi informantti

antaa sille selitykseksi, että sana kuuluu eri tyyllilajiin. Samoin verbien kieltomuodoissa harvinainen potentiaali saa useammin loppukahdennuksen kuin yleisempi m. 2. p. imperatiivi. Loppukahdennusta voi esiintyä analogian vaikutuksesta sellaisissakin muodoissa, joissa jäännöslopuke ei vanhastaan ole (esim. osa *i*-adverbeista), mutta toisaalta johtimissa tai samassa sanassakaan jäännöslopuke ei aina reaalistu systemaattisesti kaikissa tapauksissa, vaan vaihtelua esiintyy. Myös painotusympäristöllä voi olla vaikutusta.

Henkilön murretausta taas ei ole ainoa jäännöslopukkeen toteutumiseen vaikuttava tekijä vaan eroja esiintyy samalta murrealueeltakin olevien informanttien välillä. Yleiskielisessä aineistossa myöskään eri-ikäisten ihmisten, ts. opiskelijoiden ja työikäisten, ja toisaalta kielen ammattilaisten välillä ei näytä olevan kovin suuria eroja, mikä johtunee siitä, että ryhmä on kaiken kaikkiaan hyvin heterogeeninen. Työikäisillä esiintyy eniten vaihtelua ja hajontaa vastauksissa, kaiketi johtuen siitä, että ryhmässä on koulustaustaltaan hyvin erilaisia ihmisiä. Kielitieteilijöillä koulutus näyttäisi hieman lisäävän jäännöslopukkeen reaalistamisen systemaattisuutta. Opiskelijoilla kotimurteen vaikutus lienee suurin, mikä saattaa näkyä esim. loppukahdennuksen yleisyytenä *i*-adverbeissa.

5 Jäännöslopukkeen toteutuminen syntyperäisillä pirkanmaalaisilla

Tässä luvussa käsittelen tutkimukseni toisen vaiheen (tutkimuksen vaiheista tarkemmin luvussa 3): tarkastelen verbimuotojen, allatiivin, komitatiivin ja *nsA*-possessiivisuffiksin, *sti*- ja *i*-loppuisten sekä muutamien muun adverbin ja postposition ja *e*-loppuisten nominien ja epäsanon käyttäytymistä syntyperäisten pirkanmaalaisen kielessä sanarajalla *k:n*, *t:n*, *p:n* ja *s:n* edellä. Analysoin ensin loppukahdennuksellisten muotojen frekvenssejä työikäisten ja opiskelijoiden informanttiryhmissä ja niitä mahdollisesti selittäviä syitä sekä jäännöslopukkeen edustumisen systemaattisuutta eri puhujilla. Epäsanon yhteydessä käsittelen myös niiden sijoittumista eri taivutustyyppisiin.

Informantit (25 työikäistä ja 25 opiskelijaa) toteuttivat testin (ks. liite: testilomake 2), jossa mahdollisuuksia jäännöslopukkeen toteutumistapauksia oli 61. Vertailuarvoksi olen laskenut kultakin informantilta jäännöslopukkeellisten muotojen kokonaismäärän 61:stä tutkitusta tapauksesta. Käytän arvoa sen arviointiin, kuinka suuri taipumus informantilla on toteuttaa jäännöslopuke, ja se voi toimia poikkeuksellisia esiintymiä selittävänä tekijänä. Kutsun arvoa nimellä jäännöslopukkeellisuusarvo. Työikäisillä arvot vaihtelevat välillä 41 ja 53 (keskiarvo 49), opiskelijoilla 41–55 (47,5). Palaan informanttien keskinäiseen vertailuun tarkemmin luvussa 5.5.2 Loppukahdentajaprofiilit. Informanttien valinnasta ja kyselytestistä on kerrottu tarkemmin luvuissa 3.3.2 ja 3.2.2.

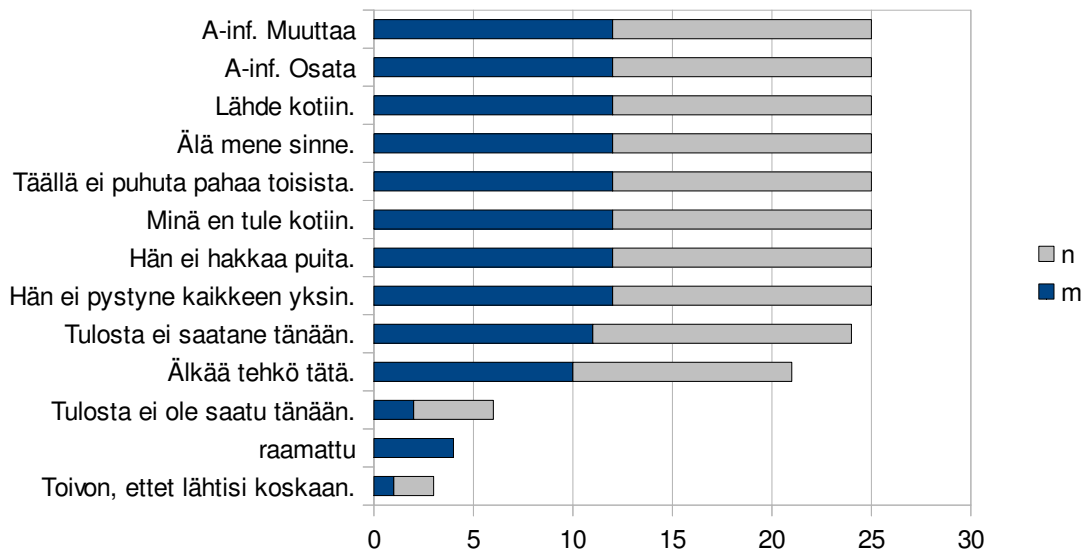
5.1 Jäännöslopukkeen toteutuminen verbimuodoissa

Verbimuotoja on pidetty yhtenä ryhmistä, joissa jäännöslopuke toteutuu säännönmukaisesti, ja luvussa 4.1 nähtiin, että niin näyttäisi olevan edelleen. Myös syntyperäisten pirkanmaalaisen aineisto tukee tätä oletusta.

5.1.1 Verbimuodot työikäisillä

Työikäisistä kaikilla toteutuu jäännöslopuke indikatiivin kielteisissä preesensmuodoissa, imperatiivin yksikön 2. persoonassa ja A-infinitiivissä (ks. kuviota 1, jossa näkyy toteutuneiden jäännöslopukkeiden määrä informanttien kokonaismäärästä 25). Myös potentiaali näyttäisi olevan vahvasti loppukahdenteinen: aktiivin potentiaalissa toteutuu kaikilla jäännöslopuke ja passiivissakin kaikilla paitsi yhdellä. Kyse on informantista, joka ei käytä loppukahdennusta myöskään *tai*- ja *kai*-sanoissa, *tänne*-adverbissa tai

komitatiivissa, jotka kuitenkin suhteellisen yleisesti ovat aineistossa loppukahdenteisia. Jäännösloppukkeen puuttuminen passiivin potentiaalista voi yhteydessä muutenkin heikoon reaalistamiseen, sillä informantin jäännösloppukkeellisuusarvo on 45 eli työikäisistä toiseksi pienin.

Kuvio 1: Jäännösloppukkeen toteutuminen verbimuodoissa työikäisillä. Havainnollisuuden vuoksi kuvioissa esiintyvät kieliopillisten nimitysten sijaan kokonaiset lauseet tai olennaiset sanat testilomakkeesta.

Imperatiivissa työikäisillä poikkeuksena erottuu monikon 2. persoona, jossa 10 miestä ja 11 naista toteuttaa loppukahdennuksen. Muoto on siis jäännösloppukkeeton 2 naisella ja 2 miehellä, mikä on yleiskielisen aineiston kanssa yhtäpitävä tulos. Huomattavaa on, että yleensä vain imperatiivin yksikön 2. persoonaa on pidetty loppukahdenteisena (ks. esim. ISK §34; pykälässä 124 mainitaan jäännösloppukkeellisena myös kielteinen m. 2. p.), mutta aineiston perusteella myös kielteinen monikon 2. persoona näyttäisi olevan usein loppukahdenteinen, vaikkakaan ei kaikilla informanteilla. Jäännösloppukkeen puuttuminen kyseisestä muodosta ei näyttäisi olevan yhteydessä yleisesti vähäiseen jäännösloppukkeen käyttöön.

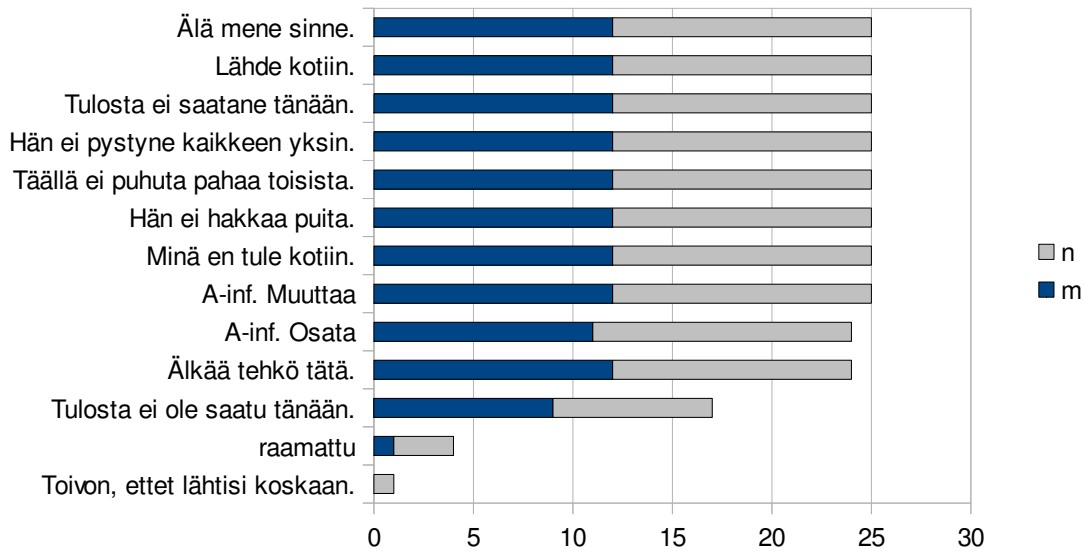
TU-partisiippia ei myöskään kirjallisuudessa aina mainita jäännösloppukkeellisena muotoryhmänä ja Hämeenkyrön murrekirjasta (Lehtimäki 2002: 78, 184) siitä löytyy jäännösloppukkeettomia esiintymiä. Aineistossani työikäisillä loppukahdennus on muotoryhmässä harvinaista mutta kuitenkin mahdollista: 2 miestä ja 4 naista toteuttaa siinä

jäännöslopukkeen. Sana *raamattu* on hahmoltaan samankaltainen kuin TU-partisiippi (esim. *kaapattu*) ja näin ollen jäännöslopukkeen voi ajatella toteutuvan analogisesti myös siinä. Jäännöslopukkeellisia esiintymiä on 4, kaikki miesinformanteilla. Kiinnostavaa on, että vain 1 informantilla esiintyy loppukahdennus molemmissa sanoissa (*saatu, raamattu*). Hän on muutenkin vahva jäännöslopukkeen reaalistaja: jäännöslopukkeellisuusarvo on aineiston korkein, 53. Muut 3 jäännöslopukkeellista esiintymää sanasta *raamattu* ovat informanteilla, joilla TU-partisiippi on jäännöslopukkeeton. Heidän jäännöslopukkeellisuusarvonsa ovat 45, 51 ja 53, joten arvoa ei voi tässä pitää selittävänä tekijänä.

Konditionaali on odotetusti muoto, jossa jäännöslopukkeen toteutuminen on harvinaisinta: työikäisistä vain 1 miehellä ja 2 naisella esiintyy siinä loppukahdennus. Tässä on selkeästi tapahtunut muutosta verrattuna murreaineistoon, sillä vanhassa murreaineistossa se on ollut Hämeessä loppukahdenteinen.

5.1.2 Verbimuodot opiskelijoilla

Opiskelijoista kaikki ääntävät loppukahdennuksen indikatiivin ja potentiaalin preesensin kieltomuotoihin ja imperatiivin yksikön 2. persoonaan (ks. kuviota 2, jossa näkyy toteutuneiden jäännöslopukkeiden määrä informanttien kokonaismäärästä 25). A-infinitiivi on myös vahvasti jäännöslopukkeellinen: vain 1 informantti jättää loppukahdennuksen tekemättä verbissä *osata*. Hän on muuten vahva reaalistaja (jäännöslopukkeellisuusarvo 50), joten tässä saattaa olla kyse puhtaasta sattumasta tai ääntövirheestä. Vahvasti jäännöslopukkeellisiin muotoihin kuuluu yllättäen myös imperatiivin monikon 2. persoona, joka on jäännöslopukkeellinen 1 informanttia lukuun ottamatta kaikilla opiskelijoilla. Naisinformantti, joka jättää jäännöslopukkeen toteuttamatta, on joukon heikoin reaalistaja (41).

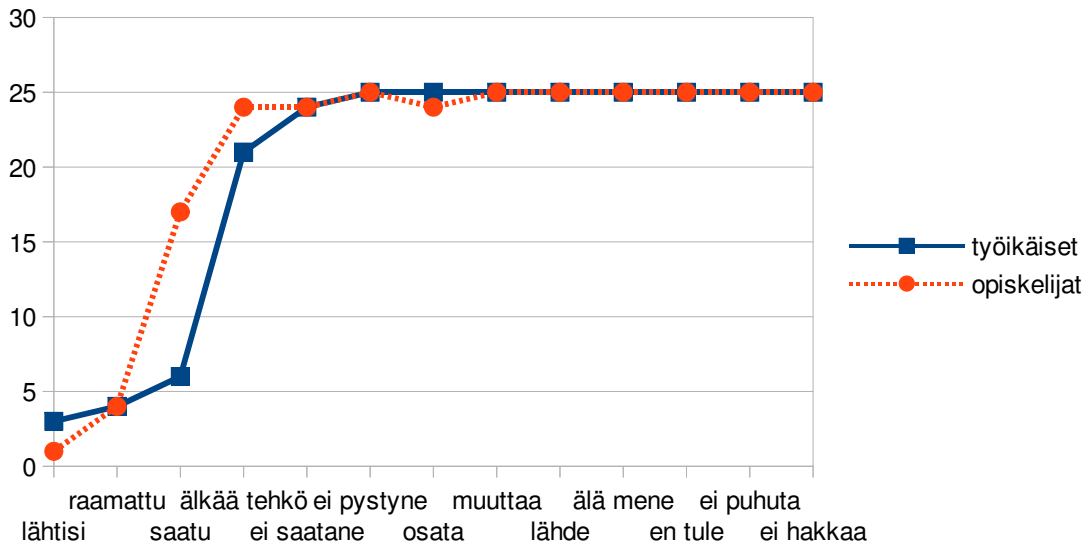
Kuvio 2: Jäännöslopukkeen toteutuminen verbimuodoissa opiskelijoilla.

TU-partisiippi on melko usein jäännöslopukkeellinen, 9 miehellä ja 8 naisella. Muotoryhmässä lienee kyse vapaasta vaihtelusta, jossa jäännöslopukkeellinen muoto on jonkin verran yleisempi (17/25) kuin jäännöslopukkeeton (8/25). Sanassa *raamattu* esiintyy loppukahdennus 4 informantilla: 1 miehellä ja 3 naisella, joilla kaikilla myös TU-partisiippi on jäännöslopukkeellinen. Kyse vaikuttaisi siis selkeästi olevan analogiasta samankaltaisten muotojen välillä.

Konditionaali näyttää aineiston valossa jäännöslopukkeettomalta muotoryhmältä. Vain 1 informantti toteuttaa siinä jäännöslopukkeen.

5.1.3 Ryhmien väliset erot verbimuodoissa

Verbimuodoissa opiskelijoiden ja työikäisten vastaukset muistuttavat yleisesti jäännöslopukkeellisten muotojen osalta toisiaan. Aktiivin ja potentiaalin preesensin kieltomuodot, imperatiivin yksikön 2. persoona ja A-infinitiivi ovat kaikki aineistossa vahvasti jäännöslopukkeellisia muotoja, eikä ajallista muutosta sukupolvien välillä ole havaittavissa. (ks. kuviota 3, jossa näkyy toteutuneiden jäännöslopukkeiden määrä eri ryhmissä informanttien kokonaismäärästä 25.)

Kuvio 3: Jäännösloppukkeen toteutuminen verbimuodoissa työkäisillä ja opiskelijoilla.

Imperatiivin monikon 2. persoonassa, TU-partisiipissa ja konditionaalissa näkyy kuitenkin eroja opiskelijoiden ja työkäisten välillä, yllättäen niin, että loppukahdennus on yleisempää opiskelijoilla muissa muodoissa kuin konditionaalissa. Monikon 2. persoonassa ero on tosin pieni, työkäisistä 21 ja opiskelijoista 24 toteuttaa siinä jäännösloppukkeen, mutta ajallista muutosta loppukahdennuksen katoamisen suuntaan ei ainakaan ole näkyvissä.

TU-partisiipissa selvästi suurempi osa opiskelijoista (17) kuin työkäisistä (6) toteuttaa jäännösloppukkeen, joten tässä muotoryhmässä loppukahdennus vaikuttaisi olevan yleistymässä. Selittäväenä tekijänä voisi pitää sitä, että nykyään on sallitumpaa puhua murretta, joten opiskelijoilla ei kenties ole yhtä suurta eroa luetun yleiskielen ja puhutun kielen välillä kuin eri sukupolven kuuluvilla työkäisillä. Toisaalta TU-partisiipin jäännösloppukkeellisuutta voi vahvistaa analogia NUT-partisiipista, jossa puhekielessä on usein kadonneen *t:n* tilalla loppukahdennus. Näin ollen partisiipit ovat alkaneet muistuttaa toisiaan enemmän: *puhuttuk kieli; kuolluk kieli*. Sanassa *raamattu* ei näy eroa sukupolvien välillä kuin kenties analogian säännönmukaisuudessa: opiskelijoista ne, jotka ääntävät loppukahdennuksen sanaan *raamattu*, ääntävät sen myös TU-partisiippiin.

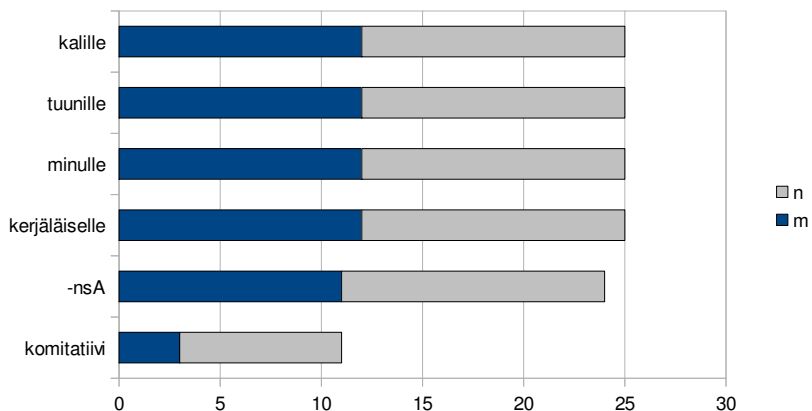
Konditionaalissa loppukahdennus on hyvin harvinaista molemmista ryhmissä ja tuloksen voisi ajatella kertovan siitä, että jäännösloppuke on tästä muotoryhmästä Pirkanmaalla jo lähestulkoon kadonnut. Murreaineistossa konditionaalissa esiintyi vielä ylei-

sesti loppukahdennus, työikäisten aineistossa sitä käyttää enää 3 ja opiskelijoista vain 1. Näennäisaikamenetelmän periaatteiden mukaisesti voisi siis ennustaa, että konditionaali on muuttumassa jäännöslopukkeettomaksi muodoksi melko nopealla tahdilla.

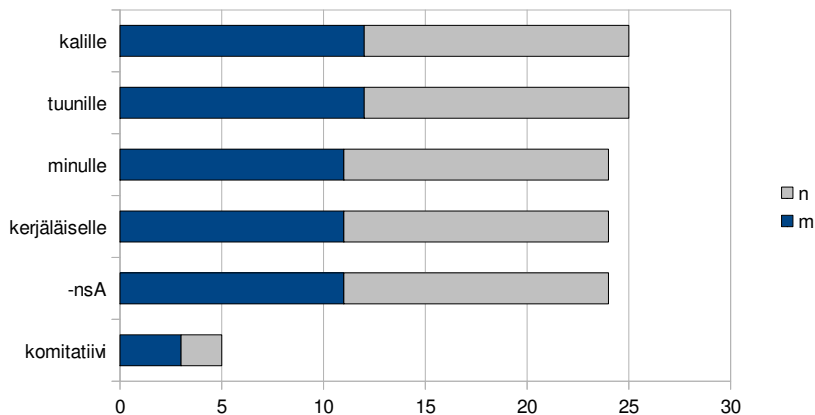
5.2 Jäännöslopukkeen toteutuminen päätteissä ja tunnuksissa

Allatiivi ja possessiivisuffiksi *-nsA* sekä *sti*-adverbit mainitaan yleensä jäännöslopukkeellisina muotoryhminä, eli tunnuksen tai päätteeseen, jolla ne muodostetaan, kuuluu jäännöslopuke (ks. esim. ISK §34). Komitatiivissa sen sijaan loppukahdennus on harvinaisempaa (mp.). Aineistoni tukee aiempia käsityksiä.

Allatiivi näyttää aineistoni valossa olevan säännönmukaisesti jäännöslopukkeellinen muotoryhmä. Jäännöslopuke toteutuu allatiivissa kaikilla työikäisillä (ks. kuviota 4, jossa näkyy toteutuneiden jäännöslopukkeiden määrä informanttien kokonaismäärästä 25) ja lähes kaikilla opiskelijoilla (ks. kuviota 5). 1 opiskelija ei tee loppukahdennusta sanaan *minulle* ja 1:ltä se puuttuu sanasta *kerjäläiselle*, mutta yllättäen molemmat toteuttavat jäännöslopukkeen epälauseissa esiintyvissä allatiivimuodoissa. Jäännöslopukkeetonta allatiivia esiintyy siis hyvin satunnaisesti, ja pääsääntöisesti muodossa on aina loppukahdennus. Ajallista muutosta ei ole havaittavissa.

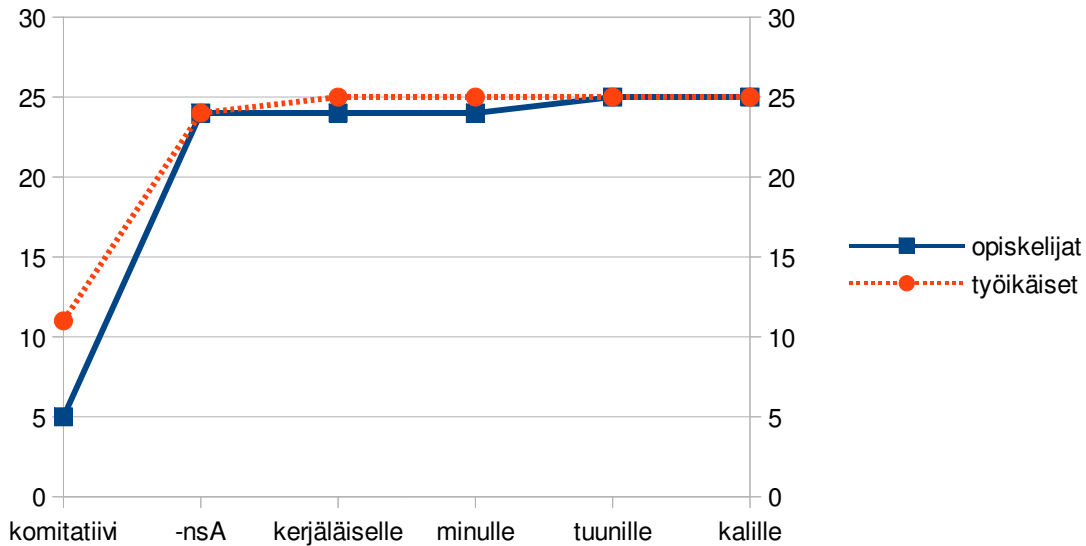
Kuvio 4: Jäännöslopukkeen toteutuminen allatiivissa, komitatiivissa ja *nsA*-possessiivisuffiksien yhteydessä työikäisillä.

Kuvio 5: Jäännöslopukkeen toteutuminen allatiivissa, komitatiivissa ja *nsA*-possessiivisuffiksin yhteydessä opiskelijoilla

Possessiivisuffiksi *-nsA* on myös vahvasti jäännöslopukkeellinen sekä opiskelijoilla että työikäisillä (ks. kuvioita 4 ja 5). Kummastakin ryhmästä 1 jättää jäännöslopukkeen toteuttamatta. Aikuisista kyseessä on miesinformantti, joka on muutenkin heikokko reaalistaja (45), opiskelijoista myöskin mies, joka on vahvako reaalistaja (51). Satunnaista vaihtelua siis esiintyy hyvin harvoin, mutta pääasiassa muotoryhmä on jäännöslopukkeellinen. Ajallista muutosta ei ole havaittavissa.

sti-adverbit ovat pirkanmaalaisaineistossa (ks. lukua 4.3.1) vieläkin säännönmukaisemmin jäännöslopukkeellinen muotoryhmä kuin miltä yleiskielisen aineiston perusteella vaikutti, eikä opiskelijoiden ja aikuisten välillä ole suuria eroja (ks. kuviota 6). Adverbit *kahdesti*, *helposti*, *tietysti*, *leikisti* ja *uukelosti* ovat kaikilla jäännöslopukkeellisia. Pientä variaatiota näkyy sanoissa *hyvästi* ja *noileasti*, joista jäännöslopuke puuttuu kummastakin 1 työikäisellä informantilla, ja sanassa *terheästi*, jossa ei ole loppukahdenusta 2 opiskelijalla. Adverbin kantasana ei näyttäisi vaikuttavan jäännöslopukkeen toteutumiseen. Kaiken kaikkiaan *sti*-adverbit ovat siis pääsääntöisesti jäännöslopukkeellisia. Variaatio on hyvin vähäistä, eikä siinä ole sukupolvittaisia eroja.

Kuvio 6: Jäännöslopukkeen toteutuminen allatiivissa, komitatiivissa ja *nsA*-possessiivisuffiksin yhteydessä työkäisillä ja opiskelijoilla.

Kaikki edellä mainitut muodot muodostetaan päätteellä tai johtimella, joka on kaikkien sanojen yhteydessä saman näköinen. Näin ollen jäännöslopuke liittyy itse asiassa kiinteästi päätteeseen, ja voi sanoa, että *-sti*-johdin, allatiivin päätte *-lle* ja possessiivisuffiksi *-nsA* ovat kaikki edelleen jäännöslopukkeellisia päätteaineksia. Tätä päätelmää tukee se, että jäännöslopuke toteutuu myös epäsanon yhteydessä allatiivissa ja *sti*-johdoksissa. *-nsA*-possessiivisuffiksia ei testattu epäsanoina.

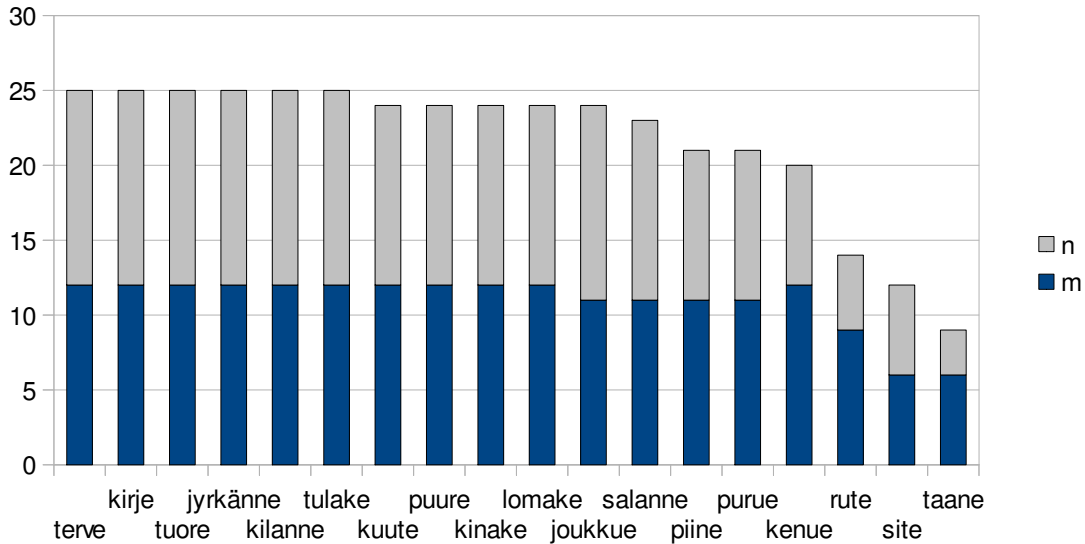
Komitatiivissa sen sijaan esiintyy muutokseen viittaavaa variaatiota. Työkäisillä jäännöslopukkeeton ja jäännöslopukkeellinen muoto vaikuttaisivat olevan vapaassa vaihtelussa: 11 informanttia toteuttaa jäännöslopukkeen ja heistä yllättäen suurin osa, 8, on naisia; miehiä on 3 (ks. kuviota 6). Yhteyttä ei näyttäisi olevan syntymävuoteen eikä jäännöslopukkeellisuusrvoon. Opiskelijoista vain 5:llä on kuultavissa loppukahdennus komitatiivissa. Heistä 4 on vahvoja reaalistajia (51–55). Näin ollen komitatiivi näyttäisi säilyneen jäännöslopukkeella opiskelijasukupolvessa vain niillä puhujilla, jotka ovat muutenkin säilyttäneet jäännöslopukkeen tavallista paremmin. Loppukahdennus vaikuttaisi siis olevan vähenemässä kyseisessä muotoryhmässä.

5.3 Jäännöslopukkeen toteutuminen e^x -nomineissa

e^x -nominat eli *tuote*-tyypin nominat ovat perinteisesti olleet ryhmä, jossa jäännöslopuke toteutuu hyvin säännönmukaisesti. Yleiskielisestä aineistosta tekemäni havainnot tukevat tätä olettamusta eli jäännöslopuke näyttää toteutuvan usein myös *e*-loppuisissa epäsanossa. Tutkimuksen ensimmäisessä osassa oli kuitenkin vain 2 epäsanaa eikä juuri ollenkaan johtimellisia *e*-nomineja. Pirkanmaalaisen informanttiryhmän kohdalla tutkinkin epäsanaja tarkemmin: sanan rakenteen ts. johtimien vaikutusta jäännöslopukkeen toteutumiseen ja *e*-loppuisen epäsanajan taivutustyyppin valintaa.

5.3.1 e^x -nominat ja *e*-loppuiset epäsanat työikäisillä

tuote-tyypin nominat käyttäytyvät työikäisten ryhmässä odotuksenmukaisesti eli niissä jäännöslopuke toteutuu kaikilla tai lähes kaikilla informanteilla (24–25) (ks. kuviota 7, jossa näky toteutuneiden jäännöslopukkeiden määrä informanttien kokonaismäärästä 25). Asiaan ei näyttäisi vaikuttavan se, onko tutkittava sana substantiivi (*kirje*) vai adjektiivivi (*terve*, *tuore*). Johtimella muodostettuja sanoja ovat *jyrkänne*, *lomake* ja *joukkue*, joista ensimmäinen on jäännöslopukkeellinen kaikilla informanteilla ja kaksi jälkimmäistä 1 lukuun ottamatta kaikilla (kyseessä ei ole sama informantti). Variaatio on niin minimaalista, että syynä voinee pitää sattumaa tai lukuvirhettä ja voidaan todeta, että *tuote*-nominat ovat käytännössä aina loppukahdenteisia.

Kuvio 7: Jäännöslopukkeen toteutuminen e^x -nomineissa työikäisillä.

Epäsanoissa variaatiota sen sijaan näkyy huomattavasti enemmän, kuten voi olettaakin. Kaikilla tai lähes kaikilla informanteilla jäännöslopuke toteutuu seuraavissa sanoissa: *kilanne*, *tulake*, *kuute*, *puure*, *kinake* ja *salanne*. Voisi siis olettaa, että näissä sanoissa on jokin piirre, joka saa puhujan tulkitsemaan ne sanoiksi, joihin kuuluu loppukahdennus. Sanoissa *tulake* ja *kinake* syynä on varmasti johdin *-ke*, johon yleensä liittyy loppukahdennus (esim. *lomake*), samoin kuin *-nne*-johdin sanoissa *kilanne* ja *salanne* (vrt. esim. *jyrkänne*). Yllättäen *-Ue*-johdin ei aiheuta loppukahdennusta aivan yhtä yleisesti: sanassa *purue* jäännöslopuke toteutuu 21:llä ja sanassa *kenue* 20 informantilla. Jäännöslopukkeen toteutuminen ei kuitenkaan aina tarkoita, että sana kuuluisi taivutuksensa perusteella *tuote*-tyyppiin, mitä käsittelem seuraavassa alaluvussa. Siksi puhun tässä vaiheessa vain jäännöslopukkeellisuudesta ottamatta kantaa sanan taivutustyyppiin.

Idiolektitasolla tulee esille suurempia eroja johtimien jäännöslopukkeellisuudessa. Joukosta erottuu 1 informantti, joka on joukon heikoin reaalistaja (41) ja monen muodon kohdalla ainoa, joka ei toteuta jäännöslopuketta: vain hän jättää loppukahdennuksen pois *ke*-johdoksista *lomake* ja *kinake*. Lisäksi jäännöslopukkeettomia kyseisellä informantilla ovat myös *puure*, *piine*, *kenue*, *purue*, *rute*, *site* ja *taane*. *-nne*-johtimesta loppukahdennus puuttuu 2 informantilla, joilla molemmilla on variaatiota myös *Ue*-johtimessa. *Ue*-johtimesta taas esiintyy 8 informantilla ilmeisesti vapaassa

vaihtelussa jäännösloppukkeellista että jäännösloppukkeetonta varianttia: 2 informanttia jättää loppukahdennuksen pois 2 *Ue*-johdoksesta, muut vain yhdestä. He ovat kaikki heikohkoja reaalistajia.

e-johtimella muodostetuissa epäsanoissa näkyy runsaasti variaatiota, jota voinevat selittää niiden asema koelauseessa, astevaihtelun mahdollisuus sekä ensimmäisen tavun vokaalin pituus. Edellä mainitut *puure* ja *kuute* saavat 24 informantilla loppukahdennuksen eli ne tulkitaan lähes aina jäännösloppukkeellisiksi, ja melkein yhtä yleisesti, 21 informantilla, jäännösloppuke toteutuu myös niin ikään pitkävokaalisessa epäsanassa *piine*. Neljäs pitkävokaalinen epäšana *taane* saa loppukahdennuksen suhteellisen harvoin, 9 informantilla, mitä voi selittää sen asema epälauseen subjektina teemapaikalla, jolloin se on helppo tulkita nimeksi (ks. esim.16) ja niin ollen jäännösloppukkeettomaksi.

(16) Taane saikoi tuunille terheästi kalon.

Ne kaksi epäsanaa, joissa on lyhyt vokaali, ovat harvemmin loppukahdenteisia: *rute* 14:llä ja *site* 12 informantilla. Näissä sanoissa on myös mahdollisuus astevaihteluun (kuten myös pitkävokaalisessa epäsanassa *kuute*), ja myös niiden tulkinta lauseessa voi vaikuttaa jäännösloppukkeen toteutumiseen. *rute* esiintyy epälauseessa samalla tavoin kuin *taane*, mikä voi vaikuttaa jäännösloppukkeen harvinaisuuteen (ks. esim. 17).

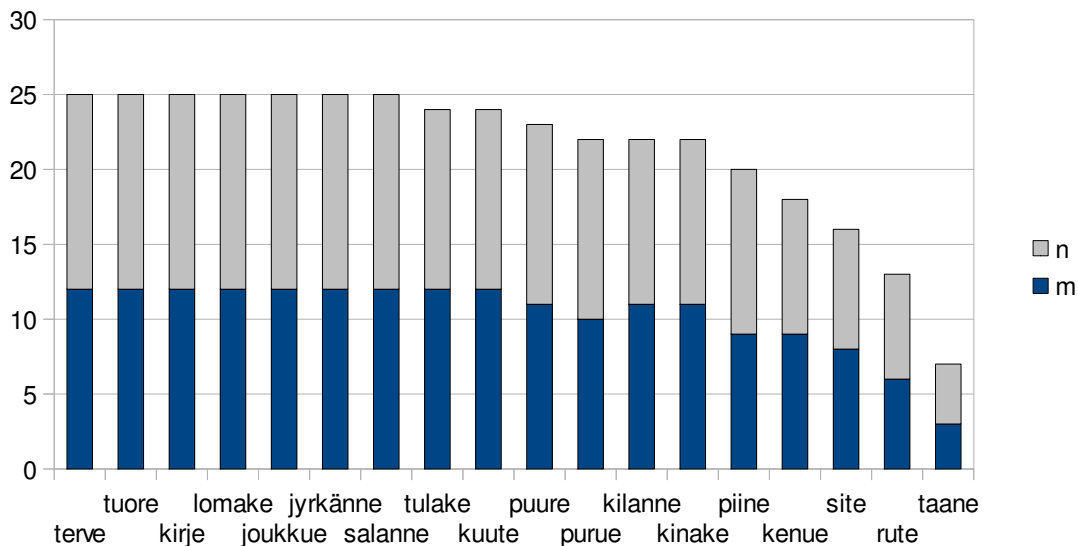
(17) Rute kapisteleo uukelosti surki tiilon.

Epäsanassa *site* taas vaikuttaa muuttuja, jota en testiä laatiessani osannut ottaa huomioon ja joka ei myöskään pilottitestissä tullut esiin: varsinkin työikäiset tulkitsevat sanan helposti nettisivua tarkoittavaksi lainasanaksi ja kysyvät, kuuluuko se ääntää englantilaisittain. Näin ollen on luonnollista, että jäännösloppuke ei sanassa toteudu, mikäli se tulkitaan tuoreeksi lainasanaksi.

Idiolektitasolla variaatio korostuu *e*-johtimella muodostetuissa epäsanoissa. Vain 3 informanttia toteuttaa jäännösloppukkeen säännönmukaisesti kaikissa niistä (ja itse asiassa kaikissa tutkituissa epäsanoissa). Voi siis todeta, että vain harva soveltaa jäännösloppukesääntöä analogisesti kaikkiin *e*-loppuisiin sanoihin. 3 informantilla on pelkästään *taane* tai *site* jäännösloppukkeeton mutta kaikki muut epäsanat jäännösloppukkeellisia, mikä on loogista, sillä kysymyksessä ovat edellä mainituin perustein poikkeukselliset sanat. Lopuilla informanteilla on enemmän tai vähemmän variaatiota: vain *site*, *rute* ja *taane* jäännösloppukkeettomia 5 informantilla; jokin sanoista *site*, *rute*, *taane* mutta ei muut 10 informantilla. Yksikään ei kuitenkaan jätä jäännösloppuketta säännönmukaisesti toteuttamatta.

5.3.2 e^x -nominit ja e -loppuiset epäsanat opiskelijoilla

Opiskelijoilla jäännöslopuke toteutuu odotuksenmukaisesti kaikilla informanteilla *tuote*-tyypin nomineissa (ks. kuviota 8, jossa näkyy toteutuneiden jäännöslopukkeiden määrä informanttien kokonaismäärästä 25). Kaikki tutkitut olemassa olevat sanat, *terve*, *tuore*, *kirje*, *lomake*, *joukkue* ja *jyrkänne*, ovat siis aineiston perusteella aina loppukahdenteisia, mutta epäsanoissa näkyy variaatiota. *ke*-johdoksista *tulake* on loppukahdenteinen 24 ja *kinake* 22 informantilla. Idiolektitasolla *ke*-johtimesta esiintyy jäännöslopukkeetonta varianttia 4 informantilla. *-nne*-johtimessa jäännöslopuke myös useimmiten toteutuu: sanassa *salanne* 25 informantilla ja *kilanne* 22 informantilla eli variaatiota esiintyy 3 informantilla. *Ue*-johdoksissa jäännöslopukkeen toteutuminen ei ole niin itsestään selvää: *purue* on jäännöslopukkeellinen 22:lla ja *kenue* 18 informantilla. *Ue*-johtimen jäännöslopukkeellinen ja jäännöslopukkeeton muoto näyttäisivät olevan vapaassa vaihtelussa 9 informantilla, mikä on jo melko suuri määrä.

Kuvio 8: Jäännöslopukkeen toteutuminen e^x -nomineissa opiskelijoilla.

e -johtimella muodostetut epäsanat ovat hieman harvinaisemmin jäännöslopukkeellisia luultavimmin samoista syistä, joita jo työikäisten kohdalla esiteltiin: epäsanana asema lauseessa, astevaihtelu ja ensitavun vokaalin pituus. Pitkävokaalisista epäsanoista *kuute* on loppukahdenteinen 24:llä, *puure* 23:lla, *piine* 20:llä ja *taane* 7 informantilla. Lyhytvokaaliset epäsanat ovat tässäkin ryhmässä harvinaisemmin loppukahdenteisia,

site 16:lla ja *rute* 13 informantilla.

Idiolektitasolla variaatiota on vieläkin enemmän, samoin kuin työikäisten kohdalla huomattiin, sillä jäännöslopukkeettomat muodot eivät ole keskittyneet samoille informanteille vaan lähes kaikilla on jostakin *e*-johtimellisesta epäsanasta jäännöslopukkeellinen esiintymä; vain 5 informantilla jäännöslopuke toteutuu säännönmukaisesti kaikissa epäsanoina ja on tuskin yllättävää, että he kaikki ovat vahvoja reaalistajia. Opiskelijoiden ryhmässä epäsanat, joissa on pitkä *u* saavat useimmiten loppukahdennuksen; jostakin syystä kyseinen piirre ilmeisesti vahvistaa jäännöslopukkeen toteutumista. Epäsanana *site* kohdalla ei opiskelijoilla näy merkkejä siitä, että se tulkittaisiin englannin lainasanaksi: jäännöslopukkeettomat esiintymät sanasta ovat informanteilla, joilla myös osasta muita muotoja puuttuu jäännöslopuke. Tämä johtunee siitä, että nykyinen termi nettisivulle on englanniksikin useimmiten *page* eikä *site* eikä termiä *nettisaitti* enää kuule usein käytettävän. Se on siis luultavasti opiskelijoiden ikäpolvelle niin vieras, ettei se tule sanaa katsoessa mieleen.

5.3.3 Epäsanojen taivutus työikäisillä

Loppukahdennuksen esiintyminen *e*-loppuisissa nomineissa liittyy yleensä kiinteästi taivutustyyppiin: *nalle*-tyypissä ei loppukahdennusta katsota olevan, kun taas *tuote*-tyyppiin se kuuluu, mikä näkyy taivutuksessakin esim. partitiivissa (*tuotetta*; *nallea*). Epäsanoina yhteys ei kuitenkaan näyttäisi olevan yhtä vahva. Työikäisten ryhmässä jäännöslopuke toteutuu alle 20 informantilla vain sanoissa *rute*, *site* ja *taane*, mutta paljon suurempi osa niistä sijoittuu taivutustyyppiltään genetiivissä *nalle*-tyyppiin kuin voisi odottaa.

Vastausten kokonaismäärä tässä tuottotehtävässä on työikäisillä 24, sillä 1 miehistä kieltäytyi vastaamasta tehtävään: hän ei kuulemma osaa tehdä sanoille mitään, kun ei ole koskaan kuullut niitä. Tehtävään vastanneiden tuotoksista löytyy myös esiintymiä, jotka eivät ole odotuksenmukaisia, ne eivät tunnu muistuttavan annettua sanaa eikä niitä voi sijoittaa kumpaankaan taivutustyyppiin. Nämä vastaukset olen sijoittanut kategoriaan muut, joka näkyy koontitaulukossa 15, seuraavassa esiteltävin perustein. *Tuote*-tyypin mukainen taivutus edellyttää vahvaa astetta nominatiivissa ja partitiivissa mutta heikkoa astetta genetiivissä (ks. esim. 18 ja 19).

(18) *tulake* : *tulakkeen* : *tulaketta*

(19) *rude* : *ruteen* : *rudetta*

Astevaihtelu ei kuitenkaan toteudu useinkaan tämän kaavan mukaan vaan jää monissa

vastauksista kokonaan pois. Olen kuitenkin tulkinnut taivutuksen *tuote*-tyypin mukaiseksi silloin, kun tuotetussa muodossa on pitkä vokaali (esim. *salanneen*), vaikka astevaihtelu puuttuisikin. Monissa vastauksissa sanan äänneasu voi olla muuten muuntunut. Mikäli jokin äänne on vastauksessa pidentynyt, mutta sanan taivutustyyppi kuitenkin selkeästi näkyy, olen hyväksynyt vastauksen (esim. *taane: taannetta, tulake: tuulakkeen, puure: pureen*). Sen sijaan tapauksia, joissa äänne- ja taivutusmuutoksia on enemmän kuin yksi tai muoto ei sovi kumpaankaan taivutustyyppiin tai taivutus on monikossa, olen sijoittanut vastauksen kategoriaan muut (esim. *piine: pineetä, purue : puruken; purueeta*). Suorittamaani jaottelua havainnollistaa seuraava esimerkki, jossa näkyvät kaikki esiintymät sanasta *taanne*.

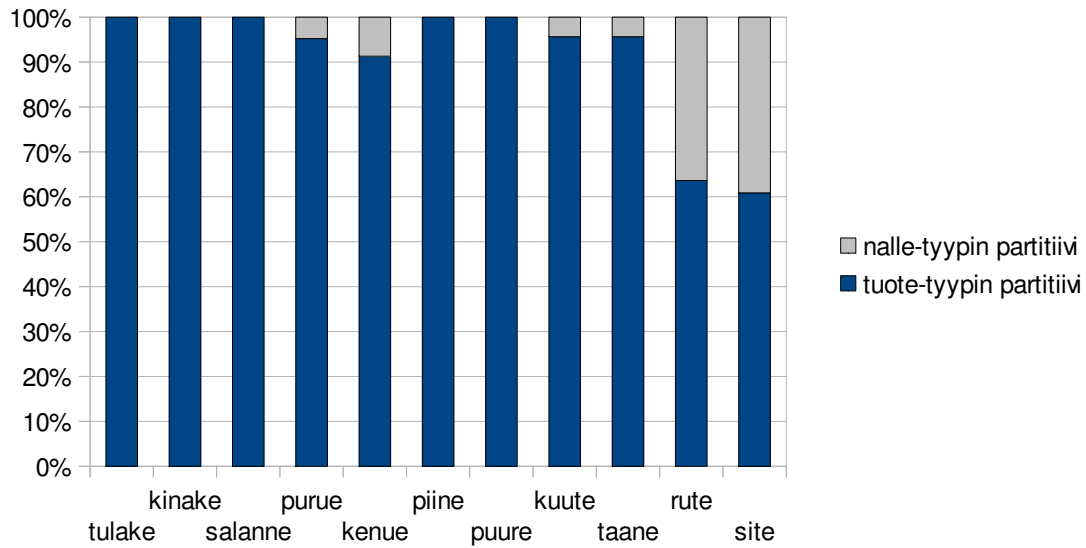
(20) *tuote*-tyyppi: taaneen, taanneen, taneen ; taanetta

nalle-tyyppi: taanen, taannen ; taanea

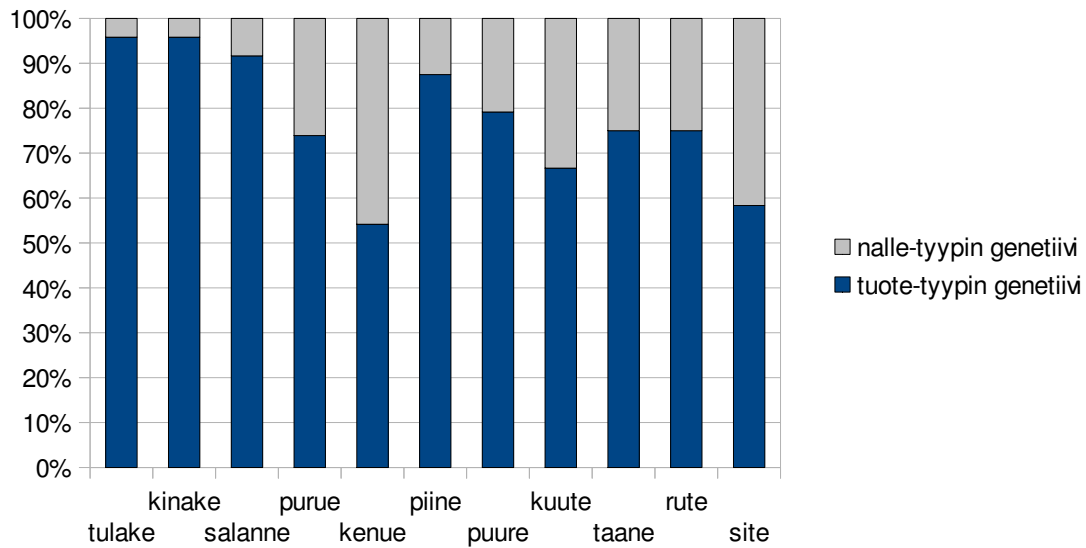
muut: taaneeta

Kuvioissa 9 ja 10 ovat nähtävissä *tuote*- ja *nalle*-tyypin mukaisten taivutusten suhteet partitiivissa ja genetiivissä. Muut tapaukset eivät näy näissä kuvioissa.

Partitiivissa *tuote*-tyypin mukainen taivutus on vallitseva. Johdinaines näyttäisi helpottavan sanan sijoittamista kyseiseen tyyppiin: kaikki informantit taivuttavat sanat *tulake, kinake* ja *salanne tuote*-tyypin mukaan. Joukossa on astevaihteluttomia muotoja: *kinakeen* 2 ja *salanneen* 3, sekä 7 esiintymää, joissa on pidentynyt *u*: *tuulakkeen* 4, *tuulaketta* 3. *Ue*-johtimesta on melko paljon hylättyjä muotoja ja 1–2 *nalle*-tyypin mukaisia esiintymää. Yllättäen genetiivissä näistä *Ue*-johdoksista on huomattavan paljon *nalle*-tyypin mukaisia esiintymiä: 6 sanasta *purue* ja 11 sanasta *kenue* (ks. kuviota 10). Sama tendenssi näkyy myös jäännöslopukkeen toteuttamisessa. *Ue*-johdin ei siis selvästikään ole yhtä vahvasti jäännöslopukkeellinen ja *tuote*-tyyppiin kuuluva kuin *-ke* ja *-nne*. Idiolektitasolla vain 1 informantti taivuttaa *Ue*-sanat johdonmukaisesti genetiivissä ja sanan *kenue* myös partitiivissä *nalle*-tyypin mukaan ja jättää jäännöslopukkeen pois. Muuten *nalle*-tyypin mukainen taivutus on yleisempää kuin jäännöslopukkeen puuttuminen eivätkä nämä useinkaan osu samalle henkilölle.

Kuvio 9: Epäsanojen taivutus työikäisillä partitiivissa.

Kuvio 10: Epäsanojen taivutus työikäisillä genetiivissä.

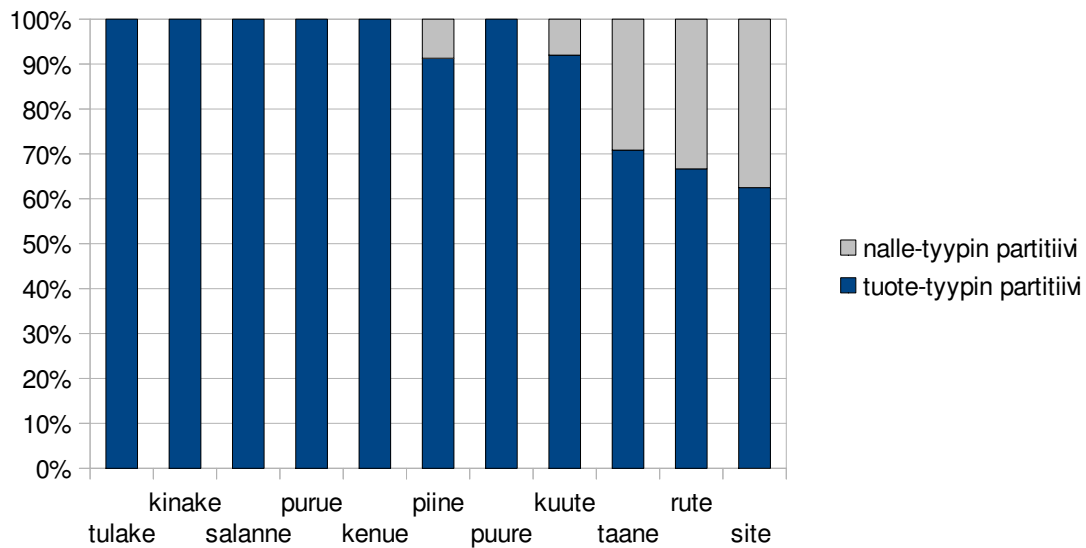
piine ja *puure* sekä *kuute* ja *taane* taipuvat partitiivissa *tuote*-tyypin mukaan. Kahdesta jälkimmäisestä on 1 *nalle*-tyypin mukainen esiintymä eri informanteilta. Geneetiivissä *nalle*-taivutus on yleisempää: esiintymiä on 3 sanassa *piine*, 5 sanassa *puure*, 8

sanassa *kuute* ja 6 sanassa *taane*. Sanat *rute* ja *site* erottuvat joukosta sekä genetiivissä että partitiivissa ja *kuute* genetiivissä. *nalle*-tyypin mukaisia esiintymiä on sanasta *rute* genetiivissä 6 ja partitiivissa 8 ja sanasta *site* genetiivissä 10 ja partitiivissa 9. *nalle*-tyypin suuri osuus selittynee sillä, että sanat ovat niitä, joissa on astevaihtelun mahdollisuus. Se näyttäisi kannustavan valitsemaan *nalle*-tyypin, sillä muissakin sanoissa on osoittautunut, että astevaihtelun toteuttaminen epäsanoina taiputtaessa on huomattavan vaikeaa. *tuote*-tyypin mallin mukaan sanoihin pitäisi nimittäin tulla genetiivissä käänteinen astevaihtelu. Kyseisistä sanoista ei kuitenkaan ole yhtäkään esiintymää, jossa se toteutuisi. Yksikään työikäinen informantti ei siis tuota muotoja *rutteen*, *kuutteen* tai *sitteen*, vaikka olemassa olevista suomen kielen sanoista löytyisi analogisesti sovellettava malli (esim. *kate*: *katteen* ; *puute* : *puutteen*). Ilmeisesti käänteinen astevaihtelu ei ilmiönä ole yhtä produktiivi osa *tuote*-taivutustyyppiä kuin loppukahdennus. *nalle*-tyypin osuus saattaisi olla vieläkin suurempi epäsanassa *site*, sillä se muistuttaa myös olemassaolevaa sanaa *side*, mikä näkyy varsinkin partitiivissa, jossa *site* taipuu monilla informanteilla kuten *side* (*site* : *sidettä*).

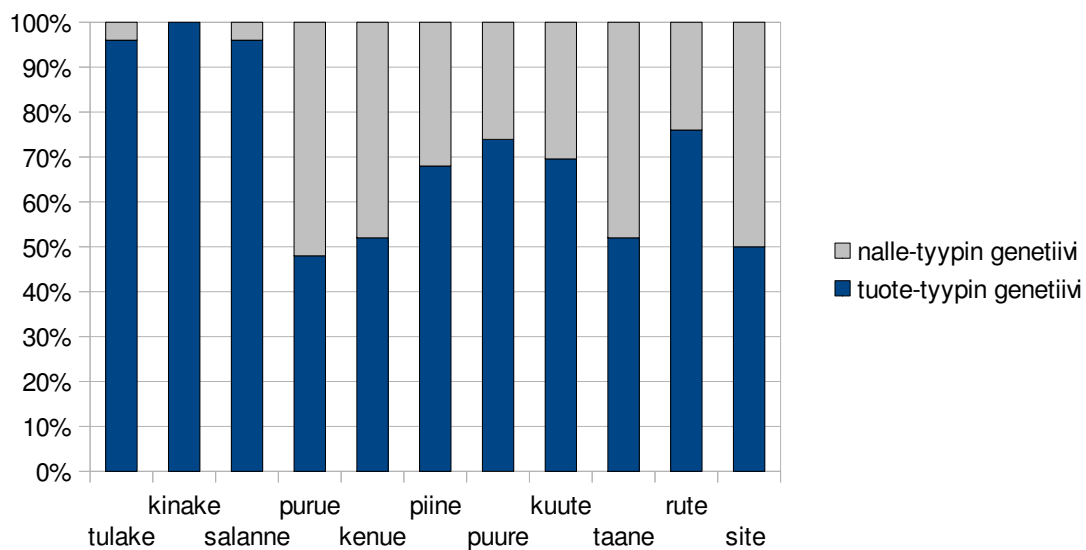
Idiolektitasolla huomattava osa aineiston kaikista *nalle*-tyypin mukaisista esiintymistä löytyy 5 informantilta, jotka eivät kuitenkaan aina ole niitä, jotka jättävät jäännöslopukkeen toteuttamatta samoissa sanoissa. Esimerkiksi sanassa *salanne* 2 informanttia ei tee loppukahdennusta; 2 informanttia myöskin taiputtaa sanan genetiivissä *nalle*-tyypin mukaan. Kuitenkin vain yksi näistä on sama informantti, 2 muusta toinen taiputtaa sanan *nalle*-tyypin mukaan mutta ääntää jäännöslopukkeen, toinen tekee päinvastoin. Tämä on hyvä esimerkki siitä, että epäsanoina käyttäytyminen näyttää olevan melko satunnaista, kun katsoo yksilön tuotoksia aineistossa. Yhteisön tasolla näkyy kuitenkin selviä tendenssejä ja jäännöslopuke ja taivutustyyppi näyttävät olevan yhteydessä toisiinsa.

5.3.4 Epäsanoina taivutus opiskelijoilla

Opiskelijoiden ryhmässä johtimelliset epäsanat käyttäytyvät paljolti samoin kuin työikäisillä (ks. kuvioita 11 ja 12, joissa näkyvät *nalle*- ja *tuote*-tyypin mukaisten esiintymien suhteet partitiivissa ja genetiivissä). *-ke*- ja *-nne*-johdokset taipuvat sekä genetiivissä että partitiivissa *tuote*-tyypin mukaan. Sanoista *salanne* ja *tulake* on genetiivissä 1 *nalle*-tyyppinen esiintymä eri informanteilta, joista toisella jäännöslopuke puuttuu kyseisestä sanasta. *Ue*-johdokset taipuvat partitiivissa *tuote*-tyypin mukaan mutta yllättäen genetiivissä *nalle*-tyyppiä on lähes puolet tapauksista.

Kuvio 11: Epäsanojen taivutus opiskelijoilla partitiivissa.

Kuvio 12: Epäsanojen taivutus opiskelijoilla genetiivissä

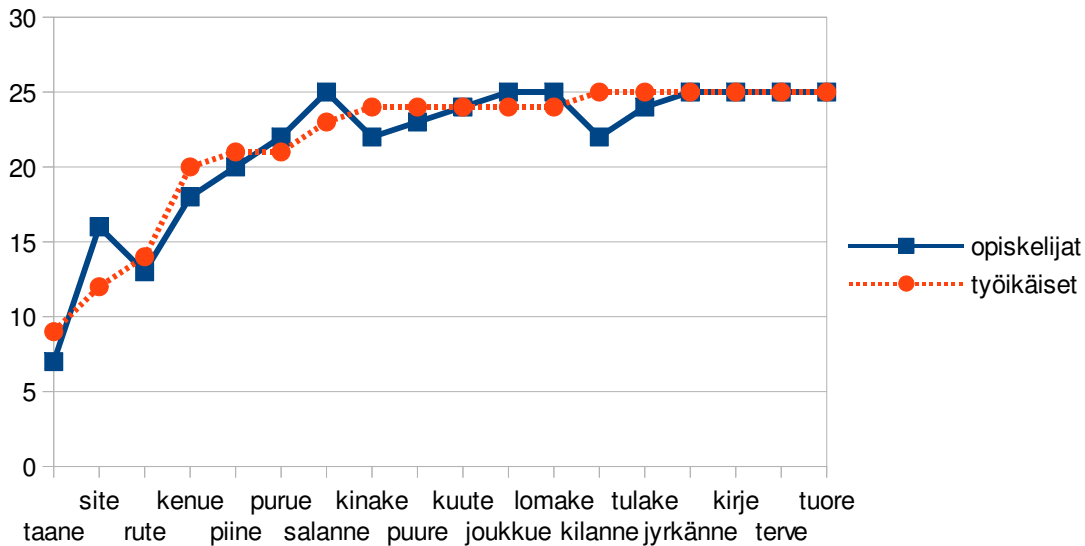
Sanat *puure*, *kuute* ja *piine* taipuvat partitiivissa *tuote*-tyypin mukaan. *nalle*-tyyppisiä esiintymiä on sanoissa *piine* ja *kuute* vain 2, sanassa *puure* ei yhtään. Kuten työikäisil-

läkin myös opiskelijoilla genetiivissä *nalle*-tyypin mukainen taivutus on huomattavasti yleisempää : esiintymiä on 6 sanassa *puure*, 7 sanassa *kuute* ja 8 sanassa *piine*. *rute* on genetiivissä samaa luokkaa, *nalle*-tyypin esiintymiä on 6 mutta partitiivissa huomattavasti enemmän kuin edellisissä, 8. *taane* ja *site* taas erottuvat joukosta, sillä niissä genetiivissä *tuote*- ja *nalle*-tyyppien mukaista taivutusta on suunnilleen yhtä paljon.

Taivutustehtävässä siis erottuvat samat sanat, joissa jäännöslopukkeen toteutumisen todettiin edellä olevan harvinaisinta. *site*, *rute* ja *taane* saavat harvoin loppukahdennuksen, ja niissä *nalle*-tyyppinen taivutus on yleisempää. Tosin esimerkiksi sanassa *taane* jäännöslopuke toteutuu vain 7 informantilla, kun taas *tuote*-tyypin taivutusta on useammalla, eivätkä *nalle*-taivutustyyppiset esiintymät edes osu samoille henkilöille. Sanassa *site* taas jäännöslopuke toteutuu 16:lla mutta *tuote*-tyypin taivutusta on harvemmalla: 15 partitiivissa ja 12 genetiivissä. Näin ollen taivutustyyppi ja jäännöslopukkeen toteutuminen eivät idiolektitasolla täysin osu yksiin, mutta *nalle*-tyypin yleisyys ja jäännöslopukkeen harvinaisuus näyttäisivät tilastollisesti yhteisön pitävän yhtä.

5.3.5 Ryhmien väliset erot e^x -nomineissa

e -nominat näyttäisivät olevan ryhmä, jossa opiskelijoiden työikäisten välillä ei näy jäännöslopukkeen toteutumisessa kovin merkittäviä eroja (ks. kuvaa13, jossa näkyy toteutuneiden jäännöslopukkeiden määrä eri ryhmissä informanttien kokonaismäärästä 25). Epäsana *site* erottuu joukosta luultavasti siksi, että kuten edellä jo todettiin, se on työikäisten ryhmässä tulkittu herkemmin lainasanaksi: opiskelijoilla sanasta on 16 jäännöslopukkeellista esiintymää, työikäisillä 12. Tutkittavien johtimien tapauksessa variaatiota voi nähdä opiskelijoiden ryhmässä hieman enemmän: *ke*-johdoksista jäännöslopukkeetonta varianttia esiintyy työikäisistä vain yhdellä, opiskelijoista taas 4:llä, *nne*-johdoksista työikäisistä 2:lla ja opiskelijoista 3:lla ja *Ue*-johdoksista työikäisistä 8:lla ja opiskelijoista 9:llä. Erot ovat kuitenkin hyvin pieniä, joten jäännöslopukkeen asema tässä ryhmässä vaikuttaa suhteellisen vakaalta.

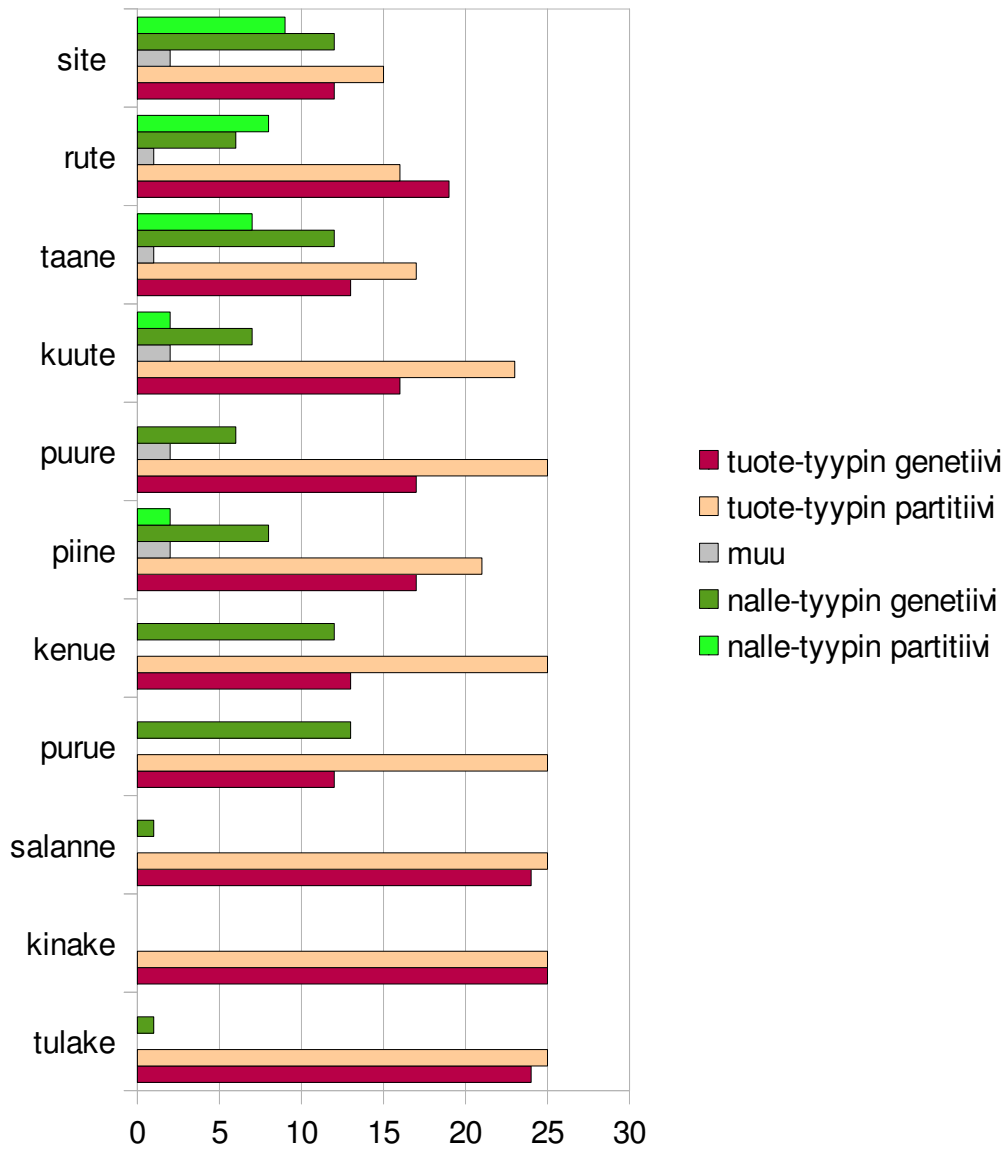

Kuvio 13: Jäännösloputteen toteutuminen *e*-nomineissa työkäisillä ja opiskelijoilla.

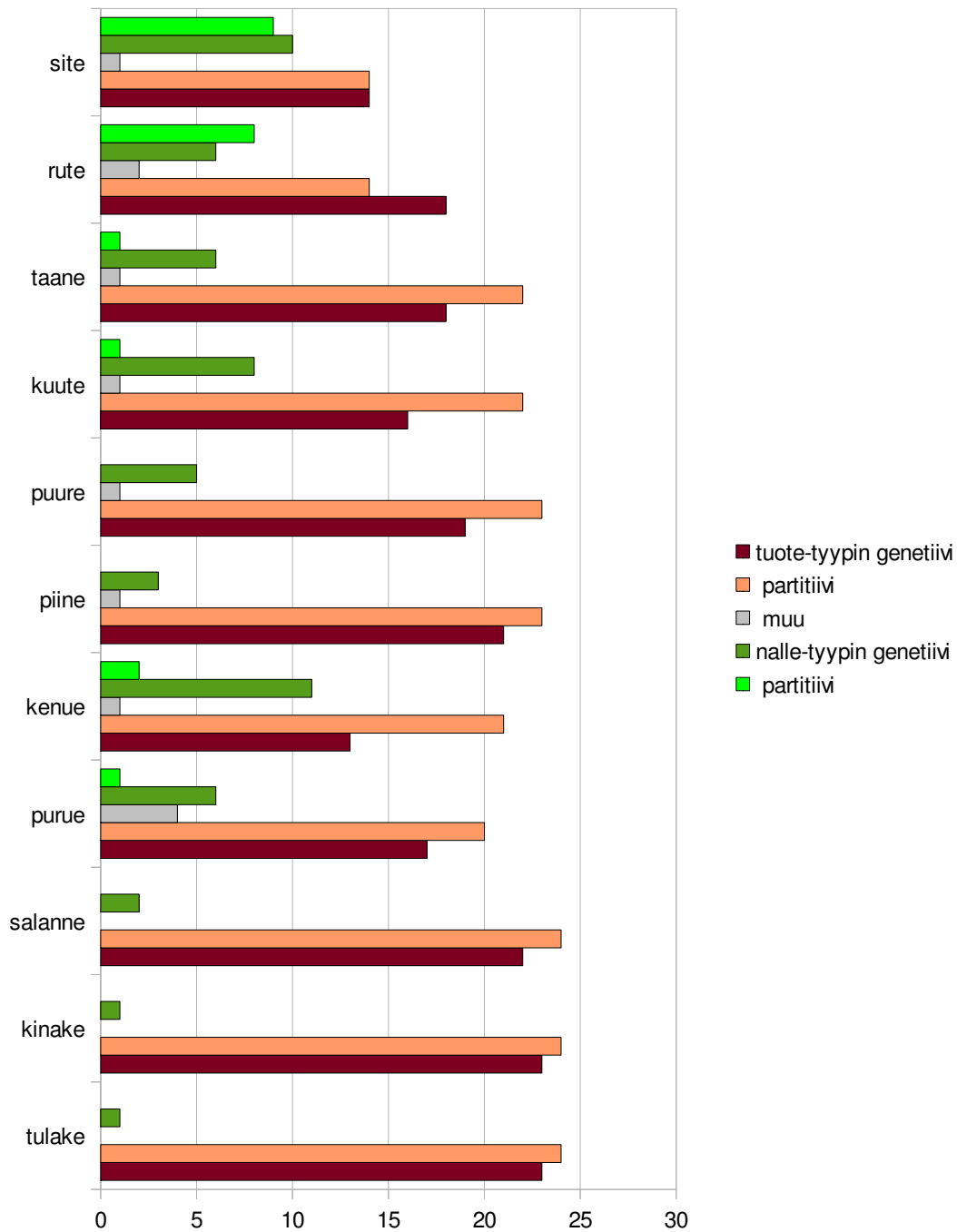
Aineiston perusteella näyttää siltä, että *tuote*-tyypin nomineissa jäännösloputte toteutuu käytännössä aina ja näin lienee jatkossakin, sillä muutoksesta kertovaa variaatiota ei ole juuri havaittavissa, eikä sukupolvien välillä näy merkittäviä eroja. Epäsanojen tarkastelun perusteella jäännösloputte vaikuttaa toteutuvan todennäköisimmin jäännösloputteellisen johtimen yhteydessä, joita ovat mm. *-ke*, *-nne* sekä *-Ue*. Näistä erityisesti kaksi ensimmäistä aiheuttavat loppukahdennuksen lähes aina myös epäsanoina, mutta *-Ue*-johtimesta esiintyy jäännösloputteetta varianttia noin kolmanneksella informanteista. Erityisesti *ke*-johtimen jäännösloputteellisuus lienee vahva siksi, että kyseessä on produktiivi johdin.

Taivutustehtävässä työkäisten ja opiskelijoiden vastaukset kulkevat keskenään melko samoilla linjoilla: sanat, joissa jäännösloputte yleisimmin toteutuu, ovat myös yleisimmin *tuote*-tyyppisiä taivutukseltaan ja sanat, joissa loppukahdennus on harvinaisinta, sijoittuvat herkemmin *nalle*-tyyppiin (ks. kuvioita 15 ja 14, joissa näkyvät *tuote*- ja *nalle*-taivutustyyppien mukaisten sekä muiden esiintymien määrät kokonaismäärästä 25). Ero ikäryhmien välillä näkyy taivutustyyppien suhteissa. Opiskelijoilla *nalle*-tyyppinen taivutus on yleisempää kuin työkäisillä erityisesti genetiivissä. Partitiivissa ei näy kovin suuria eroja. Näin ollen taivutustyyppien valinta ei ole opiskelijoiden ryhmässä yhtä säännönmukaista ja selkeää: saattaa olla, että variaatio kertoo siitä, että taipumus sijoittaa uudet sanat jäännösloputteettomaan *nalle*-tyyppiin on voimistumassa. Kuten aiem-

min on todettu, asiaan varmasti vaikuttavat myös sanahahmoon liittyvät seikat kuten astevaihtelun mahdollisuus, joten kovin pitkälle meneviä päätelmiä ei voine tehdä.

Kuvio 14: Epäsanojen taiputus opiskelijoilla partitiivissa ja genetiivissä. Kuviossa näkyvät taiputustyyppin mukaisten ja muiden esiintymien määrät kokonaismäärästä 25. *tuote*-tyypin mukaisen taiputuksen määrän ilmoittavat sanan kohdalla kaksi alinta palkkia, *nalle*-tyypin mukaisen kaksi ylintä ja muiden keskimäinen palkki.

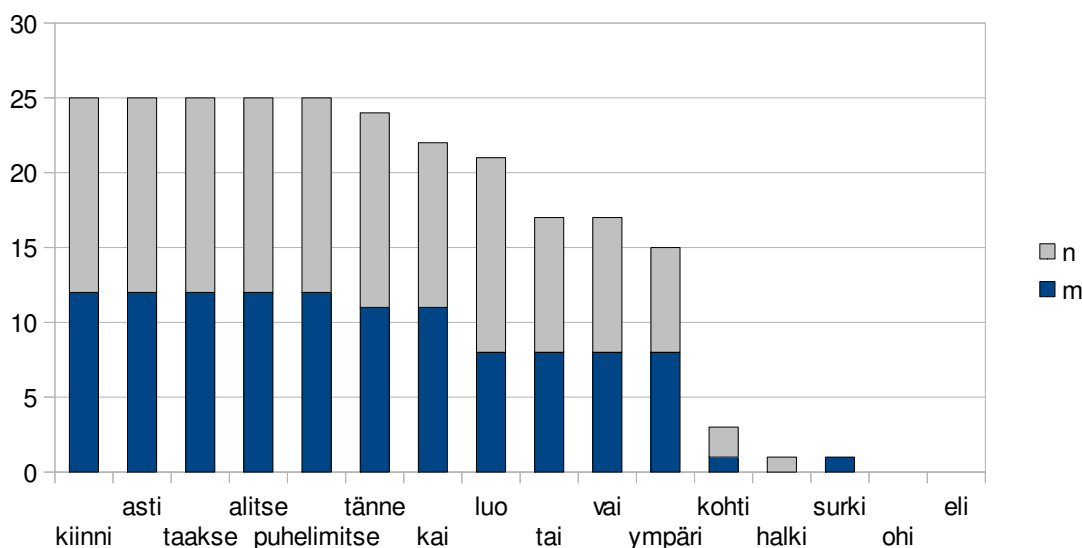
Kuvio 15: Epäsanojen taivutus työikäisillä partitiivissa ja genetiivissä. Kuviossa näkyvät taivutustyyppien mukaisten ja muiden esiintymien määrät kokonaismäärästä 25. *tuote*-tyypin mukaisen taivutuksen määrän ilmoittavat sanan kohdalla kaksi alinta palkkia ja *nalle*-tyypin mukaisen kaksi ylintä ja muiden keskimäinen palkki.

5.4 Jäännöslopukkeen toteutuminen latiiivisissa adverbeissä

Kaikissa tutkimissani latiiivisissa adverbeissä on jäännöslopukkeen toteutuminen mahdollista, mutta kaikissa sanoissa jäännöslopuke ei ole kielihistoriallisesti seurausta k:n kadosta vaan paremminkin analogiasta eri latiiivisten muotojen välillä. Latiiivin päätteitä on useita, kuten luvussa 2.5.2 nähtiin: $k >^x$, $-n$, $-s$ sekä alun perin jäännöslopukkeen $-i$. Latiiivisissa adverbeissä näyttäisi olevan suurinta muutosta jäännöslopukkeen toteutumisessa ikäryhmien välillä.

5.4.1 Latiiiviset adverbit työikäisillä

Työikäisillä edelleen vahvasti jäännöslopukkeellisia adverbejä ovat *kiinni*, *asti*, *taakse*, *alitse*, *puhelimitse* ja *tänne* (ks. kuviota 16, jossa näkyy toteutuneiden jäännöslopukkeiden määrä informanttien kokonaismäärästä 25).

Kuvio 16: Jäännöslopukkeen toteutuminen latiiivisissa adverbeissä työikäisillä.

Kaikki informantit toteuttavat jäännöslopukkeen edellä mainituissa sanoissa, lukuun ottamatta yhtä informanttia, joka ei tee loppukahdennusta sanaan *tänne*. Hän on muutenkin heikko reaalistaaja (jäännöslopukkeellisuusarvo 45). Kyseiset adverbit ovat niitä, joissa kielihistoriallisestikin on vahvimmat perusteet jäännöslopukkeen toteutumiselle. *kiinni* ja *asti* palautuvat k -latiiviin, samoin *alitse* ja *puhelimitse*, joissa on prolatiivin

pääte *-ittsek**. *-nne* ja *-kse* ovat myös jäännösloppukkeelliseksi luokiteltuja päätteitä. Prolatiivin pääte, *-kse* sekä *-nne* esiintyvät monissa eri sanoissa, minkä voikin ajatella tukevan jäännösloppukkeen säilymistä (ks. esim. 21, 22, 23, 24).

(21) taakse, luokse

(22) alitse, editse, ylitse, lävitse

(23) puhelimitse, maitse, meritse, postitse, kirjeitse

(24) tänne, tuonne, sinne, minne, jonne

Hieman harvemmin jäännösloppukkeellinen *luo* on rinnakkaismuoto edellä mainitulle *taakse*-tyypille: *taa - taakse, luo - luokse*. Adverbissa *luo* loppukahdennus on yleistä, mutta osa informanteista ei sitä kuitenkaan tuota: *luo* on jäännösloppukkeellinen 21 informantilla. Variaatiota siis esiintyy.

kai, tai ja *vai* ovat perihämäläisissä murteissa olleet loppukahdenteisia (ks. lukua 2.5.2), mutta työikäisten aineiston perusteella variaation voi nähdä lisääntyneen näissä muodoissa. Sanassa *kai* jäännösloppuke toteutuu 22:lla, sanassa *vai* 17 ja sanassa *tai* 17 informantilla. Nämä eivät kuitenkaan ole aina samoja ihmisiä, ja itse asiassa vain 2 informantilla loppukahdennusta ei esiinny missään sanoista. He ovat muutenkin heikkoja reaalistajia: heidän jäännösloppukkeellisuusarvonsa ovat 45 ja 47. 14 informanttia ääntää jäännösloppukkeen kaikista muodoissa ja lopuilla 9:llä esiintyy sekä loppukahdenteisia että *-kahdentamattomia* muotoja.

Vaikka *kai* vaikuttaa yleisimmin loppukahdenteiselta, on 1 informantti, jolla jäännösloppuke ei siinä toteudu mutta toteutuu sanassa *vai*. Onkin todennäköistä, ettei jäännösloppuke näissä muodoltaan samankaltaisissa sanoissa liity niinkään yhteen tiettyyn sanaan (esim. *kai*) vaan samankaltaiseen sanahahmoon, jossa hieman alle puolet puhujista käyttää loppukahdennusta vapaassa vaihtelussa sen katoedustuksen kanssa. Mikäli informanteilta olisi useampi edustuma samasta sanasta, niiden välillä voisi esiintyä vaihtelua.

i-loppuisista latiiveista *ympäri* on vielä suhteellisen usein jäännösloppukkeellinen: 15 työikäistä informanttia ääntää siinä jäännösloppukkeen. Yleiskielessä ja Pirkanmaan alueen murteissa se on vanhastaan ollut jäännösloppukkeellinen. Yleiskielinen aineisto antoi jo viitteitä siitä, ettei loppukahdennus ole sanassa yhtä yleistä kuin sanoissa *kiinni* ja *asti*, ja näin on myös pirkanmaalaisaineistossa, jossa *ympäri* kuuluu kuitenkin useimmiten jäännösloppukkeellisiin muotoihin.

Edellä mainitut sanat ovat työikäisillä selkeästi useimmiten jäännösloppukkeellisia ja ero seuraavaksi käsiteltäviin muotoihin, sanoihin *kohti*, *halki*, *ohi*, *eli* ja epäsaan *surki*, on suuri: näissä sanoissa ei loppukahdennusta juuri esiinny. Sanassa *kohti* on loppukahdennus 3:lla ja sanassa *halki* 1 informantilla. Sanoista *kohti* ja *halki* ei löydy esiintymiä tarkastamistani murrekirjoista, joten ajallisesta kehityksestä ei sillä perusteella voi sanoa mitään. Molemmat ovat kuitenkin *i*-latiiveja, joten kielihistoriallisesti loppukahdennuksen puuttuminen on odotuksenmukaista, sillä sanasta ei ole kadonnut äännettä, jonka tilalla jäännösloppuke olisi. Kiinnostavaa on, että sanaan *halki* jäännösloppukkeen toteuttava informantti jättää sen toteuttamatta sanoissa *ympäri*, *tai*, *kai*, *ohi* ja *eli*, joista osan pitäisi olla todennäköisemmin jäännösloppukkeellisia kuin *halki*. Tästä esimerkkitapauksesta näkyy, että jäännösloppukkeelliset muodot eivät muodosta yksiselitteistä hierarkiaa, jonka perusteella puhujalla, jolla esiintyy harvinaista muotoa, esiintyisivät automaattisesti myös sitä yleisemmät muodot. Joitakin yleisiä tendenssejä on silti havaittavissa. Niitä esittelen tarkemmin luvussa 5.5.2.

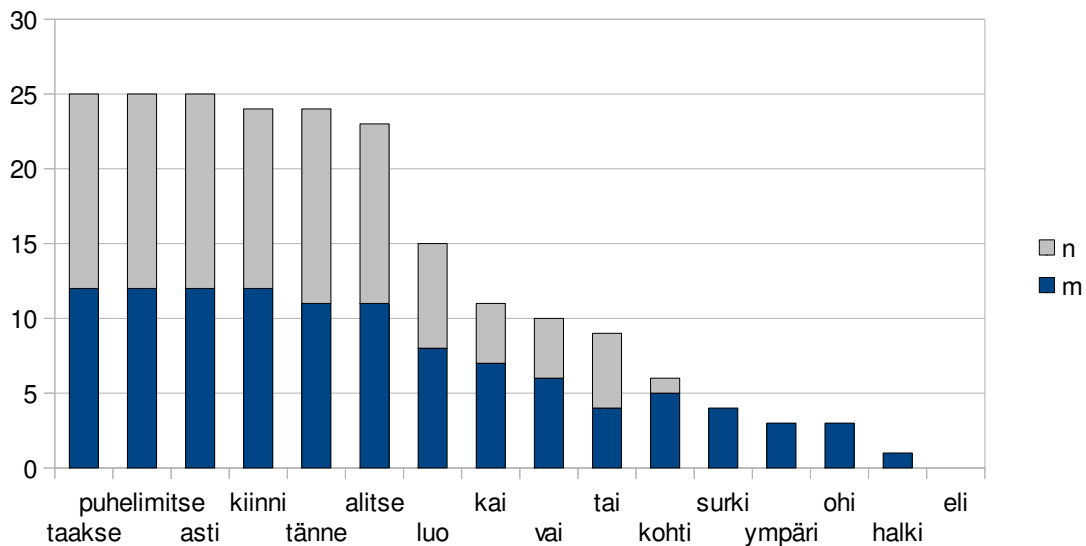
Epäsana *surki* on kiinnostava, sillä siinä 1 informantilla esiintyy loppukahdennus, vaikka kyseessä on epälauseessa esiintyvä tuntematon sana. Opiskelijainformanteilla suorittamani kysely paljastaa, että valtaosa informanteista tulkitsee muodon *i*-latiiviksi, joten loppukahdennusta voi pitää analogian aiheuttamana: *surki* muistuttaa sanoja *kiinni*, *asti* ja *kohti*, joissa loppukahdennusta esiintyy. Informantti, jolla toteutuu jäännösloppuke sanassa *surki*, on joukon vahvin reaalistaja, ja latiivisista adverbeista loppukahdennus esiintyy hänellä kaikissa muissa sanoissa paitsi sanoissa *halki*, *ohi* ja *eli*.

ohi ja *eli* ovat työikäisten aineistossa täysin jäännösloppukkeettomia. Sanan *eli* kohdalla voi havaita tapahtuneen suuren muutoksen, sillä murreaineistossa se on vielä järjestään Pirkanmaalla loppukahdenteinen. Voikin ajatella, että jäännösloppukkeen kadon morfologinen diffuusio etenee sanasta *eli* kohti muotoja, joissa loppukahdennusta vielä esiintyy. Tähän palaan tarkemmin luvussa 5.5.1.

5.4.2 Latiiiset adverbit opiskelijoilla

Opiskelijoiden ryhmässä vahvasti jäännösloppukkeellisia adverbejä ovat *asti*, *kiinni*, *taakse* ja *tänne* sekä prolatiivit *puhelimitse* ja *alitse*. *Taakse*, *asti* ja *puhelimitse* ovat jäännösloppukkeellisia kaikilla informanteilla, *kiinni* ja *tänne* 24:llä ja *alitse* 23 informantilla (ks. kuviota 17, jossa näkyy toteutuneiden jäännösloppukkeiden määrä informanttien kokonaismäärästä 25). Yllättäen prolatiivimuodot *puhelimitse* ja *alitse* eivät käyttäydy keskenään aivan samalla tavalla. Molemmissa jäännösloppukkeen toteutuminen on to-

sin hyvin yleistä, mutta 1 informantti jättää jäännöslopukkeen pois toisesta muodosta. Kyseessä on sama henkilö, joka ei tee loppukahdennusta myöskään sanaan *tänne*. Hän on kaiken kaikkiaan heikko reaalistaja (44). Informantilla, joka jättää jäännöslopukkeen pois sanasta *kiinni*, on myös sama jäännöslopukkeellisuusarvo, 44, eli joukon toiseksi pienin. Joissakin idiolekteissa jäännöslopuke siis näyttäisi puuttuvan myös näistä yleisesti jäännöslopukkeellisista sanoista (ks. tarkemmin lukua 5.5.2).

Kuvio 17: Jäännöslopukkeen toteutuminen latiiivisissa adverbeissa opiskelijoilla

Adverbi *luo* on jäännöslopukkeellinen 15:lla opiskelijoista. Tässä näkyy selkeä ero sen *-kse*-loppuiseen rinnakkaismuotoon, jota tässä aineistossa edustaa *taakse*. Loppukahdennus sanassa *luo* ei näyttäisi olevan selkeästi yhteydessä muuten yleiseen jäännöslopukkeen reaalistamiseen: sekä heikot että vahvat reaalistajat toteuttavat sanassa jäännöslopukkeen. Tosin ne, joilta jäännöslopuke puuttuu, sijoittuvat jäännöslopukkeellisuusarvoltaan ryhmän keskivaiheille, ja aivan vahvimmat reaalistajat tuottavat jäännöslopukkeen myös tähän muotoon.

Loput tutkituista muodoista ovat jäännöslopukkeellisia alle 50 %:lla informanteista. *kai*, *tai* ja *vai* varioivat opiskelijoidenkin vastauksissa jäännöslopukkeen toteutumisen suhteen: *kai* on jäännöslopukkeellinen 11 informantilla, *vai* 10:llä ja *tai* 9:llä. Kaikki sanoista ovat 10 informantilla jäännöslopukkeettomia, kun taas 6 informantilla esiintyy loppukahdennus kaikissa sanoista. Lopuista informanteista 3:lla on loppukahdennus 2

sanoista ja 6 vain yhteen. Näin ollen 9 informantin puheessa jäännöslopukkeeton ja jäännöslopukkeellinen variantti vaikuttaisivat olevan vapaassa vaihtelussa ja varovasti voisi myös päätellä, että jäännöslopukkeeton variantti saattaisi olla yleistymässä. Selkeästi jäännöslopukkeen säilyttämisen kannalla *kai*-tyypin sanoissa ovat ne 5 informanttia, jotka ovat joukon vahvimmat reaalistajat (jäännöslopukkeellisuusarvo 51–55). Heidän joukossaan on sekä miehiä naisia.

Jäännöslopukkeen toteutuminen on harvinaista (alle 6 informanttia) adverbeissa *kohti*, *ympäri*, *ohi*, *halki* ja *eli* sekä epäsanassa *surki*. Huomattavaa on, että loppukahdennus näyttäisi näissä sanoissa olevan miesten puheeseen liittyvä piirre. Sana *kohti* on jäännöslopukkeellinen 6 informantilla, joista vain 1 on nainen, ja *ympäri* ja *ohi* ovat jäännöslopukkeellisia 3 miehellä, *surki* 4 miehellä sekä *halki* 1 miehellä. *eli*-sanasta jäännöslopuke puuttuu aineistossa kokonaan.

Jäännöslopuketta esiintyy edellä mainituissa harvinaisissa sanoissa yhteensä 9 informantilla, joista vain 1 on nainen. Suuri osa heistä on vahvoja reaalistajia: 6 heistä on aineiston 7 vahvimman reaalistajan joukossa. Kuten jo edellä on tullut esiin, jäännöslopukkeen toteutuminen ei kuitenkaan ole johdonmukaista: informantit eivät toteuta jäännöslopuketta järjestään kaikkiin harvinaisiin latiiveihin. Naisinformantilla jäännöslopukkeellinen on harvinaisista ainoastaan sana *kohti* ja lisäksi yleisemmin jäännöslopukkeelliset *i*-latiivit. Miesten joukosta erottuu vahva reaalistaja, jolla kaikki tutkitut *i*-latiivit lukuun ottamatta *kai*-tyyppiä ovat jäännöslopukkeellisia. Seuraavaksi yleisintä loppukahdennus on informantilla, jolla vain *ohi* ja *halki* ovat jäännöslopukkeettomia. Lopuilla informanteilla loppukahdennusta esiintyy 1–2 harvinaisessa latiiivissa ja lisäksi voi olla variaatiota tai jäännöslopukkeen puuttumista *kai*-tyypissä.

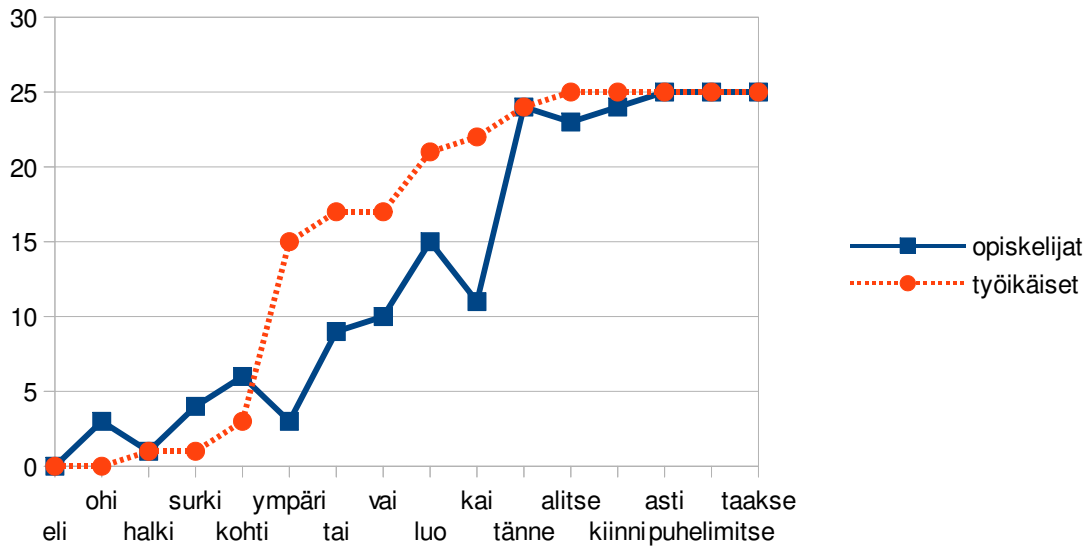
Ainoa informantti, jolla toteutuu loppukahdennus sanassa *halki*, ääntää sen myös sanoihin *kohti*, *ympäri* ja *ohi* sekä muihin aineiston latiiveihin, mutta hänellä yllättäen sanat *kai*, *tai* ja *vai* ovat kaikki jäännöslopukkeettomia; kyse on siis edellä mainitusta vahvasta reaalistajasta (51). Myös adverbien *kohti* ja *ympäri* kohdalla on variaatiota. 2 informanttia, jotka hekin ovat vahvoja reaalistajia (51, 55), ääntää jäännöslopukkeen molemmissa sanoissa, mutta *kohti* on jäännöslopukkeellinen myös sellaisen informantin puheessa, jolla jäännöslopuke ei toteudu sanoissa *ohi*, *ympäri*, *halki* ja *luo* ja jolla *kai*-tyypissä on variaatiota. *ympäri* taas saa loppukahdennuksen 1 informantilla, joka ei sitä tee sanaan *kohti* ja muistakin latiiveista vain harvoihin. Vaikka latiivit siis vaikuttavat yhteisötasolla asettuvan yleisyysjärjestykseen jäännöslopukkeen toteutumisen suhteen, yksilötasolla tilanne on paljon monisyisempi. Joidenkin yksilöiden puheessa hierarkia tosin näyttää toteutuvan: 2 vahvalla reaalistajalla esiintyy loppukahdennus

sanassa *kohti* mutta ei sitä harvinaisempiin sanoihin.

Yllättäen epäsanana *surki* on 4 informantin puheessa saanut loppukahdennuksen, mikä on useammin kuin sanoissa *ympäri*, *ohi*, *halki* ja *eli*. Sanan *surki* jäännösloppukkeellisuus on opiskelijoiden ryhmässä aina yhteydessä muidenkin harvinaisten latiiivien jäännösloppukkeellisuuteen. Epäsanaan *surki* tuottaa loppukahdennuksen edellä mainittu vahva reaalistaja, jolla siis kaikki harvinaiset latiiivit ovat jäännösloppukkeellisia. Lopuilla 3 informantilla jokin muu harvinainen latiiivi on epäsanana *surki* lisäksi jäännösloppukkeellinen (*kohti*, *ympäri* tai *ohi*) sekä tietenkin muodot *kiinni* ja *asti*, jolloin loppukahdennuksen sanassa *surki* voi tulkita olevan analogiaa *i*-latiiveista. Analogian vahvuus on kuitenkin kiinnostavaa, sillä nämäkään informantit eivät tuota loppukahdennusta jokaiseen *i*-loppuiseen latiiiviin. Vaikka jäännösloppuke näyttää yhteisön tasolla toteutuvan vain harvoissa *i*-latiiveissa, sanan *surki* tapaus osoittaa, että joidenkin puhujien kielitajussa jäännösloppuke kuuluu latiiivin päätteeseen.

5.4.3 Ryhmien väliset erot latiiivisissa adverbeissa

Latiiviset adverbit ovat ryhmä, jossa voi kiistatta sanoa näkyvän merkkejä ajallisesta muutoksesta jäännösloppukkeen toteutumisen yleisyydessä. Tutkitut *e*-loppuiset latiiivit samoin kuin *kiinni* ja *asti* ovat sekä opiskelijoilla että työikäisillä lähes aina jäännösloppukkeellisia, eikä variaatiota juuri ole. Loput *i*-latiivit ja *luo* sen sijaan ovat kiinnostavia. (Ks. kuviota 18, jossa näkyy toteutuneiden jäännösloppukkeiden määrä eri ryhmässä informanttien kokonaismäärästä 25.)

Kuvio 18: Jäännösloppukkeen toteutuminen lativisissa adverbeissa työkäisillä ja opiskelijoilla.

kai-tyypin sanat ovat työkäisten ryhmässä suurimmalla osalla informanteista loppukahdenteisia: *kai* 23:lla, *tai* ja *vai* 17:lla. Myös vanhassa murreaineistossa näissä sanoista on loppukahdenteisia esiintymiä. Opiskelijoiden ryhmässä jäännösloppukkeen toteutuminen on kuitenkin huomattavasti harvinaisempaa: sanassa *kai* jäännösloppuke toteutuu edelleen yleisimmin, mutta vain 11 informantilla, sanassa *vai* 10 ja *tai* 9 informantilla. Ero on merkittävä ja kertoo selkeästi loppukahdennuksen vähenemisestä kyseisessä muotoryhmässä. Voinee siis olettaa, että loppukahdennus käy tulevaisuudessa edelleen harvinaisemmaksi sanoissa *kai*, *tai* ja *vai*.

luo on työkäisillä myös useimmiten jäännösloppukkeellinen (21 informantilla), mutta opiskelijoilla jonkin verran harvemmin (15 informantilla). Tässäkin voi nähdä, että jäännösloppukkeen toteuttaminen sanassa on vähenemään päin. Jäännösloppukkeellinen muoto on edelleen yleisempi variantti mutta variaation lisääntymistä voinee pitää merkkinä alkavasta muutoksesta.

Huomattavan suuri muutos näkyy sanassa *ympäri*, joka on jäännösloppukkeellinen työkäisistä 15:llä mutta opiskelijoista vain 3:lla. Työkäisten ryhmässä siis yli 50 %:lla puhujista esiintyy sanassa loppukahdennus, mutta opiskelijoilla sana on käytännössä jäännösloppukkeeton. Jäännösloppukkeen katoamisprosessi on siis useimmilla yksilöillä jo tullut päätökseensä, joskin joitakin idiolektejä löytyy, jotka ovat vielä vanhalla kan-

nalla. Adverbi *ympäri* näyttäisi siis siirtyneen harvoin jäännösloppukkeellisten muotojen joukkoon, kun taas työikäisten ryhmässä sen voi katsoa olevan jäännösloppukkeellinen *i*-latiivi adverbien *kiinni* ja *asti* tapaan. Jos kyseistä tapausta voi pitää malliesimerkinä kehityksen suunnasta, voisi kuvitella, että *luo* saattaa kokea melko piankin samanlaisen kohtalon.

Sanoissa *kohti*, *ohi* ja *surki* loppukahdenteisia esiintymiä on opiskelijoiden ryhmässä yllättäen hieman enemmän kuin työikäisillä, joskin kyse on alle 6 informantin arvoista, joten pitkälle meneviä päätelmiä ei voine tehdä. Huomattavaa kuitenkin on, että opiskelijoilla loppukahdennus kuuluu näissä muodoissa, kuten myös sanassa *halki*, ainoastaan miesten puheeseen. Kaikki näistä sanoista ovat hyvin harvoin loppukahdenteisia molemmissa ryhmissä, mutta variaatio näyttäisi nuoremmalla sukupolvella kadonneen naisten puheesta. On esitetty, että miehet säilyttäisivät puheessaan helpommin murteellisia muotoja esim. toiselle paikkakunnalle muuttaessaan, kun taas naiset herkemmin siistisivät puhettaan yleiskieliseksi (Mantila 2004). Tämän olettamuksen perusteella tuntuisi luonnolliselta, että jäännösloppukkeelliset muodot olisivat yleisempiä juuri miesten puheessa. Toisaalta kyse on morfofonologisesta ilmiöstä, jota on hyvin hankala tietoisesti kontrolloida, mutta kuten luvussa 2.6 todettiin, sosiaalinen kielenmuutos voi olla myös tiedostamatonta. Pitäisin näin ollen jäännösloppukkeen esiintymistä kyseisissä adverbeissa vain miesinformanteilla merkinä mahdollisesti käynnissä olevasta katoamisprosessista, joka näyttäisi etenevän niin, että harvinainen piirre esiintyy enää tietyn ryhmän, ts. miesten puheessa. Hypoteesin varmentamiseksi tarvittaisiin kuitenkin enemmän esiintymiä juuri näistä sanoista.

Sanoissa *eli* ja *halki* ei ole eroa työikäisten ja opiskelijoiden välillä. Aineiston perusteella voi sanoa, että loppukahdennus on täysin kadonnut sanasta *eli*, sillä kummassakaan ryhmässä siitä ei löydy yhtään loppukahdenteista esiintymää. Sanassa *halki* pienenpienä variaatiota on edelleen, joten loppukahdennuksen mahdollisuus näyttäisi säilyvän edelleen. Harvinaisesti loppukahdenteisten muotojen kohdalla näyttäisi pätevän se hypoteesi, että kielenmuutos etenee S-käyrän mukaisesti: kun katoamisprosessi on aivan alussa tai lopussa muutosnopeus on kaikkein hitain. Niinpä onkin odotuksen mukaista, että hyvin yleisesti jäännösloppukkeelliset ja hyvin harvoin jäännösloppukkeelliset muodot ovat niitä, joissa on tapahtunut vähiten muutosta ikäryhmien välillä. Itse asiassa latiivisten adverbien kohdalla suurinta muutosta on tapahtunut juuri niissä muodoissa, jotka vaikuttavat olevan jäännösloppukkeen toteutumisen yleisyyden suhteen S-käyrän keskivaiheilla.

5.5 Jäännöslopukkeen muutosprosessi idiolekteissa ja muotoryhmissä

5.5.1 Morfologinen diffuusio

Morfologisen diffuusion mallissa kielenmuutoksen oletetaan etenevän muotoryhmittäin sen sijaan, että se leviäisi samaa tahtia kaikissa äänneympäristössä. Mallin mukaan innovaatiot etenevät tyypillisesti morfeemista toiseen. Muutosta ja variaatiota tarkasteltaessa on kuitenkin syytä pitää mielessä, että vanhoissakin murteissa on ollut variaatiota ja näennäisaikamenetelmä jättää osin huomiotta pysyvän variaation mahdollisuuden. (Ks. lukua 2.6, Kurki 2005: 26–27 ja Mielikäinen 1995).

Edellisissä luvuissa on huomattu, että sukupolvittainen muutos jäännöslopukkeen käytössä keskittyy tiettyihin sanoihin tai muotoryhmiin. Niissä muotoryhmissä, joissa työikäisten ryhmän kanta jäännöslopukkeen käyttöön on selvä, eli kaikilla informanteilla järjestään joko esiintyy tai ei esiinny jäännöslopuketta, myös opiskelijoiden ryhmä on samalla kannalla. On erotettavissa kolme tapausta: muotoryhmät, joissa jäännöslopuke aina toteutuu eli muutosta ei ole havaittavissa, kuten vaikkapa *sti*-adverbeissä, muotoryhmät joista jäännöslopuke on kadonnut jo aiemmin, eli kyseessä on toteutunut muutos kuten sanassa *eli*, tai muotoryhmät, joissa jäännöslopuketta ei ole alun perin ollutkaan kuten sanassa *halki*. Sen sijaan sellaisissa muotoryhmissä, joissa työikäisillä sekä loppukahdenteisen että kahdentamattoman variantin osuus on merkittävä (esimerkiksi komitatiivissa), opiskelijoiden vastaukset usein eroavat työikäisten vastauksista. Näissä muotoryhmissä on siis havaittavissa käynnissä olevaa muutosta, joka on 20 vuodessa silmin nähden edennyt. Voidaankin todeta, että morfologisen diffuusion malli näyttäisi sopivan jäännöslopukkeen muutoksen kuvaamiseen, sillä jäännöslopuke ei suinkaan katoa samanaikaisesti kaikista esiintymisympäristöistään, vaan muutos näyttäisi keskittyvän tiettyihin ryhmiin. Havainnollistan morfologisen diffuusion etenemistä jäännöslopukkeen kohdalla taulukossa 12, jossa muotoryhmät on jaoteltu sen mukaan, kuinka yleistä jäännöslopukkeen toteutuminen niissä on.

Taulukko 12: Jäännösloppukkeen asema eri muotoryhmissä.

Vahva	Muuttuva	Heikko
<i>sti</i> -adverbit	<i>kai, tai, vai, luo</i> ja <i>ympäri</i>	konditionaali
allatiivi	<i>ti-</i> ja <i>liti-</i> adverbit	<i>eli</i>
<i>nsa</i> -possessiivisuffiksi	komitatiivi	<i>ohi, halki, kohti</i>
verbien kieltomuodot		
A-infinitiivi		
y. 2. p. imperatiivi		
e^x -nominit		

Jäännösloppukkeen asema on vahva eikä muutosta juuri ole havaittavissa seuraavissa muotoryhmissä: *sti*-adverbit, e^x -nominit, allatiivi, *nsa*-possessiivisuffiksi sekä verbimuodoista aktiivin ja potentiaalin preesensin kieltomuodot, y. 2. p. imperatiivi ja A-infinitiivi. Kun tarkastelee vain näitä ryhmiä, jäännösloppukkeen katoaminen tuntuu hyvin kaukaiselta ajatukselta. Niinpä kadon diffuusio eteneekin näihin ryhmiin todennäköisesti viimeisten joukossa, jos koskaan.

Kuten jo edellä mainitsin, on kuitenkin myös muotoja, joissa katoprosessi on jo edennyt täysin tai lähes päätepisteeseensä. Ne ovat siis niitä, joista kadon diffuusio on todennäköisesti lähtenyt liikkeelle. Konditionaalissa esiintyy loppukahdennusta alle 3 informantilla sekä opiskelijoiden että työikäisten ryhmässä, vaikka vanhojen murteiden perusteella se on ollut Pirkanmaalla loppukahdenteinen. Katoprosessi on siis lähes lopussa, ja onkin odotuksenmukaista, että vähäinen loppukahdennusedustus konditionaalissa säilyy vielä jonkin aikaa, sillä muutosnopeudessa ollaan aivan S-käyrän lopussa, jossa muutos on kaikkein hitainta. Samankaltainen tilanne on osassa lativisia adverbejä (*ohi, halki, kohti*), joiden jäännösloppukkeellisuus tosin on lähinnä peräisin analogiasta eikä niinkään kielihistoriallisesta $k:n$ kadosta, kuten edellä on todettu. Niinpä ne eivät missään vaiheessa ole olleet järjestään loppukahdenteisia. Ei siis välttämättä voi puhua muutoksesta, mutta kyseisissä sanoissa loppukahdennusta esiintyy hyvin vähän kummassakin informanttiryhmässä. Selkeänä voi sen sijaan pitää sanassa *eli* tapahtunutta muutosta. Sana on kirjallisuudessa ja murreaineistossa jäännösloppukkeellinen, mutta kummassakaan informanttiryhmässä siitä ei ole yhtään jäännösloppukkeellista esiintymää. Katoprosessi on sanassa ollut hyvin nopea, sillä edes satunnaista loppukahdennusta ei enää näytä olevan jäljellä. Jäännösloppukkeen kato on siis täysin toteutunut.

Edellä mainituista muodoista jäännösloppukkeen kato on edennyt osaan muista lativista ja komitatiiviin. Työikäisiin verrattuna opiskelijoista 50 prosenttia vähemmän ääntää jäännösloppukkeen komitatiivissa. Muutos on siis ollut vauhdikasta ja sen voi-

kin olettaa hidastuvan, sillä opiskelijoista komitatiivi on jäännösloppukkeellinen 5:llä, eli luultavasti lähestytään S-käyrän loppua (muutosnopeudesta ja S-käyrästä katso tarkemmin lukua 2.6). Latiiveissa muutoksessa ovat *kai*, *tai*, *vai*, *luo* ja *ympäri*. Kuten edellisessä luvussa todettiin, niissä loppukahdenteinen ja kahdentamaton muoto ovat jo työikäisillä vaihtelussa ja opiskelijoiden ryhmässä kahdentamattoman variantin osuus on lisääntynyt merkittävästi. Muutos jatkunee nopeana muissa sanoissa paitsi sanassa *ympäri*, josta jäännösloppuke on opiskelijoiden ryhmässä jo lähes kadonnut. Yleiskiellisen aineiston perusteella tähän ryhmään voisi liittää myös *ti-* ja *liti-*päätteiset adverbit (*kaiketi*, *paljolti*), jotka kirjallisuudessa mainitaan jäännösloppukkeellisiksi mutta jotka aineistossa saavat loppukahdennuksen vain noin kolmanneksella puhujista. Kyseiset muodot ovat siis todennäköisesti niitä, joissa muutosta on tapahtumassa, sillä variaatiota on paljon.

Kiinnostavaa on, että jäännösloppuke ei ole kaikissa muodoissa ainoastaan vähenevässä vaan TU-partisiipissa loppukahdennuksen määrä on selkeästi lisääntynyt opiskelijoilla verrattuna työikäisiin. Syynä voi olla se, että TU-partisiippi vertautuu opiskelijoiden kielitajussa NUT-partisiippiin, joka puhekielessä esiintyy useimmiten niin, että loppu-*t* on assimiloitunut seuraavan sanan konsonanttiin aivan kuten vanhastaan jäännösloppukkeelliset muodot. Näin ollen jäännösloppukkeen syntyyn verrattavaa kehitystä on nähtävissä nykykielessä uusissa muotoryhmissä kuten NUT-partisiippi, mikä saattaa analogian avulla palauttaa joitakin harvoin jäännösloppukkeellisia muotoja ikään kuin kehityksessä taaksepäin eli yleisempään jäännösloppukkeen toteutumiseen.

5.5.2 Loppukahdentajaprofiilit

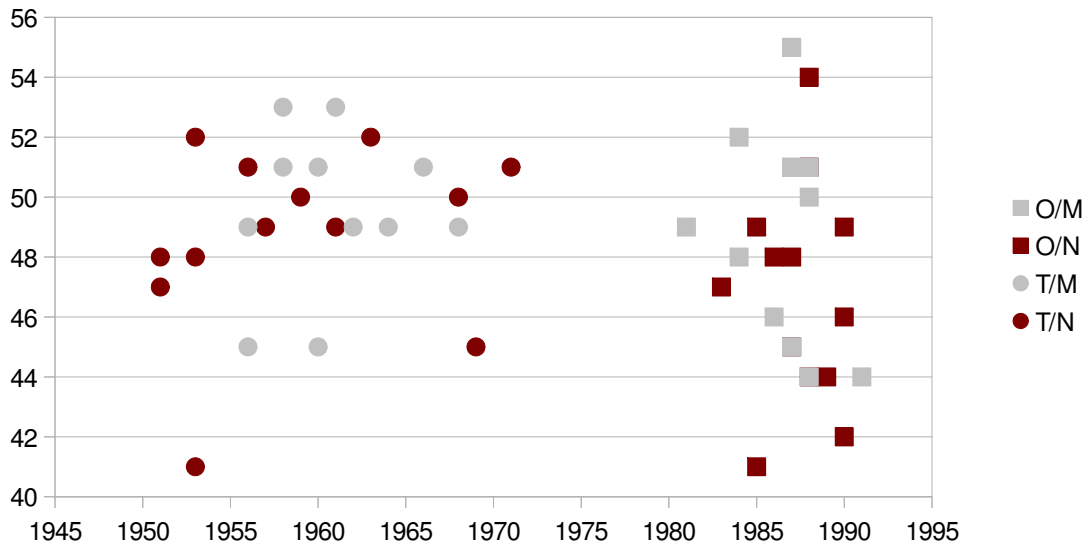
Lopuksi tarkastelen aineistoa idiolektien valossa luokitellen informanteja puhujatyyppeihin. Tätä lähestymistapaa ovat käyttäneet myös mm. Liisa Mustanoja (2011: 348–370), joka luokitteli Tampereen puhekielen puhujat murteen tai yleiskielen stabiiliuden tai labiiliuden perusteella, sekä Pirkko Nuolijärvi (1986), joka myöskin erotteli Helsinkiin muuttaneiden aineistostaan neljä erityyppistä puhujaa.

Tutkitut muotoryhmät näyttävät yhteisössä asettuvan tiettyyn järjestykseen loppukahdennuksen yleisyyden suhteen, mutta idiolektitasolla jäännösloppukkeen toteutuminen ei välttämättä noudata edellä mainittua diffusiojärjestystä. Molemmat ääripäät, ts. yleisesti ja hyvin harvoin jäännösloppukkeelliset muodot, ovat luonnollisesti idiolektheissakin enemmistön mukaisia, mutta keskivaiheilta eli muodoista, joissa jäännösloppuke toteutuu suunnilleen osalla informanteista muttei kaikilla, löytyy idiolektitasolla

hyvin paljon variaatiota. Aineistoa laadullisesti tarkasteltaessa näyttää, että vaihtelu on paljolti satunnaista ja yksilöitä yhdistäviä tendenssejä on vaikea havaita, lukuun ottamatta sellaisia ilmeisiä piirteitä, kuin että sanat *kai*, *tai* ja *vai* ovat usein samalla informantilla jäännösloputukkeellisia, ja siinäkin on paljon vaihtelua kuten edellä on todettu. Näin ollen toimivin tapa idiolektien luokitteluun on tarkastella informantin tuottamien jäännösloputukkeiden summaa (ks. kuviota 19).

Kuvio 19 havainnollistaa, että informanttien välillä on melko suuria eroja siinä, kuinka moneen tutkituista muodoista (kokonaismäärästä 61) he toteuttavat jäännösloputukkeen. Kun ottaa huomioon, että opiskelijoilla ja työikäisillä kaikista muodoista vain 34 on sellaisia, joissa kaikilla informanteilla ei ole loppukahdennusta eli variaatiota esiintyy⁶, erot ryhmän heikoimman (summa 41 molemmissa ryhmissä) ja vahvimman reaalistajan (opiskelija 55, työikäinen 53) välillä vaikuttavat sitäkin suuremmilta. Heikoimmilla reaalistajilla on jäännösloputuke vain 7 sellaisessa muodossa, joissa ryhmissä on variaatiota ja vahvimmillä lähes kaikissa.

⁶Yllättäen luku on siis sama molemmissa ryhmissä, vaikka jäännösloputukkeiden summa vaihtelee opiskelijoiden ryhmässä enemmän.

Kuvio 19: Informantin tuottamien jäännöslopukkeiden summa suhteessa ikään. Informantin jäännöslopukkeellisuusarvo eli hänen tuottamiensa jäännöslopukkeiden summa on sijoitettu koordinaatistoon suhteessa hänen syntymävuoteensa. Yksi piste kuvaa yhtä informanttia. Työikäisten ryhmän tulokset ovat koordinaatistossa vasemmalla ja opiskelijoiden oikealla. X-akseli kertoo jäännöslopukkeiden summan, eli mitä ylempänä piste on, sitä enemmän informantilla esiintyy jäännöslopuketta, ja Y-akseli kertoo informantin syntymävuoden.

Informanttien välisiä eroja havainnollistaakseni vertailen vielä vahvimman ja heikoimman reaalistajan jäännöslopukkeellisia esiintymiä keskenään kummassakin ryhmässä. Työikäisillä selkein ero heikoimman (jäännöslopukkeiden summa 41) ja vahvimpien reaalistajien (2 informanttia, joilla summa 53) välillä tulee siitä, että heikoimmalla reaalistajalla ei esiinny jäännöslopuketta suurimmassa osassa *e*-loppuisista epäsanoinsta ja *i*-adverbeissa mm. *ympäri*, *vai*, *kohti* ja *tai*, joissa se taas vahvimmillä reaalistajilla esiintyy. Yllättäen komitatiivi on kaikilla jäännöslopukkeeton. TU-partisiipissa ei kellään näistä informanteista ole loppukahdennusta, mutta sanassa *raamattu* esiintyy loppukahdennus vahvimmillä reaalistajilla. Kiinnostavia ovat imperatiivin m. 2. p., jossa heikoin reaalistaja ja vain toinen vahvimmistä reaalistajista ääntävät jäännöslopukkeen, sekä konditionaali, jossa jäännöslopuke toteutuu heikoimmalla reaalistajalla mutta ei kummallakaan vahvimmistä.

Opiskelijoiden ryhmässä heikoimmalla reaalistajalla (jäännöslopukkeiden summa 41) ei myöskään esiinny loppukahdennusta suuressa osassa *i*-adverbejä ja *e*-loppuisia

epäsanoja, kun taas vahvimalla (jäännöslopukkeiden summa 55) esiintyy. Vahvim-
malla reaalistajalla puuttuu loppukahdennus vain sanoista *halki*, *ohi*, *eli*, *rute*, *taane* ja
konditionaalista.

Ikäryhmien välillä voi havaita eron sekä jäännöslopukkeiden määrän keskiarvossa et-
tä hajonnan määrässä ryhmän sisällä. Työikäisten ryhmässä jäännöslopukkeiden sum-
mien keskiarvo on n. 49 ja opiskelijoiden ryhmässä 47,5 eli aavistuksen alhaisempi. Eroa
kaventaa se, että opiskelijoiden ryhmässä TU-partisiippi ja imperatiivin m. 2. p. ovat
useammin jäännöslopukkeellisia kuin työikäisillä. Mikäli nämä muodot jätettäisiin las-
kuista pois, keskiarvojen ero olisi jonkin verran suurempi. Näin ollen voi sanoa, että
pienää laskua loppukahdennuksen määrässä on havaittavissa jäännöslopukkeiden mää-
rässä. Paremmen ikäryhmien eroa havainnollistaa kuitenkin ryhmän sisällä havaittava
variaatio, joka käy selkeästi ilmi kuviosta 19. Opiskelijoiden pisteet sijoittuvat koordi-
naatistossa kaiken kaikkiaan hieman alemmaksi kuin työikäisten, mutta ennen kaikkea
ne ovat levittäytyneet pystysuunnassa laajemmalle alueelle. Kuviosta näkyy selvästi,
että yhtä heikkoa reaalistajaa lukuun ottamatta työikäisten ryhmän pisteet sijoittuvat
melko kapealle välille 45–53, kun taas opiskelijoiden ryhmästä on vaikeampi erottaa sel-
västi poikkeavaa yksilöä vaan summat sijoittuvat välille 41–55. Pitäisin tätä variaation
lisääntymistä merkinä potentiaalisesta muutoksesta, jota on havaittu myös aiemmissa
lukuissa.

Kuten sanottu, aineistosta ei juuri erotu selkeitä riippuvuussuhteita eri jäännöslo-
pukkeellisten tai -lopukkeettomien muotojen välillä. Aineiston perusteella ei ole mahdol-
lista ennustaa tarkasti, mitkä muodot ovat jäännöslopukkeellisia henkilöllä, jolla jään-
nöslopuke esiintyy 41 muodossa, tai sanassa *surki*. Yksi yllättävä piirre on kuitenkin ha-
vaittavissa: sanat *kai*, *tai*, *vai* ja *luo* ovat usein jäännöslopukkeellisia samalla henkilöllä,
kun taas silloin TU-partisiippi on huomattavan usein jäännöslopukkeeton. Erityisesti
opiskelijoiden ryhmässä on nähtävissä, että niillä kaikilla niillä, joilla TU-partisiippi
on jäännöslopukkeeton, *luo* on jäännöslopukkeellinen ja vastaavasti suurimmalla osalla
niistä, joilla TU-partisiippi on jäännöslopukkeellinen, *luo* on jäännöslopukkeeton. Työi-
käisillä *kai*, *tai*, *vai* ja *luo* liittyvät vahvemmin yhteen ja TU-partisiippi on useimmiten
jäännöslopukkeeton, kun *luo* on jäännöslopukkeellinen. Tämä on kiinnostava piirre, sillä
edellä on havaittu, että muodoissa ikäryhmien välillä tapahtunut muutos on erisuun-
tainen: sanoissa *kai*, *tai*, *vai* ja *luo* jäännöslopuke on nopeasti vähenemässä, kun taas
TU-partisiipissa se näyttäisi yleistyvän. Niinpä onkin loogista, että sanat korreloivat
idioletiktasolla keskenään negatiivisesti. Voisi olettaa, että informantit, jotka toteutta-
vat jäännöslopukkeen TU-partisiipissa ovat ns. varhaisomaksujia, eli heidän puheessaan

alkavat muutokset näkyvät ensimmäisenä, kun taas informantit, joilla tilanne on päinvastoin eli TU-partisiippi on jäännöslopukkeeton mutta *kai*, *tai*, *vai* ja *luo* jäännöslopukkeellisia, ovat enemmän vanhalla kannalla ja hitaita omaksumaan uusia variantteja.

Varhaisomaksijat ja hitaasti muuttuvat on mahdollista löytää myös kuviosta 19 jäännöslopukkeiden summan perusteella. Tosin edellä mainittua hypoteesia kumoaa se, että työikäisten ryhmästä erottuva nainen, jolla jäännöslopukkeiden summa on 41 eli ryhmän pienin, ääntää jäännöslopukkeen sanaan *luo* mutta ei TU-partisiippiin. Kuten sanottu, yleisesti paikkansapitäviä tendenssejä on mahdotonta havaita. Opiskelijoiden ryhmässä kaikkein heikoin reaalistaaja noudattaa em. sääntöä: jäännöslopuke toteutuu TU-partisiipissa mutta ei sanassa *luo*, mutta 3 seuraavaa tekevät päinvastoin. Opiskelijoiden ryhmän 3 vahvinta reaalistaajaa taas toteuttavat jäännöslopukkeen molempiin muotoihin. Näiden havaintojen perusteella voikin todeta, että jäännöslopukkeen toteutumisessa variaatiota on hyvin paljon, mutta myös muutostendenssejä on havaittavissa.

6 Lopuksi

Olen tutkimuksessani käsitellyt jäännöslopukkeen toteutumista kirjallisuudessa jäännöslopukkeellisiksi mainituissa muotoryhmissä sekä yleiskielisen että pirkanmaalaisen informanttiryhmän puheessa sanarajalla $k:n$, $p:n$, $t:n$ ja $s:n$ edellä. Morfologisen diffuusion mallin mukaisesti jäännöslopukkeen toteutumisessa on tapahtumassa muutosta, mutta ei kaikissa ympäristöissä yhtä aikaa tai samalla nopeudella. Muotoryhmät vaikuttaisivat jakaantuvan jäännöslopukkeen toteutumisen suhteen kolmeen ryhmään: niihin, joissa muutoksen merkkejä ei näy (useimmat verbimuodot, e^x -nominin, allatiivi, *sti*-adverbit), niihin, joissa muutos on jo toteutunut (*eli*, konditionaali), ja niihin, joissa muutos on parhaillaan käynnissä (*kai*, *tai*, *vai*, *luo*, *ympäri*, komitatiivi jne.). Ylälättäen jäännöslopuke on myös joissakin muodoissa (TU-partisiippi, imperatiivin m. 2. p.) yleisempää nuoremmassa ikäryhmässä, mitä voinee selittää analogia sellaisista muotoryhmistä, missä loppukonsonantti usein toteutuu loppukahdennuksena (esim. *kuollul lintu*).

Näennäisaikamenetelmä soveltuu hyvin jäännöslopukkeen tutkimiseen, ja informanttiryhmissä, jonka murretausta on kontrolloitu, sen avulla on mahdollista tehdä ennusteita kielen kehityksestä tulevaisuudessa. Jäännöslopuke tai sen toteutumissäännöt vaikuttaisivat olevan muutoksessa, sillä monien muotoryhmien sisällä ja informanttien välillä on runsaasti vaihtelua ja monista aikaisemmin vahvasti jäännöslopukkeellisista muotoryhmistä esiintyy myös muoto, jossa jäännöslopuke ei toteudu. Opiskelijoiden ryhmässä variaatiota on enemmän verrattuna työikäisiin, mitä voi pitää merkinä muutoksesta, ja tietyt sanat ja muotoryhmät (*kai*, *tai*, *vai*, *luo*, *ympäri*, komitatiivi) ovat opiskelijoilla huomattavasti harvemmin loppukahdenteisia, joten näennäisaikamenetelmään nojautuen voi todeta, että tulevaisuudessa jäännöslopuke saattaa kadota tai ainakin vähentyä näissä muodoissa. Toisissa muodoissa sen asema on kuitenkin edelleen vahva.

Jäännöslopuke on mielestäni hyödyllinen termi loppukahdennusilmiön käsittelyyn erityisesti tässä vaiheessa, jossa sanassa selvästi on jokin piirre, joka samassakin ympäristössä saattaa edustua tai olla edustumatta. Esimerkiksi johtimessa *-sti*, jossa jäännöslopuke voi satunnaisesti jäädä reaalistumatta, on silti kyse samasta johtimesta, johon kuuluva jäännöslopuke joko reaalistuu tai ei, eikä kahdesta eri johtimesta, joista toinen on loppukahdenteinen. Jäännöslopukkeen toteutuminen onkin johtimien yhteydessä todennäköisintä, minkä voi havaita erityisesti epäsanoina. Selkeästi tunnistettavat johtimet vaikuttaisivat säilyttävän loppukahdennuksen muotoryhmistä parhaiten:

esimerkiksi *e*-loppuisista epäsanosta useimmin saavat loppukahdennuksen *ne*, jotka oli muodostettu yleisellä jäännöslopukkeellisella johtimella (*-ke, -nne*).

Loppukahdennus on yhteydessä sanan taivutustyyppiin, joskaan asia ei erityisesti epäsanojen yhteydessä ole yksioikoinen. Olemassaolevat *tuote*-tyypin sanat näyttävät pysyvän taivutustyyppissään ja jäännöslopukkeellisina, mutta uudet sanat voidaan helposti sijoittaa myös *nalle*-tyyppiin. Kuten edellä todettiin, jäännöslopukkeellinen johdin lisää *tuote*-tyypin taivutuksen ja loppukahdennuksen todennäköisyyttä, mutta aineiston epäsanat eivät säännönmukaisesti sijoitu samalla informantilla *tuote*-tyyppiin ja loppukahdenteisiksi tai *nalle*-tyyppiin ilman loppukahdennusta vaan variaatiota on. Häiritsevästi vaikuttaa ainakin astevaihtelun mahdollisuus. Edellämainitun perusteella on ilmeistä, että jäännöslopuke on produktiivi piirre suomen kielessä esim. *e*-loppuisissa nomineissa ja se liittyy kiinteästi johtimiin, kun niiden avulla muodostetaan uusia sanoja.

Jäännöslopuke on selkeästi Pirkanmaan alueen kielen piirre, jota kannattaa tulevaisuudessakin seurata, sillä siinä saattaa tapahtua nopeitakin muutoksia, kuten sanan *eli* kohtalo todistaa. Toteuttamaani tutkimusta onkin mahdollista hyödyntää jatkossa trenditutkimuksena toteuttamalla se samoin kriteerein valituilla informanteilla vaikkapa 10 vuoden kuluttua. Näin olisi mahdollista tarkastaa tässä tutkimuksessa tehtyjen ennusteiden paikkansapitävyys, sillä näennäisaikamenetelmä ei anna yhtä tarkkoja tietoja muutoksesta kuin reaaliaikamenetelmät, esimerkiksi juuri trenditutkimus. Variaation paljouden perusteella vaikuttaa kuitenkin selvältä, että joitakin muutoksia jäännöslopukkeen toteutumisessa on tapahtumassa ja tulee tapahtumaan. Millaisia ja kuinka suuria ne ovat, jäänee nähtäväksi.

Lähteet

- HAKULINEN, LAURI 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. 4. painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- 1999: *Luennot suomen kielen partikkeleista*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ITKONEN, ERKKI 1968: Äänne­muutoksen luonteesta. *Suomen akatemia puhuu*, s. 45–61. WSOY.
- ITKONEN, TERHO 1964: *Proto-finnic final consonants. Their history in the Finnic languages with particular reference to the Finnish dialects. I: 1. Introduction. The history of -k in Finnish*. Helsinki: Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 138: 1.
- 1972: *Kuoreveden ja Keuruun murretta. Tekstejä ja sandhi-seikkojen tarkastelua*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- JALAVA, TIMO 1982: *Loppukahdennuksen käytöstä Helsingin puhekielessä*. Pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.
- KARLSSON, FRED 1973: *Mitä suomen ”loppukahdennus” on?* Turku: Turun yliopiston fonetiikan laitoksen julkaisuja.
- KETTUNEN, LAURI 1940: *Suomen murteet III A. Murrekartasto*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KURKI, TOMMI 2005: *Yksilön ja ryhmän kielen reaaliaikainen muuttuminen. Kielenmuutosten seuraamisesta ja niiden tarkastelussa käytettävistä menetelmistä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1036.
- LABOV, WILLIAM 1963: The social motivation of a sound change. *Word* 19, s. 273–309.
- 1966: *The Social Stratification of English in New York City*. Washington (D.C.). Center for Applied Linguistics.

- 1994: Principles of Linguistic Change vol. 1. Internal Factors. *Language in Society* 20. Oxford: Blackwell.
- LAAKSONEN, KAINO – LIEKO, ANNELI 2003: *Suomen kielen äänne- ja muotooppi*. Helsinki: Finn Lectura.
- LEINO, PIRKKO 1989: *Suomen kielioppi*. Helsinki: Otava.
- LEHTIMÄKI, PEKKA 2002: *Hämeenkyrön murrekirja*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MANTILA, HARRI 2004: Murre ja identiteetti. *Virittäjä* 3/2004, s. 322–346.
- MIELIKÄINEN, AILA 1995: Morfologinen diffuusio. *Virittäjä* 1995: s. 321–334.
- MIELIKÄINEN, AILA & MARJATTA PALANDER 2002: Suomalaisten murreasenteista. *Sananjalka* 44, s. 87–110.
- MUSTANOJA, LIISA 2011: *Idiolekti ja sen muuttuminen : reaaliaikatu tutkimus Tampereen puhekielestä*. Tampere : Tampereen yliopisto.
- NIKKINEN-PIRACCINI, JENNI 2011: *Keskustelua hernekeitosta. Verkkokeskustelijoiden käsityksiä rajageminaatiosta*. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1986: *Kolmannen sukupolven kieli. Helsinkiin muuttaneiden suurten ikäluokkien eteläpohjalaisten ja pohjoissavolaisten kielellinen sopeutuminen*. Helsinki: SKS.
- PALANDER, MARJATTA 1982: Havaintoja nuoren polven murteen käytöstä ja -tuntemuksesta. *Virittäjä* 86, s. 164–175.
- 1987: *Suomen itämurteiden erikoisgeminaatio*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 455.
- 2001: Kansan käsityksistä lingvistiikasta. *Virittäjä* 105, s. 147–151.
- 2005: *Lapsuudesta keski-ikään. Seuruututkimus itäsavolaisen yksilömurteen kehityksestä*. Helsinki: SKS.

- PALOLA, ELINA 2009: *Arkaismi, konteksti ja kirjuri. Sananloppuisen k:n merkin-tä Christfrid Gananderin kansanrunokokoelmassa*. Väitöskirja. Oulu: Oulun yliopisto.
- PAUNONEN, HEIKKI 2005: *Totta vai toiveajattelua: näennäisaikainen muutos todellisen muutoksen kuvastajana*. – Johanna Vaattovaara, Toni Suutari, Hanna Lappalainen & Riho Grünthal (toim.), *Muuttuva muoto. Kirjoituksia Tapani Lehtisen 60-vuotispäivän kunniaksi*, s. 13–53. Kieli 16. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- PÄÄKKÖNEN, MATTI 1991: A:sta o:hön. Suomen yleiskielen kirjaintilastoja. *Kielikello* 1/1991 s. 3
- RONKAINEN, TERHI 1997: *Loppukahdennus television uutistoimittajien kielessä*. Pro gradu -tutkielma. Oulu: Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitos.
- RÄISÄNEN, ALPO 1998: *Kainuun murteiden äännehistoria 2. Konsonantisto*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 699.
- SAUKKONEN, PAULI – HAIPUS, MARJATTA – NIEMIKORPI, ANTERO – SULKALA, HELENA 1979: *Suomen kielen taajuussanasto*. Porvoo: WSOY.
- VIRTARANTA, PERTTI: *Tampereen murrekirja*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 473.
- SKS = Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Liitteet

Testilomake 1

Testilomake 2

Taustatietolomake

Taulukot

Kuviot

TESTILOMAKE 1

Lue seuraavat lauseet ripeästi ääneen.

1. Minä en tule kotiin.
2. Hän ei hakkaa puita.
3. Älä mene sinne.
4. Älkää tehkö tätä.
5. Hän ei pystyne kaikkeen yksin.
6. Tulosta ei saatane tänään.
7. Täällä ei puhuta pahaa toisista.
8. Toivon, ettet lähtisi koskaan.
9. Vati meni rikki pohjasta.
10. Housut ovat puhki polvesta.
11. Korva lähti irti kupista.
12. Se meni poikki sattumalta.
13. Hän löi puun halki kerralla.
14. Kynä meni katki keskeltä.
15. Kaupungin ympäri kiertää parissa tunnissa.
16. Järven yli pääsee jäätä pitkin.
17. Talon ohi käveli mies.
18. Minua pelottaa mennä metsän läpi pimeässä.
19. Hän otti kiinni kädestäni.
20. Ovet ovat auki koko päivän.
21. Asia tuli ilmi tänään.
22. Se voi tulla julki koska vain.
23. He kävelevät kohti kotia.
24. Sinne asti kestää kauan kävellä.
25. Menemme sinne kaiketi tänään.
26. Se onnistui peräti kaksi kertaa.
27. Lasten pitää mennä varovasti tien yli.
28. Laitan runsaasti kermaa kahviini.
29. Hän käyttäytyy aina kohteliaasti silloin, kun on kylässä.
30. Lapset juoksentelivat alasti pitkin pihaa.
31. Hän levittää paksulta sinappia leivälleen.
32. Vahinko tapahtui pitkälti siksi, että olin huolimaton.
33. Se tuo hänelle kosolti kokemusta.
34. Pienissä kunnissa on usein viljalti tyhjiä asuntoja.
35. Meillä oli viime kesänä niin mukavaa.
36. Pihalla kasvaa kolme koivua.
37. Kolme poliisia saapui paikalle.
38. Tilanne saattaa vielä pahentua.
39. Matin perhe kasvaa jälleen.
40. Tämä käpe kieltäytyy taas toimimasta.
41. Työttömyysaste saattaa nousta.
42. Tämä kuva on todiste siitä, että olit siellä.
43. Turve toimii polttoaineena takassa.
44. Kuten kaikki sienet myös siitake sisältää D-vitamiinia.
45. Yksikin ele kertoo ihmisestä paljon.
46. Valkokukkainen ruune kasvaa useimmiten kuusikossa.
47. Tuo tekele saa mennä roskiin.
48. Paras rouhe tulee tummasta suklaasta.

1. Minä en tule kotiin.
 2. Hän ei hakkaa puita.
 3. Älä mene sinne.
 4. Hän ei pystyne kaikkeen yksin.
 5. Tulosta ei saatane tänään.
 6. Älkää tehkö tätä.
 7. Täällä ei puhuta pahaa toisista.
 8. Toivon, ettet lähtisi koskaan.
 9. Lähde kotiin.
 10. Käsityönopettajan pitää osata kutoa.
 11. Tulosta ei ole saatu tänään.
 12. Hän lenkkeilee aina koiransa kanssa.
 13. Minna antoi kerjäläiselle kolikon.
 14. Kalle on pulassa huonoine silmineen.
 15. Minusta raamattu kannattaa lukea.
 16. Kaupungin ympäri kiertää parissa tunnissa.
 17. Olisitko mieluummin poliisi vai palomies?
 18. He kävelevät kohti kotia.
 19. Tien alitse kulkee tunneli.
 20. Hän otti kiinni kädestäni.
 21. Hän löi puun halki kerralla.
 22. Jari tulee viiden tai kuuden aikaan.
 23. Sinne asti kestää kauan kävellä.
 24. Ajattelin muuttaa tänne kesäksi.
 25. Talon ohi käveli mies.
 26. Kalkki eli kalsium tekee hyvää luustolle.
 27. Sinä kai käyt siellä usein.
 28. Menen Katjan luo käymään.
 29. Vajan taakse katosi jänis.
 30. Puhuimme siitä puhelimitse tänään.
 31. Useimmat lapset nukkuvat kahdesti päivässä.
 32. Terävällä veitsellä satuttaa helposti kätensä.
 33. On kohteliasta sanoa hyvästi kuuluvalla äänellä.
 34. Sehän on tietysti totta.
 35. Martta leipoo leikisti kakkua.
 36. Meille syntyi terve poika.
 37. Puun kuoresta saatava kuute kelpaa moneen tarkoitukseen.
 38. Moneen pulmaan on tulake kätevä apu.
 39. Tuore kala maistuu hyvältä.
 40. Sienistä piine sopii parhaiten keittoon.
 41. Moni purue tienaa paljon rahaa.
 42. Minulle saapui suuri kirje tänään.
 43. Lempipaikkani on salanne kauniina kesäpäivänä.
 44. Nerokas puure kuuluu jokaiseen kotiin.
 45. Tämä site saattaa pelastaa päiväsi.
 46. Täytä lomake tarkasti.
 47. Paavon joukkue kiertää pelaamassa ulkomailla.
 48. Vuoren jyrkänne saattaa olla vaarallinen paikka.
- Lue seuraavat lauseet niin kuin ne olisivat suomen kieltä.**
49. Kilanne pulee erhossa.
 50. Kinake tinkoo noileasti pokkiin.
 51. Rute kapistelee uukelosti surki tiilon.
 52. Taane saikoi tuunille terheästi kalon.
 53. Kenue purahtaa kalille syypissä.

Tuottotehtävä

Lue lauseet niin, että muutat sulkeissa olevan sanan sopivaan muotoon.

Malli: Matti osti yhden (leipä). -> Matti osti yhden leivän.

1. Minä ostin yhden (tulake) kaupasta.
2. Maija osti hienon (purue) eilen.
3. Mikko osti suuren (salanne) Lempäälästä.
4. Kirsi osti yhden (puure) tänään.
5. Tiina osti hienon (site) kaupasta.
6. Ville osti hyvän (piine) Tampereelta.
7. Sinä ostit kuulemma (kuute) eilen.
8. Pekka osti yhden (taane) tänään.
9. Esko osti suuren (rute) kaupasta.
10. Veikko osti hienon (kinake) Helsingistä.
11. Pirjo osti ison (kenue) eilen.
12. Matilla on kaksi (tulake) pihalla.
13. Minnalla on monta (purue) mukana.
14. Täällä on viisi (salanne) nykyään.
15. Minulla taitaa olla kolme (puure) autotallissa.
16. Meillä on kahdeksan (site) kotona.
17. Virpillä on kuusi (piine) olohuoneessa.
18. Teillä on seitsemän (kuute) pihalla.
19. Kaijalla on kaksi (taane) mukana.
20. Meillä on viisi (rute) kotona.
21. Pekalla on kolme (kinake) autotallissa.
22. Simolla on kuusi (kenue) pihalla.

Taulukot

1	Tutkimuksen vaiheet.	19
2	Informanttien asuinpaikat.	24
3	Informanttien koulutustausta.	25
4	Jäännöslopukkeen toteutuminen verbien preesensin kieltomuodoissa. . .	32
5	Jäännöslopukkeen toteutuminen verbien preesensin kieltomuodoissa kielitieteilijöillä.	33
6	Jäännöslopukkeen toteutuminen <i>e</i> -loppuisissa sanoissa.	35
7	Jäännöslopukkeen toteutuminen <i>e</i> -loppuisissa sanoissa kielitieteilijöillä.	40
8	Jäännöslopukkeen toteutuminen <i>sti/lti</i> -loppuisissa adverbeissa.	41
9	Jäännöslopukkeen toteutuminen <i>sti/lti</i> -loppuisissa adverbeissa kielitieteilijöillä.	43
10	Jäännöslopukkeen toteutuminen <i>i/ti</i> -loppuisissa adverbeissa ja postpositioissa.	45
11	Jäännöslopukkeen toteutuminen <i>i/ti</i> -loppuisissa adverbeissa ja postpositioissa kielitieteilijöillä.	48
12	Jäännöslopukkeen asema eri muotoryhmissä.	85

Kuvat

1	Jäännöslopukkeen toteutuminen verbimuodoissa työikäisillä. Havainnollisuuden vuoksi kuvioissa esiintyvät kieliopillisten nimitysten sijaan kokonaiset lauseet tai olennaiset sanat testilomakkeesta.	56
2	Jäännöslopukkeen toteutuminen verbimuodoissa opiskelijoilla.	58
3	Jäännöslopukkeen toteutuminen verbimuodoissa työikäisillä ja opiskelijoilla.	59
4	Jäännöslopukkeen toteutuminen allatiivissa, komitatiivissa ja <i>nsA</i> -possessiivisuffiksin yhteydessä työikäisillä.	60
5	Jäännöslopukkeen toteutuminen allatiivissa, komitatiivissa ja <i>nsA</i> -possessiivisuffiksin yhteydessä opiskelijoilla	61
6	Jäännöslopukkeen toteutuminen allatiivissa, komitatiivissa ja <i>nsA</i> -possessiivisuffiksin yhteydessä työikäisillä ja opiskelijoilla.	62
7	Jäännöslopukkeen toteutuminen e^x -nomineissa työikäisillä.	64
8	Jäännöslopukkeen toteutuminen e^x -nomineissa opiskelijoilla.	66
9	Epäsanojen taivutus työikäisillä partitiivissa.	69
10	Epäsanojen taivutus työikäisillä genetiivissä.	69
11	Epäsanojen taivutus opiskelijoilla partitiivissa.	71
12	Epäsanojen taivutus opiskelijoilla genetiivissä	71
13	Jäännöslopukkeen toteutuminen e -nomineissa työikäisillä ja opiskelijoilla.	73
14	Epäsanojen taivutus opiskelijoilla partitiivissa ja genetiivissä. Kuviossa näkyvät taivutustyyppin mukaisten ja muiden esiintymien määrät kokonaisuudesta 25. <i>tuote</i> -tyypin mukaisen taivutuksen määrän ilmoittavat sanan kohdalla kaksi alinta palkkia, <i>nalle</i> -tyypin mukaisen kaksi ylintä ja muiden keskimäinen palkki.	74
15	Epäsanojen taivutus työikäisillä partitiivissa ja genetiivissä. Kuviossa näkyvät taivutustyyppin mukaisten ja muiden esiintymien määrät kokonaisuudesta 25. <i>tuote</i> -tyypin mukaisen taivutuksen määrän ilmoittavat sanan kohdalla kaksi alinta palkkia ja <i>nalle</i> -tyypin mukaisen kaksi ylintä ja muiden keskimäinen palkki.	75
16	Jäännöslopukkeen toteutuminen latiivisissa adverbeissa työikäisillä.	76
17	Jäännöslopukkeen toteutuminen latiivisissa adverbeissa opiskelijoilla	79
18	Jäännöslopukkeen toteutuminen latiivisissa adverbeissa työikäisillä ja opiskelijoilla.	82

- 19 Informantin tuottamien jäännöslopukkeiden summa suhteessa ikään. Informantin jäännöslopukkeellisuusarvo eli hänen tuottamiensa jäännöslopukkeiden summa on sijoitettu koordinaatistoon suhteessa hänen syntymävuoteensa. Yksi piste kuvaa yhtä informanttia. Työikäisten ryhmän tulokset ovat koordinaatistossa vasemmalla ja opiskelijoiden oikealla. X-akseli kertoo jäännöslopukkeiden summan, eli mitä ylempänä piste on, sitä enemmän informantilla esiintyy jäännöslopuketta, ja Y-akseli kertoo informantin syntymävuoden. 88